

III jugoslovenski festival poezije

Iako je bilo predviđeno da se III jugoslovenski festival poezije održi tek 1960 godine, organizatori festivala - Novinsko-izdavačko preduzeće „Lykos“, iz Zagreba - odlučili su da se, u čast 40-godišnjice KPJ, III festival održi ove godine na autoputu „Bratstvo - jedinstvo“.

Stanislav ŠIMIĆ:

RIJEČJU U GLAVU (II)

Cjelovitost je pjesme kao potpunost ploda u kojemu ništa nije suvišno i ne dostaje ništa od onoga što treba da ga sačinjava: svi stihovi nje, ili sve joj riječi i interpunkcije i poredak svega od čega se sastoji - sve to skupa oblik je onoga smisla što ona jest.

Mogućnost što se stihovi u nekoj pjesmi mogu po volji premješati s jednog mjesta na drugo, ili uopće izagnati iz nje u neznan, nastaje od raskidanosti i razbarušenosti modernog pjesničkog romantika i od njegove sklonosti da zazire od uma i razuma, koji nadziru pri izražavanju umjetnine da u njoj bude red: imaginativni poredak dijelova takav da svaki dio bude organski svuvislo s drugim, te ničim drugim nezamjenjiv ni po sebi ni po mjestu gdje je.

Dragoslav GRBIĆ: HUMANOST PUTEVA

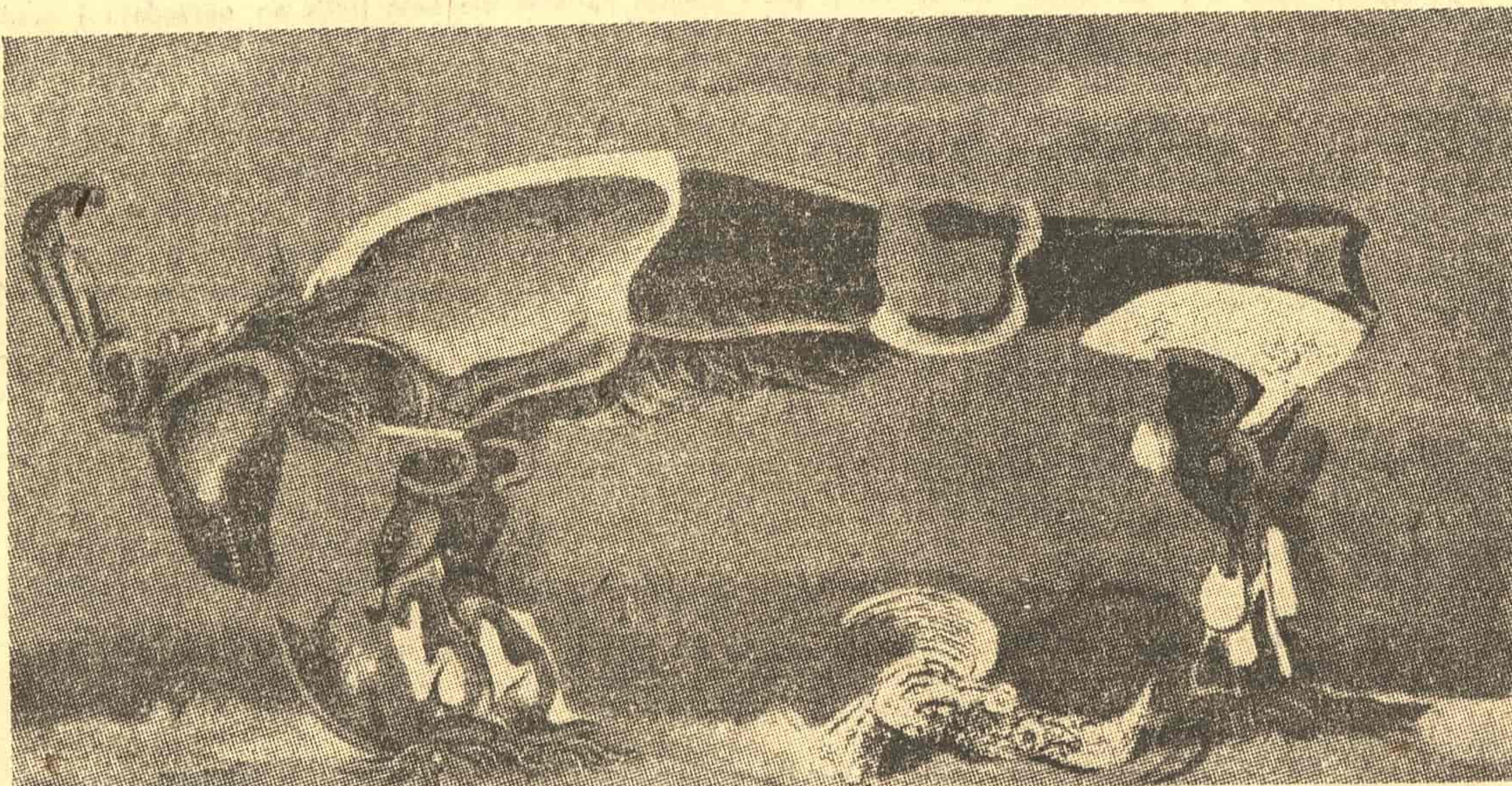
Neimari i graditelji svake vrste, ljudi koji svesno i istrajno teže onom najvišem što čovek može, ostavljaju iza sebe trag ne samo zato da bi obeležili svoje bitisanje na zemlji, ni samo zato da bi drugima bilo bolje, nego i stoga da bi one iza sebe pot-stakli da i sami nešto započnu i nešto završe.

Različite od umjetnina u jeziku, kakve su, recimo, u Rilkea, ili u klasičnih pjesnika - koje su svjetovi za sebe - pjesme nekih poštovanih modernističkih pjesnika, i onda kad nisu puki nizovi stihova nazvani pjesmom, ili tek naoko cjelovite pjesme, mogu se rasparčati u dijelove pa da nijedan ne izgleda dio neke cjeline; nego jednako vrijedi, ili ne vrijedi, i kad je sam i kad je skupa s ostalima.

MALI ESEJ

Život pjesme

Ništa ne govoriš, preblaga tajno riječi! Pretyaraš me u umor očekivanja, u tjeskobnu srđbu nađe. Više ne vjerujem u trave, koje ti spominješ, u školjke koje ti podičeš sa dna isušenih rijeka, tajno riječi pjesama!

MAKS ERNST: NAJLEPŠE DOBA

Kako te spoznati, kako dolodovati! Kako te svrstati u jasnu javu, proglasiti neobjašnjivom svježinom svih novih vjekova ljudi. Ako je tvoja agonija spoznajna, naći ćemo tvoju smrt, ako si besmrtna nikad te nećemo znati.

IZLOG KNJIGA

Posle jedne priredbe u Jugoslovenskom dramskom

(Karikatura Dragana Savca)

RAMID DIZDAR:

Obasjane staze

(Zivot, 1958)

Poslednja Dizdareva zbirka pesama nastavak je poetskih trazenja ovog bosansko-hercegovačkog pesnika. Uz njegove tri ranije zbirke pesama, od kojih je svaka na svoj način otkrivala jedan svojevrsan intimni svet, pridodata je još jedna i, po svemu sudeći, njegovi stvaralački nemiri našli su u poslednjoj knjizi nova kreativna i izražajna sredstva. Po prirodi pretežno deskriptivna, Dizdar u tu deskriptivnost upliće čutke intimnu senzibilnost i lako nalazi put do svog emocionalnog sveta do čitaoca. Osim što je prislan kad zatrepere njegovi draguljasto sveži i iskrčivi pejzaži puni boje i krepke elementarne lepote. Oni su natopljeni posebnom emotivnošću koja je do te mere prisutna da poistovećuje stvarca sa njegovom zamišljenom slikom i svim onim što čini vanjsko u njegovim doživljavanjima. Objektivno izraženo, u prirodi shvaćeno na poetski način, to je prvi impuls odatle počinje pesnikova reč. Otuda je on i najznačajniji kada pronalazi lepo i estetski produktivno u bilo kakvom prirodnom pojavu. Ima mnogo prostora, vazduha i kristalne vedrine u tim slikama:

»A vječar zanjiha grane srebrnih vrbika
I staze rujno lišće jesenje u hrpe
ko kapljice bijele s bakarnih ibrika
i oblake rumene ko krpe.»

(Stope)

Na momente deskriptivna ga odvode se mere da i osnovni emotivni doživljaj, uokviren raskošnim dekorom i izuzetnom metaforičnošću, postaje nešto drugoznačajno, sporedno. U svoje pesme Dizdar je ubacio i laku, obazrivu refleksivnost koja omogućava da se u njima pronalazi i odvođeni talenat i odvođeni pesnik u naraciji, u hladno zaključivanje lišene poetske topline. To je u prvom redu vezano za ciklus njegovih ljubavnih pesama u kojima je pesnik čudno suv i skoro racionalno umeren mada su one same po sebi upućene na vrhunske strasti i najviša poetska trazenja.

Sasvim drukčije deluje pesma »Vozom kroz Dalmaciju«, gde pesnik u monotonu sivlu hladnog pejzaža nalazi puno boja, života i zvonke rečitosti.

Ova zbirka pesama koja se, kako tematski tako i po formi, razlikuje od prethodnih, dokaz je pesnikove vitalnosti koji još uvek otkriva sebe.

Sava PENCIC

★

MLADEN ĐURICIC:

„Deveti val“

„Prosveta“, 1959

U ovih petnaest Đurićevih priповedaka oživljeni su ljudi iz prvih dana našega brodarstva. Oni, koje je kopno proguralo, našli su se kao dobrovoljni robovi na »galijama«, kako pisac kaže. Ukrstili su svoje žilave ruke sa moćnim brodarima, snažne ekonomski i vojnički, Austrougarske, koja je podmuklo podrivala temelje malene Srbije i gušila njen narod. Prvorobci otpora prema moćnoj imperiji, bili su, kao i uvek, napušteni, gladni, prezreni, bedom utučeni, ali ne i pobeđeni, ljudi, poznati pod ni malo laskavim imenom: lađari. Tako se ugnedžio čudan svet kraj vlažnih zidina na obali Save.

Upočetku nepoznat, prezren svet, postaje sve važniji u krcanju puteva civilizaciji, ali još uvek nesvestan svoje uloge. Oni koji su ga iskorišćavali takođe nisu bili svesni kakvu snagu u sebi nose ti lađari.

Takav horben, silovit svet, opisuje Đurić. Njegovo pero je jednovremeno i paleta i dilet i ton potresne drame života. Svaka mu je priča nešto novo, potresno, jer je od same istine.

Đurićeve priče su teška, nepatvorena literatura, puna sadržine. On njima, svakoj, trebalo bi opširno pisati. Svako nam iznosi novo lice čoveka, uslove, prirode, a naročito život na ferdeku lađe, u tesnim kabinama veličine fijke, u lagumu za ugaj i robu, kraj vrelag kazana, na vetrometini košave i t. d.

U pojedinim pripovetkama na stranicama ove Đurićeve dobre knjige, nailazimo negde na opširnosti i padove. Nisu retke epizode koje su teško dostupne čitaocu i otežano mu je da ih prati, kao što se teško prati prava, izvrsna muzika. Tu je čitalac u raskoraku s piscem, koji je nazreo nešto izvan vidika prosečnog čitaoca, pa je potrebno da proteče vreme, dok se ujednače. O nekoj arhaičnosti i zastarelosti unutrašnje i spoljne arhitekture Đurićevog stila, ne može biti govora. Đurić je naćeo sedamdesetu godinu i ušao u duboku starost, ali kao pisac on je još uvek i ostao dugo mlad.

Ariton MIHAILOVIC

★

HALIDE EDIB ADIVAR:

„Rabija“

(Svetlost, 1959)

Posle duge pauze prevedeno je na sprosokhrvatski jedno delo poznate turske književnice Halide Edib Adivar. Roman »RABIJA« (u originalu »SINEKLI BAKKAL«), nagrađen 1952 nacionalnom književnom nagradom, omogućuje nam da se upoznamo sa jednim od najznačajnijih stvaralaca u savremnoj turskoj književnosti.

Ako bismo sudili po naslovu glavna ličnost romana bila bi pevačica verskih i orijentalnih pesama Rabija. Pred čitaocem, međutim, defiluje niz interesantnih likova povezanih međusobno socijalnim položajem i ulicom u kojoj stanuju. Pored Rabije, u kompleksu zbiljavanja vezanih za ulicu Sinekli baka ističu se bivši kaluder Peregrini, poreklom španski aristokrata, Rabijin otac Tevfik, glumac-komedijaz, majstor kod Turaka veoma omiljenog pozorišta Iutaka, i drugi. Rabijin razvoj od strogo vapšane siromašne devojčice do žene, istina vezane za tradiciju, ali sposobne i samostalne — to je nit koja spaja sudbine ovih ličnosti i mnoštvo za sam tok romana nevažnih pojedinosti u jednu celinu.

Iako je ovaj roman izrazito socijalan, primetna su i romantičarska stremljenja spisateljice; naklonost prema u turskoj književnosti neizvijenom romantizmu dovodi do ikonstuisanih situacija i proizvoljnih rešenja što umanjuje vrednost ovog dela. Tako se, naprimera, Rabija u daje za Peregrinija koji zbog nje prelazi u islam, a zatim u njihovom braku dolazi do nesuglasica (tradicionalan sukob orijentalne i zapadne civilizacije).

Prevodu Ramida Hadžibegića ne može se ništa ozbiljnije zameriti. Sažet, ali dobro dokumentovan predgovor napisala je d-r Marija Dukunović.

Ivan SOP

MILOŠ NIKOLIĆ:

„Čovek je iz daleka mali“

(Matica srpska, 1958)

Ukusno opremljene knjige iz biblioteke Matice srpske, namenjene izdavanju prvih zbirki pesama, uvek obećavaju jedno zanimljivo poetsko otkriće, garantuju čitaocima jedan nesumnjiv kvallitet. I ova mala knjižica stihova učenika pančevačke gimnazije potvrđuje tu konstataciju. Uznemireni, dečaki razuzdan, pun mašte, emotivan, Miloš Nikolić pokazuje jedno začudujuće superiorno vladanje stihom i ritmom.

On je suviše nemiran, radoznao za sve stvari oko sebe koje dodiruje i čudesno ih doživljava u niz inventivno transponovanih slika, nesređen, podložan različitim emocijama i vizijama, na mahove mutan, sav u intenzivnom trazenju samoga sebe. On svoje poetske doživljaje i avanture sigurno pretače u svež i iskren stih pun metafora i boja, u treperave pesme koje otkrivaju jedan bogati talenat na početku svog literarnog razvoja.

Zvezdan JOVIC

— STA JE OVOME SVETU?
— SVE JE TO MILAN DEDINAC U CRNO ZAVIOJ

IZLOG ČASOPISA

„Izraz“, broj 4

Na uvodnom mestu objavljen je esej Huseina Tahmišića o Dobrici Cosiću pod naslovom »Vizija borenja i trljanja«. Tahmišić imao je nameru da ne ocenjuje romane »Daleko je sunce« i »Korenje« već da prestatvi i ilustruje njihove vizije i svetostojanja Dobrice Cosića. Zvonimir Golob objavio je odlomak iz studije o Oskaru Daviču (kao pesniku) pod somnabulnim naslovom »Zasvodi me, ljubavi«. Zanimljivo je, kakve sve neodgovorne i laičke i lirike interpretatorske šablone Golob ne upotrebljava da bi prepričao Davičove pesme. Ono što je dobro u ovoj studiji — to su stihovi Oskara Daviča, koje Golob citira. U rubrici »Sa delima i autorima« ističu se prikazi Slavka Leovca na knjigu Zorana Gavrilovića »Od Vojislava do Disa« i Ivana Pochta na knjigu Đerđa Lukača »Problemi realizma«. Tomislav Ladan piše o Torntonu Valjderu.

Pre svega treba istaći proze Camila Sijarića (»Pastorak«) i Stjepana Mihalića (»Stvorena za ljubav«), koje su ispod standardnog proseka i ovih autora a pogotovu jugoslovenske pripovetke. Poezijom zastupljeni su Bogdan Ciplić, Branko Jovanović, Aleksandar Ristović, Stjepan Godić i Radoslav Vojvodić. Po slabosti pre svega ističu se Cipličeve pesme, a naročito »Jednog dana biće bogat Hauzer-Bačič«. Početni stihovi te pesme glase:

„Savremenik“, broj 4

Pre svega treba istaći proze Camila Sijarića (»Pastorak«) i Stjepana Mihalića (»Stvorena za ljubav«), koje su ispod standardnog proseka i ovih autora a pogotovu jugoslovenske pripovetke. Poezijom zastupljeni su Bogdan Ciplić, Branko Jovanović, Aleksandar Ristović, Stjepan Godić i Radoslav Vojvodić. Po slabosti pre svega ističu se Cipličeve pesme, a naročito »Jednog dana biće bogat Hauzer-Bačič«. Početni stihovi te pesme glase:

»Hauzer-bačič, Hauzer-bačič:
jarca svačić, viču deca (srpska deca)
jarca svačić Hauzer-bačič,
Civute oblačić, Hauzer-bačič.

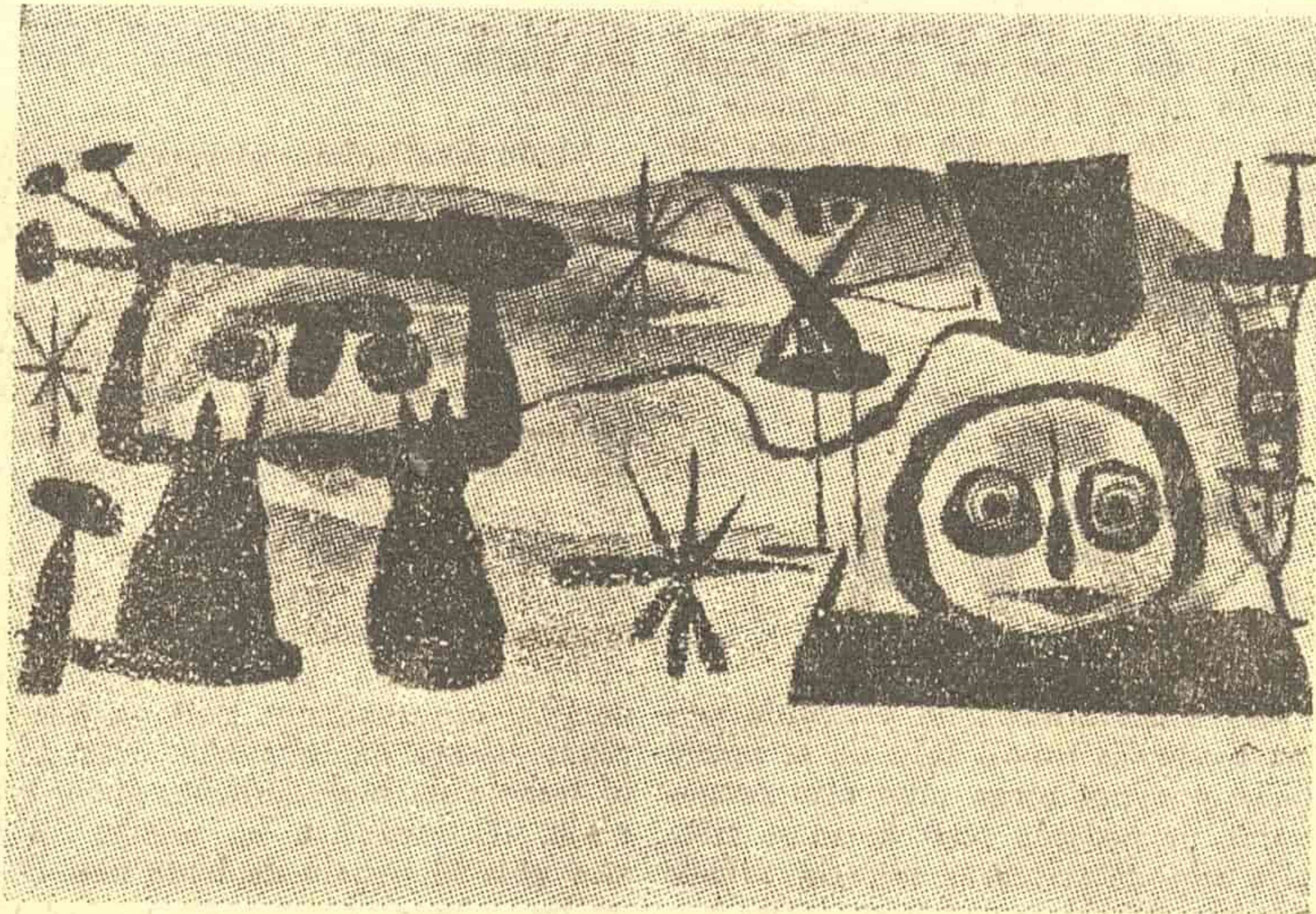
Međutim, eseji u ovom broju po buduju nedovjenu pažnju. Dušan Milačić piše o Stendalu, Pavle Zorić o Ranku Marinkoviću (kao pripove-

„Delo“, broj 4

Prijatan doživljaj u aprilskoj sveosci Dela pretstavlja susret sa Lujom Aragonom, sa njegovim lucidnim napisom »Večno proleće«. To je briljantna i odmerena esejistička povest o duhovnoj klimi mladih francuskih intelektualaca, o francuskoj prozi i kritici, o Mišelu Bitoru s jednom od najboljih francuskih romanopisaca.

Oskar Davičo piše na temu »Nevinost reči«. Pišući, umesto predgovora ili pogovora ili poetopisa, o uzbuđenju kao gotovoj realnosti, o emocijama, o vezama koje se uspostavljaju, o automatičkom tekstu i sadržajima, tvrdi da »jer PUCA MI PRSLUK

znači gotovo isto što i BAS MI GA UZ KALEMEGDAN«. Oskar Davičo zaključuje, negde na početku: »Svestan toga ili ne, svaki je pesnik oduvek nastojao, više no što se pretpostavlja, da očuva ili vrati nevinost rečima, jedinju materiju kojom raspolaze«. Dobro je što Davičo nije uzimao ozbiljno ovu svoju tvrdnju kada je pisao svoje najbolje pesme u »Hanje«, »Višnji za zidom« i »Čovekovom čoveku«. U istom broju, zanimljiv je pomalo školski esej Danila Kiša »O iracionalnom«. Sveže i inventivno deluju stihovi Ljubomira Simovića i Petra Gudelja. Prozom, osrednjom, zastupljen je Pavle Ugričov. Od prikazivača ističe se Muharem Perčić.

HUAN MIRO: ZVEZDE I LJUDI

ZIVOT OKO NAS

HUMANOST PUTEVA

Nastavak sa 1 strane

gradi jedan novi put, put koji vodi u svitanje koje on nazire i za koje se on žrtvuje. Tada je on prethodnik, smeli istraživač koga ništa ne može da obeshabri, koga niko ne može da odvrti od njegove namere, koja je njegova životna ambicija i kojoj se on podaje sav, bez ostatka. Ubeden da ga na tom putu očekuje ono o čemu je sanjao, u šta će se njegov san pretočiti i postati stvarnost, on ostaje postojan i tamo gde je, izgleda, nemoguće to biti, on stiče snagu da savlada nevreme ma na šta ono lićilo. On sluša svoj glas o plemenitosti i veličini tog puta, svoje ubedenje da na tom putu nalazi svoj pravi smisao življenja, pa ako drugi i pokušavaju da ga odvrate od tog poduhvata on se na takve ne obazire, on prolazi mimo njih opčinjen idejom da nema ništa sramnije nego zaostati na svom putu, ne stići tamo kud se uputio, vratiti se ponizno i pokorno. Priznati život, sve što delaju nazovu putem, jer put i jeste njihovog stremljenja ka čoveku, a to oni drugi, oni koji nemoguće proći, ali koji nikad ne stiču to zadovoljstvo da osete da su i tu radost, i zato njihov život i jeste preneli sebe preko velikih iskušenja. Jer probijanje puta, novog puta, to je bio nekada. San u ljušturi bez

je u isto vreme veliko iskušenje koje mogu da odole samo oni nesebični i oni koji su sebe pretopili u najplemenitiji metal, a sačuvali toplo ljudsko srce neokrznuto zlobom. O veliki, neustrašivi prethodnici vremena!

Ti koji uspeju da se snagom, čovečnošću, prvi probiju tamo gde se čovek nikad pre toga nije obreo, ti koji srce nose u grlu, to su oni kojima dugujemo san o novim vidicima i novim zvezdama. Ti su uvek bili u prethodnici čovečnosti, i ti su uvek svojim putem ubeđivali druge da pođu za njima i da sa njima savladaju stostruki mrak, znajući da je uvek iza njega svetlost. A put koji oni grade, kojim oni prvi prolaze — to je put da otvoreni prema čoveku, čoveku koji želi da se probije iz ustajalog dana i pačinastih vidika, koji traži uvek više sunca da bi jasnije mogao da sagleda i sebe i sve ono oko sebe. Zato ti i takvi jedino i mogu da svoj život, sve što delaju nazovu putem, jer put i jeste njihovog stremljenja ka čoveku, a to oni drugi, oni koji nemoguće proći, ali koji nikad ne stiču to zadovoljstvo da osete da su i tu radost, i zato njihov život i jeste preneli sebe preko velikih iskušenja. samo ponavljanje jednog života koji Jer probijanje puta, novog puta, to je bio nekada. San u ljušturi bez

zvuka svetlosti! A čoveku je dat život da bude hrabar, da razmakne videno i pod novim suncem upozna sebe do najskrivnije misli da bi tako mogao da razume čoveka, i do nikada bude čovek.

Ipak, nikada jedan put ne biva humaniji nego kada se udruže oni koji ga grade, kada su svi oni razumom, strasno i poštrovano rešeni da na tom putu istraju i odole svemu što ometa njihov korak. Tada ljudi postaju jedna misao i jedna ideja, tada kada osete da se dodiruju ramenima, kada vide da su mnoge ruke ispružene ispred grudi, kada znaju da je taj put njihova zajednička potreba, potvrda njihovog stremljenja ka potpunju čovečnosti. Njihov udruženi san. Tada ne postoji ništa što će ih s tog puta vratiti. Jer, oni znaju da se samo tim putem približavaju ne samo nekome s kim žele da budu što bliži, nego da se približavaju sami sebi i da izgovaraju reči koje se odmah razumeju, da svi zajedno misle ono što se može razumeti bez reči. Gotovo urasli nogama u zemlju, rešeni da ne odustanu dok ne zakorače u svoj san, staju korak po korak ono što su stvorile njihove ruke, i njihove stope su prve stope na tom

putu, i baš zbog toga što su udružene u njima, nikada neće moći da zanoči vetar ni predani kiša. I ako je put kao stremljenje najživotnije čovekovo pregalstvo, onda je i zajednički napor da se probije tim putem, da se taj put dokačoni, najlakši način da se oseti koliko je čovek čoveku potreban kao ohrabrenje i kao osećanje sigurnosti.

I ovaj put koji u ovom trenutku gradi naša omladina, kao i svi putevi koje je ona gradila, pretstavlja njenu težnju da ispolji ono najhumanije što nosi na još neočvrstlim ramenima. Pretstavlja u jednom višem smislu potvrdu da ispoljava svoj humanizam, potvrdu da živi, jer je put sam po sebi, ma kako on bio shvaćen, nešto što uvek ostaje humano i uvek živo. Nešto što se nikakvim sredstvima ne može razoriti i uništiti, nešto što se nikada ne može uništiti ni pretvoriti u bespuće. Uostalom, ovaj put koji danas grade mladi samo je nastavak onoga puta kojim su išli njihovi vršnjaci kada su se probijali kroz mnoga nevremena i izgovarali one reči koje ovi današnji mladići i devojke prihvataju i razumeju kao svoju trenutnu misao ili potrebu. Zato na ovom današnjem

„Zivot“, broj 3

Najvažniji prilog u ovom broju svakako je anketa na temu: Moja generacija. U anketi učestvuju Predrag Palavestra, Izet Sarajlić, Ivo Fogl, Nedžo Parežanin, Radoslav Vojvodić, Vuk Krnjević, Miroslav Mirković i Miroslav Milinović. Anketa je značajna po mnogo čemu, po pitanjima i odgovorima, koji, u većini, naglašavaju prava stanja i probleme koji su sadržani u pojmu moja generacija, naša, jugoslovenska, ovašnja generacija mladih umetnika, radnika, seljaka. Zivot objavljuje nešto u obliku stihova, a to potpisuje Miodrag Zafica, u saradnji sa Slobodanom Markovićem. Treba se, možda, posebno osvrnuti na esej Zarka Vidovića »Pesnik se rade«. Esaj pun proizvodnosti i nagadanja o poziciji i filozofiji, o emociji, o razumu. Vidović objašnjava »praktične emocije« i »senzibilne žene« koje otkrivaju »laž«. Obarajući se na sve tvrdnje da se »pesnik rade« kao pesnik, kao i na »zabunu o racionalnoj ideji kao suštini umetnosti«, citirajući desetinu pesnika i estetičara, Zarko Vidović, na kraju, i sam ne zna za šta se zalaže, šta hoće da dokaže, šta brani. Rubrika »Savremenici o sebi« posvećena je Hamzi Humu, a u književnom pregledu Miloš Bandić opširno analizira knjigu Tanasija Mladenovića »Pod pepelom zvezda«.

Dragoslav GRBIC

Rade VOJVODIC

Jedna nostalgijna kritičarska istorija

(Predrag Palavestra „Književne teme“, Kosmos, 1958)

Neka misli ko šta hoće, ali znam: kritičareva (prividna) nadmoćnost u svetu književnoumetničkih pojava, ličnosti i tvorevina skupa je cena njegovoga ne malog ličnog ispaštanja. Ne zato što bi on možda bio umorni plašljivko, kukumavka i kukavica: između toga prizemnog tavorjenja i uzvišenosti kritičarskog poziva nema blagoudodne zlatne sredine i bezbedne zavetrine. Pravi kritičar, što znači borac, nikada neće sebe, samoučilački ili iz želje za dopadanjem i sažaljenjem, praviti i proglašavati nečijom žrtvom i nesrećnim, neshvaćenim prognikom. (On to može biti, ali tome se ne sme i neće pokoriti). Niti će, fatalistički, verovati u podložnost zloj, crnoj kobi. I vi se sad, sasvim opravdano, pitate: pa odakle onda to nekakvo vajno ispaštanje?

Možda reč baš nije najzgodnije odabrana, ali smisao nije daleko od nje: kritičar je, kao i svi književni stvaraoći, fantast i sanjar, ali s tom — izgleda neminovnom — razlikom što njemu nije dozvoljeno da to bude, ili, blaže rečeno, što se na to ne gleda najboljim očima, ili, čak i kad on to priznaje, jeste, primoran je da savladuče je beskrajan i složen sistem prepreka i pakosti svojih savremenika, sa mutnom i zloslutnom neizvesnošću hoće li on biti taj koji će ih savladati ili koji će biti savladan. Otuda, eto, bezbrojna znana i neznana kritičareva iskušenja. Otuda krize. Dileme. Otuda sumnje, česte i često prilično razorne, u vrhovnost posla kojim se bavi. Otuda povremena klonuća, lutanja i padovi... Nema li tu, razmislimo pravično, trpljenja i žrtvovanja, nekog bolnog samozaborava u službi istine i umetnosti, uporne, nervnoomeće angažovanosti nasuprot stihiji nesklada u ljudima, stvaraoćima, i u onome što stvaraju? Nije li to svojevrsna muka bez leka i bez kraja?

Za one koji stvarima prilaze iskreno i nespekulativno, antiutilitaristički, — jeste. U takvoj je, dakle, situaciji kritičar fantast i sanjar. Fantast, — onaj koji je, do srži, do svoga, korena, do dna samoga sebe vezan, zanesen, utonuo u svoje kritičarske sfere, fanatik svoga zvanja i poziva, čovek kome je to gotovo jedini razlog življenja i disanja, i kome se on predaje i posvećuje sav i bez ostatka. I sanjar, — onaj koji ko zna kakvom igrom sudbine i slučajja nije postao pesnik ili pripovedač što razjašnjava i snuje o ljudskom udesu, o ljudskom smehu i suzama, nego mora da se drži i pridržava drugog, već stvorenog života, umesto da ga stvara, i drugih, suvih činjenica i podataka, umesto onih koje mu, u iznenađenju bljesku, u viziji, niču pred očima; on bi da peva, da sanja, a mora da priča i tumači; on bi da pripoveda, da mašta, da slika i vja svim bojama i oblicima reči, a mora da analizira, da opravdava i osporava tuđe i svajće vrednosti i nevrednosti.

Taj fantast! Taj sanjar!... I jedan i drugi nose u sebi duboku čežnju za savršenstvom, za harmonijom u životu ljudskom i u književnim delima, nose u sebi već izgrađenu, vlastitu sliku stvarnosti i predosećanje kako bi mogla ili čak kako bi trebalo da bude književno, poetski oblikovana; — sve to, međutim, oni moraju da stižaju u sebi, da povuku u pozadinu i, ako treba, trenutno da zaborave, i da se suoče, da se pomire ili uhvate u koštac sa životom, sa tekstovima pesničkim i proznim upravo onakvim kakvi su se javili pred njima, nametnuli, i da tek onda, naknadno, nad svima tim velelepim zdanjima ili kulama od karata, pokušaju da ožive svoj svet, svoje vizije i svoje simbole. Za sve to potreban je velik napor, i ogromno samosavlđivanje. Potrebno je neiscrpno strpljenje i nesebična ljubav. Nije li to ono isto plemenito i svesno ispaštanje? Kritičara je nemoguće zamisliti bez radosnog, stvaralačkog i samozatajnog idealizma i privrženosti svome poslu: u tome je početak prevladavanja mnogo-

brojnih nesporazuma i početak prerastanja kritike u umetnost.

...Dok ovo pišem, dok sam ovo pisao preda mnom je bio kritičarski lik Predraga Palavestra: možda sam ja za sve to vreme, govoreći uopšte, govorio i o njemu; podudarnosti su tu doista znatne i mnogostruke. Najzad, šta to zapravo donosi kritika i esejistika Predraga Palavestra, fragmentarno okupljena i sjedinjena u ovim „Književnim temama“?

Najpre, to je povest o jednoj velikoj i svetloj, pravoj slovenskoj nostalgiji. Pred nama je i sa nama je kritičar i esejist — sanjar: skoro u svim tekstovima Predraga Palavestra uočavate pesnika i pripovedača kome je uskraćeno da to bude; hteo bi da govori, da o-brazlaže racionalno, tvrdo i hladno, a sve što kaže i što napiše odmah zatreperi, ritmički diše i pulsira lirikom, atmosferom, sećanjem, asocijacijama, neposrednim životnim detaljima... Sve se namah uzdiže i plavi nekuda, talasaju se i prepliću duge, šume, prustovske rečenice, i ukazuju se, izdvajaju nastanjeni, živi prostori kritičarevog carstva: u „Književnim temama“ Predrag Palavestra ispituje današnju realnost u poeziji, i

PREDRAG PALAVESTRA

kroz portrete nekolicine savremenih pesnika i doživljajne interpretacije njihovih karakterističnih pesama nastoji da nađe realnosti poezije, njenu magiju i suštinu, njenu životvornost; raspravlja o našim današnjim književnim (ne)prilikama, o socijalističkom realizmu i o ljudskom, humanom smislu poezije; o usamljeničkom nemiru Iva Andrića i o sudbinama — jer to su zaista sudbine, tragične, i ljudske i umetničke — petorice naših pisaca: Miloša Vidakovića, Vladislava Petkovića — Disa, Rađa Drainca, Miloša Crnjanskog i Ivana Gorana Kovačića. Zapažite li to kontrastiranje tema i nemira, traženje ljudskoga, tu sklonost ka sudbinskom i tragičnom? O tome je Predrag Palavestra, sa usrdnom, gorljivom predanošću i nostalgijom, sa žarom i verom, sa sumnjom i ironijom, pisao svoje nadahnute poetske esejističke romane...

Jedan od njih je ciklus eseja o pesnicima pod naslovom „Roman poezije“. Htedoh reći: impresioniističko-lirski eseji, a međutim oni su i to, i mnogo više od toga: gotovo sve što u ovakvom slučaju ozbiljna i obavezujuća reč „roman“ može da ponese i podnese. U raznim povodima i na različitim primerima Predrag Palavestra je tu, bolje i upečatljivije nego ikada dosad, rasvetljavao viteške puteve i neizbežne stranputice mlade književne generacije koja je u naš književni život ušla posle rata, u pravu izišavši iz tog rata i Narodne revolucije i zamenivši ratno oružje oruđem graditeljskim i pesničkim. Njenu veličinu i njene zablude Predrag Palavestra je razumeo, i gde god je trebalo davao svemu razumnju meru i pravo značenje; i svome neslaganju i protivljenju i svome oduševljenju. Pritom je osluškiavao nove glasove, poruke onih koji su dolazili; jer — „Vrata se otvaraju za druge“:

»Posleratna generacija već ima svoje juče. Mladost prolazi. Bez patetike i jedanaesterca o proglašenoj kosi. Bez nostalgije — za čim? Ide se ulicama. Penje uz stepenice i silazi niz njih. Putuje se vagonima druge klase i otusluno zuri u pejzaže, šeta se drvoredima, vozi tramvajima, stoji na mostovima i gleda u reke. Žudi plavetnilo, gaca po blatu. Ljudi imaju svoje sklonosti, svoje ljubavi, ljubavi velike i

male, tople sobe i slabe cipele, jedno odelo i nekoliko košulja, brinu se velike brige, brinu se male brige, postoje uspomene, mnoge uspomene, draghe, nezaboravne i one koje bi trebalo zaboraviti. Polagano, mladići se navikavaju na prostu i jednostavnu reč: juče«.

U toj smeni i prolaznosti, u tome sumornom čekanju na mostovima, u brigama svakodnevnim i čežnji za vedrinom Predraga Palavestra je — priznavao on to ili ne — našao jedan od izvora svoje nostalgije: „Mladost nam prolazi. Znate li to?“, sa zebnjom u glasu kaže jedna ličnost u drami Džona Osborna „Osvrni se u gnevnu“, „Mladost prolazi“, kaže kratko Predrag Palavestra, mada ne zdvaja i ne krši ruke, ali jedna iskra sete ostaće da još dugo i tiho tinja u srcu. Prežalio je svoj zanos za generacijom, kao što je ta generacija odavno već prežalila svoju u ratu izgubljenu mladost. Oba ova pregaranja rodila su nostalgiju koja zrači iz „Romana poezije“, toga mozaičnog i nejednakaog a ipak celovitog istoriskopsihološkog kolektivnog portreta posleratne naše književne generacije.

A šta ćemo sa poezijom?

Predrag Palavestra zastao je (u eseju „Realnost u poeziji“) pred „velikim smislom poezije koji se očituje u umetničkom moralnom imperativu da se čovek objasni i da se čoveku pomogne...“ i na tome uglavnom, u ovoj knjizi, zasnovaov svoj stav prema pesničkoj umetnosti. Taj stav se dalje grana otprilike ovako: „...čovek čija je moralna egzistencija najdominantniji literarni motiv...“ a ta moralna kategorija obuhvata elemente „i društvene i umetničke i istoriske odgovornosti“; pesnici su, prema Predragu Palavestri, „propagandisti moralnog smisla poezije (pomocu čoveku) i tribuni integralnog aktivnog humanizma“ (sve podvukao P. P.). Iz ovoga svega može se zaključiti da Predrag Palavestra ima izvestan stav prema poeziji i književnosti, pa — utoliko bolje za njega pred nastupajućom pobornju.

Nastavak na 4 strani

Miloš I. BANDIĆ

DRUŠTVENA POEZIJA DUŠANA KOSTIĆA

(Dušan Kostić „Povratak u Zelengoru“, „Matica srpska“, Novi Sad 1959)

DUŠAN KOSTIĆ

Najvidljiviji rezultat poetskih raspoloženja u zbirci »Povratak u Zelengoru«, u ovom izboru, pregledu, autoantologiji rodoljubive, angažovane ili, možda najbolje, društvene poezije Dušana Kostića, podrazumeva očevitno učešće pesnika u najbučnijim i najburnijim doživljajima koji su naše narode susretali u poslednjim prstenovima života. Pored pesnikovanja, ovaj revolucionar i borac umeo je da se snade i u naprednim studentskim kretanjima koja su pripremala, zajedno i istovremeno sa ostalim naprednim nemirima, bolje dane, pa i u ratničkim kolonama. pa i u onom posleoslobodilačkom ritmu obnavljanja. Pesnik ispoveda trenutke velikog iskušenja i najvećeg trajanja. On upevava u svoj dnevnik istoriju života i teoriju smrti, teoriju najgroznijeg nestajanja koje nije štelo i nije uzimalo nikakve razloge. Ta smrt, koja tutnji iza svakog stiha, nije obeshabrala, ojačavala je krug nade i oči uspeha, ali i očajavala neprijateljske beonjače spokojstva.

Ova poezija očevit je i pratilac životnog pokreta pesnikove. Ona svedoči da »pre no što zapeva, pre no što učiti, mora pesnik živeti« (Gete). Ona je i sadržaj vlastitog postojanja, ali i postojanja jednog vremena, dokument njegov koji, baš zbog tog upadljivog unutrašnjeg slaganja sa autentičnošću doba, nije uvek u snazi da tom trenutnom imperativu potrebe obezbedi umetnički intenzitet. Ovim stihovima je fiksiran jedan zanos i svetlost dalekih bregova budućnosti koji su borbenim i burnim odlucanjima približili se i pretočili u izvor neprekidnog zadovoljstva obnavljanja (Tin: »Obnoviti se ili umrijeti«). Njihova društvenost zagarantovana je i opštom istinitošću. Svaka pesma je otvorena kazve želja, ona je bogatstvo koje se ne osiromašuje narednim i stalnim privajanjima tih reči i ritma koji je znao i imao postovanja da prestane — kad je potreba za njim presahla.

Filozofija ove poezije nije svespasavajući lek, ona pomaže kao objašnjenje stvari i stvarnosti i želi da dokaže učešće čoveku u prolaznosti. Zbog toga nije apstraktna, ni nemerljiva, sabijena je u dekor poeziji pristupačnih motiva i razločnosti. Shvatanje sveta po takvoj koncepciji pretvara se u jedinu mogućnost čije činjenice treba angažovati, što pesnik svojim učešćem u odvijanju

tajni i čini, jer čitalac obično kada se nada pesniku susretne čoveka: U takvoj funkciji, koja nije suštastvena novina za društveno u poeziji, pesnik Dušan Kostić odvodi svoje likove u najprirodnije izraze. Ljudi, za koje se zaključuju da izniču iz ovih rima, nemaju razvlačeno osećanje obaveze i dužnosti — kao što smo to navikli da nalazimo u poeziji ovog smisla ranijeg i sadašnjeg ponekog poetskog borca. Oni su neizgovani stvaraoci, izražajne vrednosti većnoprисutnog sutra, bezumni optimisti sa lovačkim instinktom za žrtvovanja i koji ne trče za sopstvenom senkom već istražuju bunare budućnosti. Oni nisu zlosrećni ljudi kojima sve polazi za rukom kada više nije potrebno, oni se ne prihvataju nikakvih snova, niti maštovitih želja, već drže jednu zrelost, ispisujući odgovor za većinu pitanja koje su zajednički mnogi postavili. Oni su, proučavajući i prateći životni krug, doprineli da stvari imaju ovakav izgled kakav jeste danas.

Dosledan i uporno stalan u svom kazivanju rodoljubivih sadržaja, pesnik Dušan Kostić nije uvek bio u prilici da sve svoje pesme propne na umetnički zadovoljavajuće visine. Svedočanstva istine traže i otpustanja od većih pesničkih slika, a takvih nužnosti — u ovoj poeziji ima. Taj nedostatak, ne nedostatak strogosti već podatak i činjenica odgovornosti i koristi, nisu suzili značaj ove poezije.

ili, kako je u svakom od nas žival... (»Piva«)

Problem uticaja Sarajlijinog na mlade savremenike i uopšte pesnike, u nauci o književnosti nije još dovoljno proučen i šteta je što se Nedić nije više na tome zadržavao. On, doduše, konstatuje da Siminih tragova ima kod više pesnika, navodeći Kostićeve stihove i dovodeći ih u vezu sa onim iz vidinskog dnevnika, objavljenim posle Sarajlijine smrti, ali se nije upustao u detaljnija ispitivanja. Naglašeno je da su i neki prozni pisci uzimali obilato građu iz Siminih dela, a neke drame Đure Jakšića oslanjale su se na njih. Sasvim opravdano, Nedićevu pažnju najjače je privukao odnos Milutinovića i Njegoša i kao ljudi i kao pesnika. Navodeći već poznate rezultate u nauci o ovom problemu, autor je i sam na brojnim primerima pokazao da je Sime uticao na Njegoša znatno više nego što se obično pretpostavlja i nije preterano reći da ne mali broj misli i stihova u „Luči Mikrokozmi“ i „Gorskopm višencu“ ne bi bio onakav kakav je bez Siminih dela, a nesumpljivo da se mora imati u vidu i neposredan uticaj Sarajlijin na svoj učesnik. Posmatrana u ovom svetlu i Njegoševa oda „Prahu Sime Milutinovića“ mnogo je više nego obično sećanje na nekadašnjeg učitelja.

Obuhvativši celokunno Milutinovićevo delo, Nedić je razmotrio i njegov rad na skupljanju narodne poezije, kao i njegova različita istorijska dela. Za „Pjevanju“ kaže da i pored poznatih nedostataka pretpostavlja lep prilog skupljačkom radu narodnog blaga, ali u zasenu Vukovog rada ostala je isušiva zamemarena. Iz istorijskih spisa Nedić izdvaia delove od literarnog značaja, ističući i njihovu veliku vrednost kao prvovrednih istorijskih izvora za jedno veoma značajno razdoblje naše prošlosti.

Posebno vredan brlog nauci pretpostavlja prikazivanje društveno-po-

zije. Ona postavlja izbor: interesovanje za prošlost, za verodostojne događaje, a umanjena umetnička vrednost kompenzira se silinom, punoćom osećanja i otkrivanjem razvitka života.

Prisutan je u ovoj lirici vrlo primetan epski naglasak. To nije pričljiva boja usporjenog ritma već smirnost u lirskim raspoloženjima i jedan, za njansu samo, tiši pesnički opis obogaćen širinom i potpunošću u doživljaju — inspiraciji, u svim, pa i u unutrašnjim potstajajima ove poezije. U tom dometu je i jezik zbirke. Uslovljen trenutkom inspiracije i trenutkom nastanka, nije uvek potpun. Inače, čist je i po mnogo čemu (po izboru i unutrašnjem značenju) blizak narodnom govornom jeziku. Pesnik je nastojao da se oslobodi svesnih opasnosti ostanja u već poznato-kratkovekim ponavljanjima narodne epike.

Ima, istina i ustalom, isuviše glasnih mesta:

Ovdje Evropa sva je sad na broju, fabrički slogu ne remeti inom! Tu svak je drznik našo tablu svoju — pepelom posut, ogrnut tišinom.

Ne brblja Berlin, čuti i Rim »vječane, Tokio dalek — svi pod nogom stoje. Razgledaš, zboriš: »Što sam gord i srećan, oružja ovdje nema zemlje mojela...« (»Mrtvo oružje«), — nepotrebnih tirada:

Neću te dati, znam to. Ni obrva tvojih mir. Ni vrelu igru mesa — dok gromovi luduju negdje, nad tobom, iza brjega. Poklonio za tvoja nebesa rascvjetanog vedrog sebe. (»Zapis zemlje«)

— i parolasko-mitingaških izraza:

Nija se most. Brigada stupa. Nad glavom — pako, dolje — Piva. Kako je, vidiš li, sloboda skupa, kako je u svakom od nas žival... (»Piva«)

što je svakako nepotrebno u jednom ovakvom izboru, u ovoj autoantologiji, koja je morala da preraste tekuće zbirke, periodične publikacije i žurnalističke zahteve i ciljeve, a za šta nije bio potreban izvanredan napor.

Miloš JEVIĆ

PESNIK I USTANIK (Vladan Nedić „S. Milutinović Sarajlija“, Nolit, 1959)

Malo je pisaca u našoj literaturi koji su u tolikoj meri slavljani i osporavani: kao Sime Milutinović, te nije čudno što je pretstavio o njemu i njegovom delu sve do naših dana ostala nepotpuna, protivuština i nepravdna. Naime, Sarajlija je bio zve sreće da su prema njemu bile neraspoložene dve veoma uticajne ličnosti u našoj literaturi, Vuk i Skerlić, a njihovi jednostavni sudovi o njemu najglasnije su se čuli. Stoga je naša istorija književnosti ostala, u neku ruku, Milutinovićevo dužnik. To je očito imao na umu i Vladan Nedić kada se prihvatio rekonstruisanja Siminog lika i preocenjivanja njegovog dela, nastojeći da ispod naslaga dosadašnje literature o njemu i istraživanjem novih i nepoznatih podataka otkrije pravi Simin lik.

Nedić je Milutinoviću prišao bez ikakvih predbedenja i unapred postavljenih teza, oslanjajući se isključivo na autentičnu, poznatu i nepoznatu, arhivsku građu, koristeći se i pesnikovom zaostavštinom i konsultujući obimnu (našu i stranu) literaturu o njemu i njegovom vremenu. Zato Nedićeva studija mnogo potpunije i objektivnije osvetljava Simin život i delo, tako da nam je posle čitanja ove knjige Sarajlija znatno razumljiviji, bliži i draži — kao čovek i pesnik. Jer taj „ludi čovek“ — kako ga Vuk naziva, ispoljio je u onom herojskom, ali i surovom vremenu neizmerni humanizam, široko rodoljublje, istinoljubivost i radinost, kvalitete pored kojih njegova nastrost (nesumnjivo pre naglašena) izgleda bezazlena i beznačajna.

Tumačeći uporedo pesnikov životni put i ocenjujući njegovo stvaralaštvo Nedić u ovoj studiji, razdeljenoj u jedanaest poglavlja, pokreće i tretira nekoliko veoma zanimljivih problema, ne samo o Milutinoviću, nego uopšte o našoj književnosti prve polovine 19 veka i počecima naše moderne poezije. Analizirajući pesničko formiranje

Simino, dokazuje kako je uticaj klasicizma, nekad isušive istican, samo okrunio Simino stvaralaštvo, dok je najveća i neprepušna inspiracija njegova bilo narodno pesništvo. Uticaj narodne poezije na Simu je razumljiv i prirodan, kada se zna da je Sarajlija od najranijih dana takoreći rastao s njom. Razvijajući dalje misli u ovom smeru, Nedić postavlja pitanje početaka modernog pesništva našeg. Jer, ne samo da je Sime pevao u narodnom duhu „nekih trideset godina pre Branka Radičevića“ (pružajući time i Vukovoj borbi snažnu podršku), nego je svojim pojedinim pesmama trasirao puteve novog srpskog romantičarskog poeziji. Ove tvrdnje potkrepljuju značajki odabrani stihovi iz vidinskog perioda Siminog. Zato nije smeo Nedićev zaključak da se „novi srpsko pesništvo začelo 1816 godine u Vidinu“.

Celo jedno poglavlje knjige posvećeno je „Srbijanki“ i životu Milutinovićevom za vreme njegovog postanka. Detaljnije je obrazložena pesnikova zamisao speva, naznačeni su izvori kojim se služio (a to su najčešće usmena svedočenja ustanika, a i sam Sarajlija je bio blizu događaja — u mnogim i učesnik). Proučavajući i sačuvane rukopise „Srbijanke“ Nedić ističe, nasuprot nekim dosadašnjim shvatanjima, da je pesnik pre štampanja preradio veliki broj pevanja, „granao i dopunjavao stihove iz rukopisa“. Dodičući se pitanja pesnikoveg izraza u ovom delu, Nedić smatra da su neizgrađen naš književni jezik, izvestan otpor Simin bilo kakvim ustaljenim normama i brzina pisanja, kao i uslovi pod kojim je nastao spev, osnovni razlozi što je pesnikov izraz tako mutan i neobičan. Nedić analizira i druge nedostatke sneva ističući razvučenost, slabu kompoziciju i uopšte sirovost materijala usled čega spev kao celina nije uspeo. Međutim, značajno je da je on u svom otkriću i takve stihove koje je „mogao na-

pisati samo pravi pesnik, i to ne mali“.

Problem uticaja Sarajlijinog na mlade savremenike i uopšte pesnike, u nauci o književnosti nije još dovoljno proučen i šteta je što se Nedić nije više na tome zadržavao. On, doduše, konstatuje da Siminih tragova ima kod više pesnika, navodeći Kostićeve stihove i dovodeći ih u vezu sa onim iz vidinskog dnevnika, objavljenim posle Sarajlijine smrti, ali se nije upustao u detaljnija ispitivanja. Naglašeno je da su i neki prozni pisci uzimali obilato građu iz Siminih dela, a neke drame Đure Jakšića oslanjale su se na njih. Sasvim opravdano, Nedićevu pažnju najjače je privukao odnos Milutinovića i Njegoša i kao ljudi i kao pesnika. Navodeći već poznate rezultate u nauci o ovom problemu, autor je i sam na brojnim primerima pokazao da je Sime uticao na Njegoša znatno više nego što se obično pretpostavlja i nije preterano reći da ne mali broj misli i stihova u „Luči Mikrokozmi“ i „Gorskopm višencu“ ne bi bio onakav kakav je bez Siminih dela, a nesumpljivo da se mora imati u vidu i neposredan uticaj Sarajlijin na svoj učesnik. Posmatrana u ovom svetlu i Njegoševa oda „Prahu Sime Milutinovića“ mnogo je više nego obično sećanje na nekadašnjeg učitelja.

Obuhvativši celokunno Milutinovićevo delo, Nedić je razmotrio i njegov rad na skupljanju narodne poezije, kao i njegova različita istorijska dela. Za „Pjevanju“ kaže da i pored poznatih nedostataka pretpostavlja lep prilog skupljačkom radu narodnog blaga, ali u zasenu Vukovog rada ostala je isušiva zamemarena. Iz istorijskih spisa Nedić izdvaia delove od literarnog značaja, ističući i njihovu veliku vrednost kao prvovrednih istorijskih izvora za jedno veoma značajno razdoblje naše prošlosti.

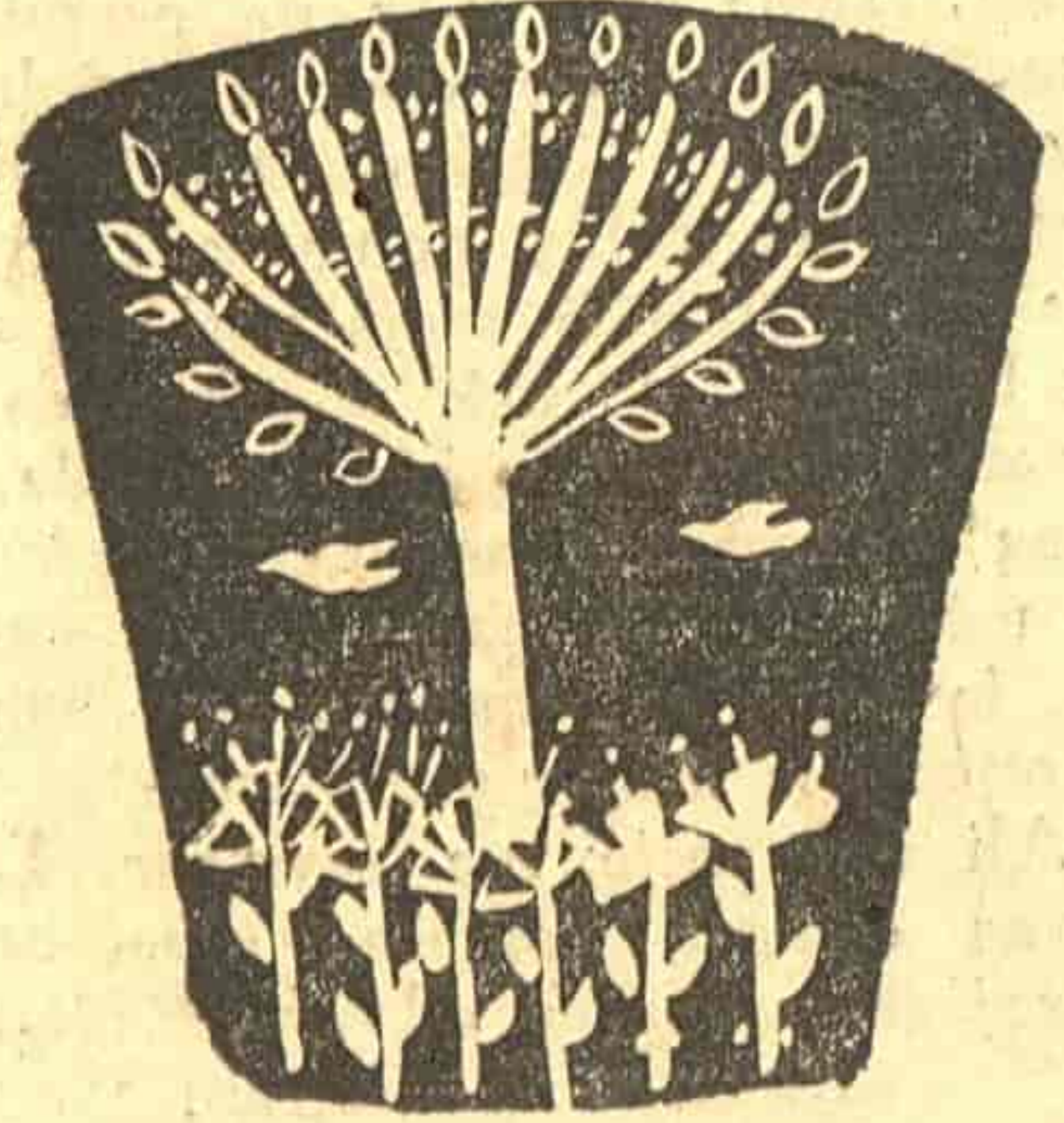
Posebno vredan brlog nauci pretpostavlja prikazivanje društveno-po-

litičke aktivnosti Milutinovićeve, naročito one iz prve faze ustavo-braniteljskog pokreta, jer je o tome izneseno niz novih i interesantnih podataka za koje dosadašnji ispitivači ili nisu znali, ili su ih zanemarivali. Međutim, u donošenju zaključaka Nedić je veoma uzdržan i oprezan, kloni se svakog polemisiranja i tuđim stavovima, i koliko se ne slaže s njima, suprotstavlja samo nepobitne činjenice, bez posebnog komentara. Mada je to u nauci dragocena vrijina, ipak smatramo da je kod pojedinih problema Nedić mogao da smelije istakne svoje stavove i zapažanja, tim pre što je za to često imao dovoljno elemenata (napr. odnos naših pisaca prema Milutinovićevom delu i dr.).

Mora se istaći još jedan kvalitet ispoljen u ovoj knjizi. To je prefinjeni smisao Nedićev da iz mora Siminih stihova izdvoji one i danas žive, „sveže od uhvaćenog života, tople od čovekoljublja, uzburkane od bujice osećanja, uzvitalane od mašte bez uzda, umne od poimanja događaja, zamišljene od vasijskih tajni“ (63 str.). Zato s pravom možemo očekivati od Nedića da naredi i poseban izbor Milutinovićeve poezije kojim bi bile obuhvaćene mnogobrojne poetske iskre i plameni, zanimljiviji i za današnjeg i sutrašnjeg čitaoca, a čiji bi čast i svakoj drugoj literaturi.

Da zaključimo. Raspoložuci najraznovrsnijom građom (knjiga je, naime, doktorska disertacija — izostala je samo bogata naučna aparatura), Nedić ipak nije dopustio da ga savlada taj golemi materijal. Naprotiv, može se reći da ova studija ima čisto beletrističkih kvaliteta. Pisana tečno, lirski, s kratkim i živim rečenicama, ona je vrlo zanimljivo štivo, mada ni za trenutak nije lišena naučne podloge, dokazujući da nauka i beletristika, kada se razumno prožimaju, samo podižu vrednost dela.

Vaso MILINVIĆ

SLIČNOSTI U NEIZMERLJIVOM

O. Ramu: „Poesia jugoslava contemporanea“, izd. B. Rebelato, Padova

Antologije poezije mogu biti sačinjene na bazi dva principa: antologičar se u izboru povodi za svojim ukusom i sklonostima, ili uprkos ličnih ubeđenja, pribirano daje objektivni prikaz stanja poezije jednog razdoblja, jednog naroda, jednog pravca. Antologija kojom se ovde bavimo, očigledno se zasniva na ovom drugom načelu. Ona predstavlja smotru jugoslovenskih pesnika, najrazličitijih pravaca i nejednakih vrednosti, koja ne otkriva mišljenje antologičara o njihovim ostvarenjima. Kloneći se da pesme u ovoj zbirci uklopi u organizaciju, kojoj bi sam odredio sadržinu, Ramu ih je poredao po stranicama knjige savršeno nepristrasno: godina rođenja, činilac nevažan u fizionomiji umetničke ličnosti, određila je mesto pesnika u antologiji i one oprečnih koncepcija, učinila tolerantnim susedima. Ovakva krajnje uzdržana panorama ima nesumnjivo svojih vrлина kada se njome predstavlja jednom narodu izvesna oblast kulturne delatnosti drugog naroda. Širokogrudost takve panorame, koja se postiže kad je njen sastavljač neopredeljen, omogućava jednu književnost da zadrži dostojanstven stav kad izlazi pred čitaoca — stranca s kojim nije u prinosnom odnosu i da njemu daje prednost, koja mu po načelu gostoljubivosti pripada, da sam proučava o rezultatima napora učinjenih na polju te književnosti sa kojom je pozvan da se upozna. Međutim, da bi utisci čitaoca bili celoviti, nije dovoljno da antologičar, ne povodeći se za ličnim afinitetima, pobeže sve, pa makar i epizodične pojave poezije koju je uzeo na sebe da predstavi. Njegova objektivnost treba da bude objektivnost višeg stila, koja se uzdiže iznad dokumentarnog registrovanja fakata i koja ističe ona imena što su posebno zapažena. Izostajanje takvih imena (Radičević mladi) u nepristrasnoj Ramuovoj antologiji, koja je čak zabeležila pesme nekih opredeljenih kritičara i prozaišta, verovatno je posledica izvesnog poštovanja pažnje pri obavljanju jednog zaista kompleksnog zadatka, kakav je proučavanje burnog razdoblja savremene jugoslovenske poezije.

Melodičnost pesničkih inverzija (T. Mladenović „Sam“ — „Solo“), povlađivanje ritmu koji prkosi zvaničnoj sintaksi (O. Davidović: „Zvezdane kocke“ — „Dadi stellari“) ponavljanje odjeka dubokih sazvučja reči (M. Crnjanski: „Priča“ — „Fiaba“), govore da Osvaldo Ramo kao prevodilac ume da se služi jednim jezikom, koji je mnogo teže savladati od maternjeg jezika jugoslovenskih pesnika, a to je — jezik pesme. Jedan Crnjanski, jedan Ujević, jedan Radičević, ne izražavaju se jezikom prosečnog Jugoslavena. Prilazeci materijalnom svetu samo kao sredstvu za evociranje subjektivnih impresija, oni se kreću u domenu osećanja u kome ogođena reč direktnog govora, dovoljna za sporazumevanje u spoljnjem svetu, postaje pretesna. U domenu osećanja, u kojemu se pesme radaju, fizički svet se razaznaje tek u nejasnim konturama, a pravi život sačinjavaju tajnovita stanja duha, koja se ne mogu iskazati svakidašnjim jezikom, jer ona preplavljaju njegov kalup i negiraju mu formu. Stoga, Nervalu i nije smetalo što nije najbolje znao nemački jezik kad je Hajneove pesme prevodio na francuski. Od presudnog značaja po uspeh njegovog prevoda, bilo je što je odlično znao jezik poezije i, po rečima samog Hajnea, pogadao smisao pesme pisane na nemačkom bolje nego onaj ko se celog života bavio izučavanjem nemačkog jezika. Znači da je za pogodanje smisla poezije važno poznavanje pesničkog jezika, koji ustalost može biti nerazumljiv i najboljem lingvisti (ro-

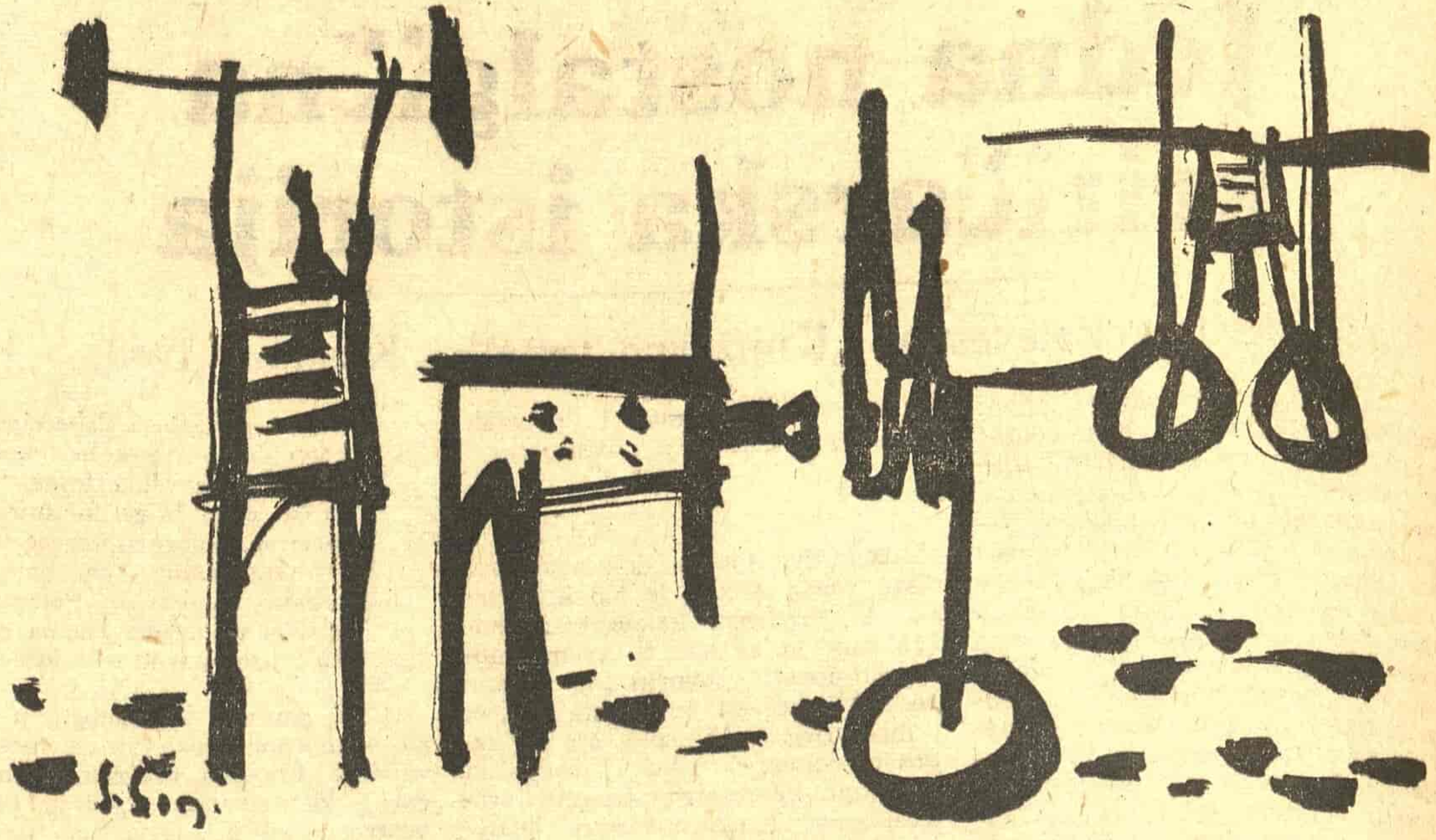
mantični Bajronovi stihovi u leksički bogatom prevodu umne Isidore Sekulić, deluju kao esej). Nerval je osećao jezik pesme, jer je i sam bio pesnik, kao i Ljermontov koji je ostvario nezaboravni prevod Getea, a Šlegel, Šekspira. Pesnik Osvaldo Ramu ume da nasluti suptilne veze između reči, koje ispređa, iza vidljivog teksta, taj neobični jezik za koji je Kokto rekao da „pesnici mogu da njim razgovaraju i da se ne boje da će ih neko čuti“. Kad u II strofi, II stiha pesme M. Crnjanskog „Trag“ — „La Traccia“, prevodilac naprimer prenebrege bukvalni izraz „bianca“, najlagodniji za prevodenje reči „bela“ iz originala i kad se opredeli za reč „candida“ koja ne znači samo „snežno bela“ već i „neokaljana“, nama je jasno da on oseća aspiracije izražene u pesmi, da se iz sećanja izbrise trag telesnog dodira sa voljenom ženom i veza s njom uzvisi do neokaljane spiritualnosti. I tako, ne registrujući činjenicu, već njen odjek u dubini senzibiliteta (brojni primeri u prevodu su Davičove i Raičkovićeve poezije), birajući reč koja nema samo bukvalno značenje, već koja daje tačnu senzaciju pesnikove vizije, Ramu nam se predstavlja kao jedan od onih koji „čuju jezik kojim pesnici razgovaraju“ i koji i sam njime ume da se služi.

Međutim, teškoća je u tome, što taj jezik nije jedinstven, već što u okviru njega postoje brojni „dijalekti“. Svaka pesnička individualnost kreće se u svom posebnom svetu misli i osećanja, pa se i služi svojim posebnim jezikom kad nas u taj svet uvodi. Stoga bi pesničke inverzije, koje je Ramu upotrebio pri prevodu pesama Mladenovića i Daviča, bile nefunkcionalne, naprimer, u prevodu odlomka iz Pavlovićevih „Zidara“ — „Muratori“. Lišen lirске konfidencije, prav, monaški čist stih ovog pesnika, Ramu je, stoga, prevodio svakodnevnim, nezvučnim rečima, da bi ih potom, uz neočekivani poetski efekat, organizovao u stroge, bezmalno dokumentarne rečenice. Ova prevodičeva elastičnost i moć prerušavanja, koju je ispoljio u susretu sa svakim pesnikom ponaosob, učinila je njegovu antologiju raznovrsnom, kao da reči u njoj nije ustvari ispisao jedan čovek, već brojni autori u njoj zastupljeni. Makoliko to paradoksalno zvučalo, ali prisustvo prevodioca iza tih autora nije se zapažalo, baš onda kad je on bio najaktivniji. Njegova aktivnost najbolje se ogledala u odnosu na jezik kojim se pri prevodu služio.

Rasprostranjeno je mišljenje, da usled prirodne zvučnosti italijanskog jezika, najobičnija rečenica, na njemu izgovorena, ogrće se, sama po sebi, u poetsko ruho. Prema tome, moglo se očekivati da će pesme bogate ritmičke invencije (D. Maksimović) biti najuspeliji prevodi ove antologije, dok će, naprimer, pesme Vaska Pope izgubiti jednu značajnu dimenziju, koja se sastoji u sugeriranju osećanja svirepo-pojednostavljenim linijama i shemama uzetih iz spoljnog sveta. Međutim, desilo se obrnuto. Prevodeći Popu, Ramu se odnosio prema italijanskom jeziku kao prema sredstvu i pasivnom oružju čiju je sonornost stišavao energičnom rukom. Kod prevodenja pesme D. Maksimović „Opomena“ — „Ammonimento“, kad je njegova stvaralačka aktivnost popustila, melodičnost jezika sama po sebi nije mogla da u prevodu spaše stih od izvesne simplifikacije koja je ugušila blage rezonance, što miluju sluh kao dražestni valceri iz starinskih muzičkih kutija. Do ovog oštećenja pesme u prevodu, došlo je usled prevodičeve potrebe za jasnim definisanjem pesničkih emocija, usled težnje da se ostvari jedinstvo fraze, koje je razorilo jedinstvo stiha. (U V strofi, poslednjem stihu „Opomene“ prevodilac dodaje potpuno nepotrebno dve reči: „(potrebi dirgli“). Slična nepotrebna dorečenost u prevodu poslednjeg stiha „Sumatre“ M. Crnjanskog, zbrisala je patetičnu stanku, označenu zapetom, koja je nastala kad su osećanja dostigla kulminaciju i reči posustale od težine unutrašnjeg napon. Stih originala glasi: „blago, rukom“, a prevoda: „blago našim rukama“ („soavemente con le nostre mani“).

Kroz ova uzgredna razmišljanja, pokušavali smo da ukažemo na izvesne sličnosti i razlike, koje između originala i prevoda, mogu da se pojave kad se jedna poezija rekreira na drugom jeziku, iako smo svesni da one najproučavnije sličnosti leže baš u nečem neizmerljivom. Jedna Pirandellova ličnost takvu sličnost je pronalazila između svoje cerke i starog portreta, kad je na njemu, iza jasnih kontura lica povučениh četkicom, nastutila osmehe i poglede koji to lice oživljavaju. Iza zamenica, imenica, glagola u antologiji Osvalda Ramua katkada smo otkrili takve poglede i osmehe, pa iako njihovo poreklo nismo umeli da gramatički istražimo, oni su nas najviše potsetili na originale koji su njegovim prevodima služili za uzor.

Jugana STOJANOVIC

SLAVOLJUB BOGOJEVIĆ: AKROBATA

Hofman i filosofija fatalne ljubavi

E. T. A Hofman: „San i ljubav“, Džepna knjiga, Sarajevo, 1958)

Pojava Hofmana označava nov prozor fantastike u evropsku literaturu, koja kao da pokazuje naročitu sklonost za fantastiku. Literatura, kao i umetnost, rodila se zajedno sa fantastikom: najstariji literarni spomenici zametnuli su se u fantastici, ona je podjednako prva i najprirodnija hrana mitovima kao i svim pokušajima da se odgovori na zapanjuća pitanja koja priroda odasvud nameće čoveku. Tu svoju prvobitnu gnoseološku funkciju oživela je fantastična literatura i u Hofmanovom delu. Niz osobitosti koje ga karakterišu kao čoveka, pisca, umetnika, projektovane na okolnosti u kojima je živeo, steklo se u Hofmanovoj ličnosti dajući osobiti pečat njegovoj literarnoj fantastici.

Taj fantastični svet nosi u sebi elemente i aspekte sociologije, filosofije, karikature i poezije izrastajući tako u kompleksno zahvaćenu sliku životnih odnosa. Ta kompleksna primena fantastike i jeste jedna od bitnih osobitosti Hofmana u odnosu na mnoge pisce pre i posle njega. On u tom pogledu pokazuje nadmoćnost u odnosu na sve pisce koji su se ugledali na njega ili na bilo koji način dotakli ili upotrebili njegove fantastične i literarne proseedje i simbole, od Gogolja i Balzaka preko Dostojevskog, Dikensa i Mopasana sve do Kafke, ali i dalje preko Kafke.

Jedan od elemenata Hofmanovog literarnog postupka jeste specifična vrsta karikaturne, karikirajuće opservacije, koja ima širu podlogu u kri-

tičkom stavu prema pruskom društvu. Ta naklonost za deformisanjem stvarnosti u izlomljene, karikaturne ili fantastične oblike istovremeno je i sredstvo literarnog postupka i rezultat jednog stava prema stvarnosti. Otuda je ovom piscu fantastika neophodno sredstvo ne samo zbog romantične nastrojenosti duha (koji svuda stvara narkotizirajuću povišenu atmosferu u kojoj se sukobljavaju razni »principi« — uopštene sile društvene, psihološke i filofske projekcije), već i iz jednog praktičnog razloga: da bi izmakao društvenom i političkom pristisku pogodne hijerarhije. To tajanstveno zaodevanje fantastikom i simbolikom stvar je podjednako neminovna za jednog Getea kao i za jednog romantičara, recimo Novalisa, koji je preporučivao jezik troja i zagonetki kadgod nekolicina ljudi hoće o svojim stvarima da razgovara u širem društvu.

Hofman u svoju fantastiku zaodava svoja filofska saznanja i gnoseološka otkrića („Zlatan lonac“); on se služi fantastikom da bi izvršio, među romantičarima, jednu od najdubljih socioloških analiza pruske birokratije, vladajuće hijerarhije i policijskog istražnog postupka („Majstor Buva“, ali i na drugim mestima); fantastika je put i u velegradске tajne i kriminalističko-psihološke probleme („Gospodica Skideri“), čime je postavljenu osnov kriminalističkoj literaturi sa snažnom podlogom u karakterološkoj analizi ličnosti; fantastika obavlja ekonomske mehanizme koji deluju u savremenom životu („Nasledno imanje“)

ili fiktivni put u zločin („Davlji eliksiri“). Najzad, mada time nikako nije iscrpljen funkcionalni raspon, fantastika je i najpogodnije tle za humorom i ironijom začinjenu poeziju života, ljubavi i iluzija („Princeza Brambila“).

Ljubavna tematika igra značajnu ulogu u Hofmanovom literarnom delu. Ljubav se javlja u njegovoj fantastici u raznim funkcionalnim oblicima; od najobičnije fiksacije ljubavnog jada i čulne požude do kulta dame i platonske sublimacije u idealno. Ovo spajanje i identifikovanje konkretne ljubavne požude sa idealom izvire jednim delom i iz čulne preopterećenosti Hofmanove koja samu sebe muči i u idealu traži protivtežu svojoj demonskoj sili. Hofmana je mučila njegova hipertrofirana, isto ponižena i ismevana čulnost. Zar je ružni, mali i siromašni kapelnik, koji grca od potajne ljubavne požude, mogao da ima uspeha kod žena? Shema jednog predestiniranog, ali realnim i neuklonjivim okolnostima predestiniranog ljubavnog udeća, bila je ličnim udesom Hofmanovim zauvek ekicirana.

Otuda nešto fatalno, nešto zlokobno preti iz svakog pokušaja za strasnim ljubavnim spojem. Skoro uvek ljubav mora da ostane nezadovoljena, prekinuta, ometena, fatalna. Skoro uvek kažem, ili tačnije: uvek, sem u malogradanskoj projekciji koja je od početka lišena svake romantične domenzije, uvek kadgod se u pokušaj ljubavnog spoja unosi čulni žar, požuda, strast kao strast, neshvaćena u svojoj simboličkoj funkciji. Uopšte, ljubav je najčešće sinonim za neuspeh. Takav je slučaj sa »Davlji eliksiri«, ali još fatalnije, mada na savršeno drugi način, klica propasti vrebua u ljubavi u »Mačku Muru«, gde je ljubav, prekinuta i onemogućena i na »formalan« način, prekidom, nužnim, neminovnim, fatalnim nezavršavanjem samog dela, njegovom fragmentarnom koncepcijom. Zar se na drugi način dublje, neminovnije, onom neminovnošću koja proizilazi iz zlokobne nase potpuno poklapanja života i literature, zar se, dakle, zlokobnije i romantičnije mogla prikazati fatalnost ljubavi, fatalnost koja nije više izraz jednog posebnog, ličnog, usamljenog slučaja, nego univerzalna shema neuspeha ljubavi kao pojave, kao poduhvata, kao odnosa prema životu, prema slepoj neminovnosti neudrmanih komponenti koje na ovako bizaran i »literaran« način dolaze do izražaja?

Hofmanova filosofija ljubavi ima u svojoj osnovi trubadursku koncepciju i njegova filosofija ljubavnog fatalizma prevrteno je izraz njene negacije. Ukoliko ti je do ljubavnog spoja više stalo, ukoliko si čulniji više zainteresovan, udubljen, zagnjuren u nju, ukoliko više svu svoju strast usmerljuješ na samu strast ne videći njen dublji smisao, utoliko ti se ona zbog zlokobnije sveti. Doduše, banalna koncepcija ljubavi ima kod Hofmana sigurnih izgleda na realizaciju, ali to je realizacija u atmosferi građanske banalnosti, ta ljubav najčešće nema ništa zajedničko sa romantikom silovite strasti koja mora da se zadovolji ili će samu sebe da uguši, sama od sebe da presvisne. Ismevana i ponižena čulnost, čulnost kao neodoljivi ljubavni sladak, kao nezadovoljena čulna opojnost sveti se pre svega samom svom nosiocu, ona ga kažnjava što nije u stanju da je shvati kao višu projekciju ideala, te zbog te neshvaćenosti kažnjen je da ne može da je obuzda, nije u stanju da je suzbije humorom, jer humor je otvaranje jednog višeg aspekta.

Ali time nije sve završeno. Ljubavna čulnost, pogrešno shvaćena i odvojena zanosom od svoje idealne

Nastavak na 8 strani

Zoran GLUŠEVIĆ

KNJIŽEVNE NOVINE

Jedna nostalgična kritičarska istorija

Nastavak sa 3 strane

ka i podvornika raznih „književnih“ „stavova“ koji bi (podvornički) da stavljaju i harače našom književnošću. Za mene je pak mnogo važnija i značajnija mogućnost da će se ovo njegovo lovljenje opštih mesta i večnih književnih istina u teoretskim plićacima s osloncem na Marka Ristića (i neobično) tako nekog frazera starostavnog L. Novičenka jednog lepog dana možda zameniti i nadoknaditi novim, drugim, drukčijim i potpunijim gledištima i definicijama poezije. „Određena shvatanje“ u kritici u kao konjske uzde i magarčev samar: dirigovan pravac i večni teret — šablon bezidan i neuzbudljiv. I zato prema svakom piscu i svakoj novoj knjizi nova i drukčija shvatanja i merila! Život menja sve kriterijume...

Ne prihvatom, zatim, oberučke ona izjašnjavanja Predraga Palavestre o poeziji i zbog toga što u njima provejava naglašena bolećiva i samaričanska sentimentalno-humanistička nota. Kako da se spasemo i održimo na vetrometinama i nevremenu života poezijom i u poeziji?! Ko mari za poruke pesnika? Ko ih uvažava? Mrka kap... Poezija će tek možda jednom doći na moć da učini nešto na svestranimjem urazumljivanju ljudi: da širi i razvija duh uzajamne snoljivosti, poštovanja i slobode. Stoga su isključivost i krajnost u poeziji izlišne i opasne. Treba pustiti da se poezija razliva i grana prirodno i nespitano. Ne kalemčiti je, ne kalupiti i sužavati izmišljenim nužnostima, pravcima, opredeljenjima i definicijama. „Većina ljudi ima o poeziji tako nejasnu predstavu — kaže Pol Valeri — da sama ova neodređenost njihovog osećanja jeste za njih definicija pesništva“. Zašto da ne!

Time poezija nipošto ne gubi u gled i ulogu: može, u srećnom času, samo da ih poveća. To je poezija van propisanih i pomodnih sistema i stilova. Poezija — sloboda. Poezija — život.

Na ovoj važnoj raskrsnici ponovo se srećem sa Predragom Palavestrom: logičnim i lucidnim razlozima on u jednom odlomku eseja „Realnost u poeziji“ opravdava uporedno postojanje „iracionalne“ i „sentimentalne“ poezije, pošto je i iracionalno i sentimentalno neodvojivi deo ljudskoga bića. Poezija, kao i život, mora da trumfuje u sveobuhvatnosti i svestranosti; „ako ništa ne pretpostavlja, i ništa ne isključuje“ — glasi jasan i ubedljiv kritičarev zaključak.

Posle ove male miroljubive prepirke oko definisanja i životnosti poezije potrebno je opet se okrenuti onom poetski videnom životu kome se Predrag Palavestra priklanja, od koga beži, koga uzdržano i jetko proklinje, i kome se vraća sa svojom već starom i značnom nostalgijom, sa svojom slovenskom setom i osetljivošću, sa bolno-potsmešljivim sećanjem na dane i godine provedene u spokoju i sigurnosti patrijarhalnog, nezaboravnog i jedinog na svetu roditeljskog doma, sa sobom dečakom iz neke srajevske ulice, sa sobom gradskim čovekom, sa svojim nagonom i naklonošću da ide tamnom stranom sudbine pisca i književnosti i da ne zaboravi pritom čoveka i čovečnost, sa svojom spremnošću da primi život, kakav jeste, znajući za ljudske slabosti i groznice, i umejući da bude sentimentaln, liričan, ganutljiv, satiričan, čudljiv, opor, za-

jedljiv i polemičan, da prašta i voli, da se bori...

To sve ispoljava se i odražava u kritici i esejistici Predraga Palavestre. Cenim je jer mi je sve to blisko, kao svoje, jer u tome nalazim delić vlastitih muka, htenja i problema. Posebna je vrednost „Književnih tema“ Predraga Palavestre u tome što je to esejistički i poetski roman — istorija o našoj savremenoj literaturi, o nekim njenim ispoljavanjima i stremljenjima, o njenoj mladoj generaciji, i — ništa manje — o njemu samom:

»Kad umru naše majke, umru i naša detinjstva, jer nikome više nismo deca; više nema onog pogleda na koji se možemo osloniti, ni one ruke koja nas može pomilovati; nema onoga boga koga možemo prizivati u pomoć, nema onoga staranja nad nama, nad našim rukama, nad našim tršavim kosama, našim nemirnim snovima, niko više ne kupuje igračke punjene slamom, niko od svojih usta ne odvaja, niko ne bdi i niko ne brine, nigde nema te nežnosti i topline; razrušen je mali veliki život detinjstva; odučvane kućice od hartije povlače se po tavanima bačene i zaboravljene; naša pisma se ne čuvaju; vatra je ugašena i ona stara, topla mesta gde je stajao sat koji je uvek zakašnjavao, naprsli čajnik i neka sličica postavljena majčinom rukom, sve je to umrlo s našim majkama koje su odnele sa sobom miris roditeljske kuće, miris detinjstva. Naše majke umiru neminovno i s njima, neminovno, umiru naša detinjstva. Nikome nismo deca. Stojimo

pred zagonetkama, pred iskušenjima. Pred jednim životom. Pred pravim životom. Pred poslednjim životom.

Sva hvala treba da pripadne kritičaru koji je u stanju da napiše ovakve redove. Jer, doista, ne samo u našoj kritici, nego, rekao bih, i kod „profesionalnih“ pesnika i pripovedača teško je naći toliko intenzivnog životnog lirizma, dramatičke i istine koliko je ima ovde. Među tolikim našim kritičarima Predrag Palavestra je od retkih za koga se s punim pravom može reći da je i pisac. Njega je moguće sa zadovoljstvom čitati. Nije monoton. Nije dosadan. Ima stila... Razumljivo, knjiga mu nije i bez slabijih stranica (kad teoretiše); blagolagoljivosti; i feljtonizma. To me ipak ne sprečava da u „Književnim temama“ vidim plemeniti ogranak kritike koju nazivamo pesničkom; ili beletrističkom esejistikom; od one vrste koju je voleo i stvarao Bodler, napominjući da bi o pojednim slikarskim delima najprikladniji prikaz bio sonet ili elegija. „Književne teme“ stvorilo je i osnažilo jedno široko, antidogmatsko i spontano razumevanje literature kao moralne i humanističke ljudske akcije, jedna uzorna otvorenost i srčanost, suprotan talenat i oštro kritičarsko oko pronalazeći sebi hranu i podršku u svakodnevnim previranjima i virovima života, u njegovim nanosima zlobe, lepote, neizvesnosti i nade, proveravajući i krepeći tako svoja iskustva, svoje mržnje, svoje strasti i ljubavi. Kritičar — sanjar i borac.

I čovek među ljudima...

Miloš BANDIĆ

VINJETE DANILA BOŠKOVIĆA

JOVAN POPOVIĆ

III.

Za Jovana Popovića, kao i za druge napredne pisce koji su u to vreme pisali pozorišne kritike, bilo je glavno da u analizama prikazivane dramske literature i ocenama interpretacije, iznese aktuelne probleme društva i borbeni stav za izmenu nepravdnih odnosa u društvu. Pozorišna kritika u rukama naprednih pisaca bila je uobitaj društvena kritika. Pozorište je služilo kao pogodan objekat za ideološku i operativnu akciju, jer je pozorište živa tribina; literatura u njemu korespondira neposredno s publikom. U njemu su više puta izbijale i demonstracije od strane omladine, a svaka slobodoumna reč sa scene, makar i u aluziji, pozdravljena je burnim aplauzima.

Policija je stalno imala na umu (naročito Korošec) društveno značenje pozorišta i nastojala je da taj objekat drži uvek u svojim rukama, i to ne samo pod svojom kontrolom. Gradio se takav repertoar iz koga su uklanjane sve kritičke oštrice prema društvu, u glavnom repertoar sa bulevarsko melodramskim, tipično malograđanskim obeležjem i karakterom. Pručila su široke mogućnosti da se reaktivna misao ili otvoreno, ili kamuflirano probije do publike. Veliki deo domaće dramske literature usmerio se u tom pravcu. Za malograđane pisce koji su se opredeljavali fašizmu, dramska literatura bila je najpogodnije oruđe za propagandu.

Jovan Popović se u pozorišnim kritikama borio protiv reakcionarne ideje i lažnog prikaza stvarnosti, otvoreno demaskirajući. A to je bilo vrlo rizično, jer je policija budnim okom pratila sve što se događa u pozorištu i bila je sklona da pozorišnu kritiku proglašava komunističkom, antidržavnom. Antikomunistički bilteni koje je izdavao policijski komitet (u njemu je zastupljena, pored drugih, aktivna policijska trojka: Radan Grujić, Boško Bogdanović i Milovan Popović) stalno su davali upozorenja. Jedna grupa naprednih pisaca redovno je bila citirana kao antidržavna i komunistička.

No Jovan Popović je upućivao ozbiljne, znatne kritičke primedbe i pozorišnim priredbama koje su se stvarale i organizovale na levom frontu. Odlomak iz dramskog dela Irvina Soa Zakopajte mrtve imao je tih godina značenje buna na uništenje ljudskih života i više puta se pojavljivao kao humani protest na omladinskim priredbama, na kojima su naročito horske recitacije pod upravom kompozitora Vojislava Vučkovića delovale svojim snažnim dramatičkim akcentima. Priredbi ovog dramskog odlomka koju je spremla diletantska pozorišna grupa radničkog društva Abrašević, Jovan Popović je uputio u Životu i radu veće zamerke, prigovarajući joj naročito melodramatičnost u interpretaciji. U pozorišnoj kritici Jovana Popovića, kao i kod drugih naprednih pozorišnih kritičara u to vreme, jasno se ispoljavala borba protiv primitivnosti u scenom izražavanju, protiv šmirantškog dilatantizma za nova umetnička izražavanja, protiv teatarske melodrame za iskreni, spontani umetnički doživljaj.

U januarском broju časopisa Život i rad objavio je odlomak iz veće studije o umetničkom stvaranju, članak Stvaranje i stvarnost u kome je dao svedočanstvo da se intenzivno bavio teoretskim problemima estetike. U njegovom razmatranju ovih problema vidna je savesna misaona analitička studija, no s druge strane i samoučki rad, nedostatak naučne argumentacije. Prosvetiteljske tradicije izražavale su se u stilu i iskazivanju Popovićevo mišljenje. U završnom pasusu njegovih razmišljanja o estetici ogledaju se i osnove njegovog književnog stvaralaštva. Rekao je: «Jedinka živi samo u društvu, diše u atmosferi ideološke nadgradnje stvarane u toku razvika čovečanstva, i oslanja se na određene društvene grupe, na konkretnom realnom tlu. Zato, i pored sveg individualnog akcenta kod jednog umetnika, njegova se umetnička aktivnost ne može svesti na igru subjektivnih snaga, na neko »samotvorstvo«. Umetnik baš kroz svoje najintimnije doživljaje izražava objektivnu stvarnost. On slikanim rečima, zvucima kristališe sirove utiske — ali kad bi se odrekao tih utisaka i učaurio se u svoj subjektivni, sve oskudniji i siromašniji svet, on bi pristao da bude umetnik, šarao bi u praznini linije i govorio u bezljudnom prostoru reči koje više ništa ne kazuju».

Tih godina Jovan Popović je malo objavljivao svoje pesme. «U čitavom periodu», zapisao je autobiografski, «od 1931 (kada sam preuzeo redakciju Stožera) do 1941, objavio sam relativno malo pesama. Iz društvenih i političkih potreba radio sam više kao borbeni publicist i donekle kao pripovedač. O propalim neobjavljenim radovima ne želim da govorim. Kao urednik sam izuzetno objavljivao svoje stihove. A retko sam insistirao kod drugova da se moje pesme objavljuju. Građanski časopisi, koji su me do tada objavljivali, prestali su me smatrati književnikom, a ja sam u ideološkoj borbi bio prekinuo skoro sve veze sa mojom ranijom klasom, i svoj »nonkonformizam« ispoljio ne toliko u književnoj formi, koliko u životnoj praksi».

Septembra 1936 godine pokreće se u Beogradu časopis Naša stvarnost (urednik Aleksandar Vučo). U njegovom osnivanju učestvuje i Jovan Popović. Časopis Naša stvarnost bio je glasnik narodnog fronta koji se formirao u Jugoslaviji pod rukovodjenjem Komunističke partije za borbu protiv profašističkih režima i fašističke opasnosti. On je široko okupio oko sebe veliki broj naprednih pisaca, onih koji su već aktivno učestvovali u borbi proletarijata kao i druge demokratske pisce koji su slobodoumno izražavali svoje mišljenje i svoj stav. Bilo je u njemu ostvareno, za vreme njegovog izlaska od septembra 1936 do aprila 1939, jedinstvo naprednih pisaca, učvršćen kompaktni front pisaca, umetnika i društvenih radnika u borbi koja se u to vreme razbuktalala organizovanom i efikasnim akcijama Partije. To je bio jedan od časopisa između dva rata sa najživljom sadržinom.

Časopis Naša stvarnost komentarisao je i tada sudbonosne događaje u svetu: građanski rat u Španiji, rat na Dalekom Istoku. Davao je velike prostore izveštajima o građanskom ratu u Španiji, braneći istinitost prikazivanja sudbonosnog obračunavanja španskog naroda sa Frankom i njegovim trupama, napredni snaga sveta sa fašizmom. Donosili su se prevodi članka svetskih naprednih pisaca o Španiji, i borbama, naka svetskih naprednih pisaca o Španiji, i borbama, pregled koji je nosio naslov Odbrana kulture u Španiji, protest protiv streljanja Garsije Lorke, pesme Garsija Lorke (prevod Dušana Matića i Koče Popovića) itd. Časopis je prisko približavao Španiju, španski narod i borbe naprednih snaga u španskom građanskom ratu našim čitaocima. Tome su takođe doprineli i naši pisci svojim literarnim radovima, posvećenim Španiji.

Jovan Popović je objavio u Našoj stvarnosti pesmu Deca umiru, u kojoj je emotivno doživljavao tragičan udes dece u Španiji, izložene bez milosti smrtonosnim prepadima Frankovih aviona. Popović je za nosnim prepadima Frankovih aviona. Popović je zašteto, čak bez konkretnog pominjanja Španije, da bi prošla kroz cenzuru. «Iste godine 1937 ona je objavljena takođe u almanahu poezije posvećenoj Špa-

niji, jednoj pesničkoj brošuri koja je polulegalno izdata i zabranjena pošto je rasturena. U Našoj stvarnosti je pod naslovom Dve knjige o godišnjici španske tragedije Popović prikazao knjige P. Marina (Ota Bi-haljića): Španija između smrti i rađanja i Ije Erenburga: No passaran!, toplo ih, kao značajne i potresne, preporučivši čitaocu.

Rede je objavljivao ogled i članke u časopisu Naša stvarnost, a češće se pojavljivao u njegovim pregledima. U prvom dvostranom broju časopisa pisao je o Janku Veselinoviću, pledirajući za objektivniji kriterijum prema kulturnom nasledu. Rekao je: «...Mi ne mislimo da je Janko Veselinović, literarni velikan prema kome možemo danas, trideset i jednu godinu posle njegove smrti, osećati drugo nego istorijski pijetet — ta ovaj slatkoručivi uča, svešteničko dete, bio je nesavremeni sanjar već i u svoje doba, i sa svojom idilikom nečeg što je neminovno prolazilo bio je po strani od istorijskih i društvenih zbivanja već u svoje dane, ali bismo bili nepravdici ako bismo potpuno odbacili ili ukratko likvidirali Janka Veselinovića, seoskog idilicista i idealizatora nacionalne prošlosti. On je doduše od mladih književnika dosta napadan, kao oličenje iluzionističkog, neistinitog prikazivanja stvarnosti na selu, i to je shvatljivo u momentima kada jedan nov, fanatičan realizam mora da izvojuje pravo opstanka za svoje teme i svoj savremeni način prikazivanja. Danas, kada se kod širokih čitalačkih slojeva i kod nas već afirmisao novi realizam, koji teži da pored tačnog prikaza pojave i odnosa u društvu da još i žive težnje onih društvenih snaga koje su nosilac napretka, može se o Janku Veselinoviću govoriti sa objektivnošću lišenom svake oštrice. Smatramo da naše mlade kritičare očekuje još veliki posao revizije vrednosti naše prošlosti i objektivno procenijavanje značaja pojedinih epoha, ljudi i dela».

Suprotstavljao se u književnoj kritici tendenciji tadašnje biblioteke Naše knjige da vrednostima pisaca, otkrivenih, obično u književnim feljtonima Politike, daje one dimenzije koje oni nemaju. Popović je obarao poredjenje Zvonimira Subića sa Miroslavom Krležom i Borom Stankovićem, ili isticanje Dušana Radića kao jednog od najboljih predstavnika tadašnje savremene literature. Popović je sveo njihove vrednosti na pravu meru i dao im mesto koje danas zauzimaju.

Karakterističan za Popovićevo stav poeziji u velikoj meri je članak Sumrak lirike? (Naša stvarnost br. 13 i 14). U njemu je najpre polemiso sa Simom Pandurovićem, sa njegovim tvrdjenjem da »današnjica predstavlja povratak u varvarstvo« i da u njoj nema više poezije. Za Popovića u tom vremenu postoji rađanje nove poezije, za njega je pesnik »borac za svoja uverenja, tumač osećanja ogromnog broja ljudi, koji treba da visoko diže baklju svoje misli i onde kada bi drugi momentalno klonuli«.

Kada je govorio o nadrealizmu u tom članku dao je i jednu vrstu ispovesti: «I ja sam se kao mlad književnik početnik zanimao sa izvesnim intelektualnim eksperimentima nadrealista, kao što sam i ja egzaltirano plovio Pijanim Brodom Renboa u susret neslućenim zorama slobode i ronio u snažne vrtloge vizija Lotreama. Ali ne odbaciti pokušaje koji su težili za nečim novim u izražavanju ljudske duše ne znači prihvatiti danas, u tako sudbonosne dane čovečanstva, podgrejane rekvizite tih pokušaja...« Popović se nikako nije slagao sa tezom da pesnik isključivo preokupiran sobom može biti okrenut novom čoveku.

Govorio je i o socijalnoj poeziji u tom članku, polemiso sa prebacivanjima koja joj se čine da skucava krug tema i inspiracija. Primao je ta prebacivanja uslovno. Rekao je: «Ako se govori o izvesnoj skučenosti doživljaja i izvesnom siromaštvu izražajnih sredstava, kao o činjenici, to je tačno. No to nije bio postulat neke pesničke teorije, nego uticaj naše još polukulturne sredine i teških prilika u kojima su se pesnici razvijali i u kojima su stvarali». Nalazio je da je kod nas socijalna poezija još skromna, ali ne zbog »tudenja« od »većinih motiva«, nego što za svoje teme nije našla adekvatan izraz. Imao je u vidu činjenicu da u objektiviziranju svoga doživljaja može bolje uspeti neki talentovan pesnik individualista nego pesnik sa socijalnom inspiracijom, no da to samo znači da je težak i naporan put pesnika, pa i socijalnih pesnika, do najčistijeg, adekvatnog izraza. No pitanje koje je Popović postavio o zadacima poezije u tadašnjem momentu bilo je presudno i za shvatanja po-

LIRIKA U PREVODU

Muhamed Sallah BAUJA

Ko je konjanik budućnosti?

Ko je On?

O, sudbino...

Da li je to moćni div

Koji nalazi odjek u svetu?

Prolazi noć, dolazi druga

Da prekрати njen hod,

A svetlost njegove korake.

Gle nesreće: gorda devojka plače,

Ali je već umiruju njegove ruke.

O, vreme...

Sve što nosim u duši

I život u nadi, borbi i pesmi —

Danas to nose njegove ruke.

Sva titanska upornost izbija iz njegovih očiju,

Sve tople struje teku iz njegovih rana,

Snažna figura pokazuje okean žudnji.

Čelična istrajnost čita se sa bora

Njegovog umornog i žednog čela —

Čela na kojem je ispisana priča

O revoluciji ureznoj na njihovom dnu,

I u svakom delu njegovih grudi.

***

Ko je On?

Njegove oči uperene su u horizont.

Čela moja nacija puškom ga budno čuva.

Ko je On?

To je moj narod, čije ruke bolno drže zmiju;

Sudbina je rekla da to bude on;

Narod u rebrima Aleksandrete.

Od kojih očiju ta devojčica

Podiže tvrde kule.

***

O, moj narode, ima li gde granice

Pred kojim se završava tvoj svet.

O, moj narode, postoji li u svetu horizont

Gde nema korena i grana.

O, moj narode, gde je prostora na pretek

Da zasadiš drveće budućnosti,

bornika poezije sa socijalnom tendencijom: »No i bez obzira na iskrenost inspiracije i ubedljivost izražaja, može li u doba zaostrenih društvenih sukoba, ograničenih sudbina naroda i grandioznih kolektivnih zadataka doživljaj lične samoće, tuge kišnog dana ili ljubavi prema ravnodušnoj ženi biti snažnije vrole inspiracija nego osećanja nikla iz doživljaja potresne drame današnjice, u kojoj je pesnik i akter, pa ponekad i protagonist«.

Napredni časopisi su se održavali koliko su mogli u onim uslovima policijskog terora. Trajali su neko vreme, pa su ugušivani, ali su se javljali novi koji su preuzimali i produžavali borbu. U nekim slučajevima pokretali su zahvaljujući materijalnim žrtvama pojedina. Takve žrtve ostajale su i anonimne. Kao naprimer Dragutina Milića, vlasnika i povremenog urednika časopisa Stožer. Milićeva porodica držala je trafikku u blizini kafane Zagubica (u nju su vraćali komunisti), a Milić je potrošio na izdavanje Stožera takvu sumu u novcu kakva je za ono vreme predstavljala čitavo imanje. Koliko se njih žrtvovalo bez većih pretenzija za društveni progres, aktivno rađajući u oblasti kulture! Teško je izmeriti obim i značaj rada, recimo, Zike Popovića u Sapcu. Održao se kao profesor usred jedne gimnazije koja se nalazila pod nadzorom tada reakcionarne crkve i čiji je nastavnički kadar bio sastavljen uglavnom od Rusa

JOVAN POPOVIĆ

emigranata. A radio je neumorno, osnovao uglednu čitaonicu u Sapcu, snabdeo je naprednim knjigama, sazivao napredne predavače i takav rad preneo na mačvanska sela, stvarajući u Sapcu i u njegovoj blizini i dalje okolini žarišta narodnog fronta.

Ili naprimer Ilija Petrović, profesor gimnazije u Požarevcu. Bio je urednik prvog književnog časopisa posle Prvog svetskog rata, časopisa Dan. Otišao je u Ameriku na studije 1922 godine i vratio se u Jugoslaviju 1929 usred najcrnjeg terora. Sve što je slobodoumno bilo je ugušeno u to doba kada je prijaviо policiji beogradske da osniva grupu naprednih intelektualaca koja će raspravljati tada aktuelne društvene i kulturne probleme. Sastali smo se sa njime, nas nekoliko u jednoj beogradske kafani da pripremimo osnivačku skupštinu tog novog udruženja. Policija je na taj sastanak poslala jednog od svojih najprimitivnijih i nasurovlijih batinaša. Kao nastavnik i pisac Ilija Petrović delovao je aktivno na buđenje revolucionarne svesti u požarevačkoj omladini. Pošao je prvih dana u partizane. Zarobljen je 1942 godine i streljan u Jajincima. Ostali su mi u sećanju, markantnije opisane ličnosti Zike Popovića i Ilije Petrovića, a moglo bi se naći još dosta primera takvih prosvetnih boraca i aktivista koji su doprineli na planu kulture da se revolucionarna svest razgori.

Jovan Popović se javljao u raznim naprednim časopisima i listovima čije ispitivanje zahteva istraživački rad. No u pogledu analize aktivnosti Jovana Popovića pomaže činjenica što je on mogao pisati književne radove pod svojim potpisom. Međutim kod nekih drugih naprednih pisaca bibliografi moraju činiti napora da dešifruju njihove psevdonime, naročito kod onih koji više nisu u životu. Psevdonomom su napredni pisci branili svoje radove od cenzure, a i list u kome su saradivali od progona policije. Ugroženi su bili naročito oni koji su zatvarani ili proveli izvesno vreme na robiji. Otokar Keršovani javljao se pod psevdonomom V. Dragan i R. Gregorić, a u zagrebackom časopisu Život koji je pred rat uređivao, pod raznim psevdonimima, Đorđe Jovanović pod Đor-

đe Daničić. Ako je napredni pisac vodio poreklo neposredno iz radničke porodice njegov položaj je bio još težji. To je bio slučaj Čede Minderovića koji je najveći deo svoga književnog rada morao potpisivati pod psevdonomom I. Katić. Pod tim psevdonomom javljao se vrlo živo i plodno u naprednim časopisima, pa i u građanskim kakav je bio Život i rad u kome je vrlo intenzivno radio zajedno sa Jovanom Popovićem, Đorđem Jovanovićem i Veselinom Maslešom.

Nije izvršen prodor od strane naprednih pisaca samo u časopis Život i rad. Napredni pisci javljali su se i na stranicama časopisa Srpski književni glasnik, a takođe i u dnevnoj štampi. U Beogradu je izlazio list poštanskih službenika P.T.T. Književni deo toga lista bio je u rukama naprednih pisaca. Pisac Čedomir Minderović izdavao je Narodnu štanku, publikaciju koja je veoma mnogo doprinela da se na selu popularizuje ideje i duh revolucije. U njoj su saradivali i napredni pisci. Jovan Popović je u Narodnoj štanci objavio svoju Crnačku pesmu.

Grupa pisaca u kojoj je aktivno radio Jovan Popović održavala je žive veze kako sa unutrašnjom Srbijom i Vojvodinom, tako i sa drugim krajevima Jugoslavije. U Smederevu u vreme izlaska beogradske časopisa Stožer javio se pod uredništvom Tanasije Mladenovića književni časopis Krug sa saradnjom mladih naprednih pisaca i buntom u književnim prilozima. U Novom Sadu je izlazio časopis grupe mladih vojvodanskih naprednih pisaca Naš život. U njemu je Jovan Popović takođe objavio svoje priloge. Vrlo razvijena bliska saradnja grupe beogradske naprednih pisaca sa socijalnom tendencijom održavana je sa časopisom Savremeni pogledi koji je izlazio u Slavskom Brodu. U njemu su saradivali Đorđe Jovanović, Čedomir Minderović (pod svojim potpisom), Tanasije Mladenović, Mile Klopčić, Mla Dimić, I. M. Petrović, Josip Barković, Mija Mirković itd. U tome časopisu Jovan Popović je objavio ogled o Tolstoju i polemički članak Prodana mladost.

Godine 1939 pokrenut je u Beogradu književni časopis Umetnost i kritika koji je imao u celini marksistički karakter i u kome su saradnici bili pisci komunistički članovi partije i oni koje je partija smatrala komunistima, a još nisu bili organizovani. Jovan Popović je učestvovao u osnivanju ovog časopisa i zajedno sa drugima bio u njegovom redakcionom odboru. Pored marksističkih teoretskih članaka iz oblasti estetike, ovaj časopis je doneo i neke značajnije ogledе o našoj književnosti i istoriji, kao ogled Veselina Masleše: Svetozareva Srbija na Istoku, Đorđa Jovanovića: Humanizam i rodoljublje Dositejevo, Otokara Keršovanija ogled Škerić u svome dobu (poslat sa robije pod psevdonomom R. Gregorić), ogled koji je u redakcionom odboru izazvao žive diskusije itd. Jovan Popović je u tome časopisu objavio nekoliko članaka i kritičkih osveta. Pisao je nekrološki članak posvećen nemačkom ekspresionističkom, naprednom piscu Toleru koji je u ono vreme izvršio samoubistvo. Između ostaloga rekao je: «... No iako su njegova subjektivna osećanja ponekad bila u raskoraku sa objektivnim tendencijama razvika, iako se ponekad kolebao između precizno diferenciranih snaga, bio je uvek nepokolebljivi protivnik nazadnjaštva i nečovečnosti, hrabar branilac kulture i ljudskog dostojanstva, od navale varvarstva. Čovečanstvo je u njemu izgubilo plemenitog čoveka i duboko humanog pesnika, a nemački narod jednu lastu proleća...»

Popović je u časopisu Umetnost i kritika napisao i kritičke osvete na slikarstvo i vajarstvo. Govoreći o slikarskoj izložbi Save Sumanovića izlagač je i svoje misli o realizmu. Rekao je: «...Ali je realizam jedini i istiniti jezik umetnosti, i njime su govorili gotovo svi značajni umetnici sveta, i pored pripadnosti raznim pravcima. Ako je stari realizam u početku već skučen, ukroćen, treba ga upotuniti, proširiti, učiniti ga nestatičnim, nego dinamičnim, izrazom stvarnosti...« Kritikovao je vrlo oštro spomenik Svetozaru Miletiću, podignut u Novom Sadu, vajarski rad Ivana Meštrovića. Nalazio je da Meštrović nije osenio ni shvatio onog Miletića kome čitava napredna Vojvodina oduje priznanje kao prethodniku u borbi za slobodu.

Policiske vlasti smatrale su časopis Umetnost i kritiku kao poluslužbeni organ partije i za vreme okupacije zaplenili su ga gde god su ga našli. Policijski bes se iskaljivao i na časopis Mladu kulturu koji je imao neposredne veze sa akcijama napredne beogradske studentske omladine i u kome su aktivno radili Puniša Perović, Avdo Humo, Aleksa Celebnović, Mihajlo Lalić i Dušan Kostić. A takođe i na publikaciju Zena danas, list naprednih žena.

Kada je došla invazija 1941 godine Jovan Popović se nalazio kao redov u vojnim jedinicama koje su imale za zadatak da se bore u Banatu. Kako je brzo došla kapitulacija, Jovan Popović je zarobljen od strane Mađara, proveo dva meseca u zarobljeničkom logoru i jednoga dana pobeo je iz njega izmakavši smrti. Bio je neobičan u vojničkom odelu koje mu nije nikako pristajalo, kao ni oružje, jer on je bio od onih intelektualaca, nekada u većem broju koji nisu imali sportskog vaspitanja. Sam je voleo da pripoveda o svojoj fizičkoj nespretnosti. U autobiografskom zapisu o Đorđu Jovanoviću u istinotj legendi koju je nazvao »Saksija pred Đokinim vratima« pripovedao je o susretu sa Đorđem Jovanovićem pred odlazak u vojsku, šaleći se na svoj račun. »Uoči rata zajedno smo pošli u vojsku. Verovali smo da će vojska davati otpor napadaču, a znali smo da partija već organizuje borbu. Na rastanku Đoka je savladujući sentimentalnost, izrazio potsmešljivo saučesće: — Više se nećemo videti. Ti ideš na severnu granicu. Kakav si baksuz i smetenjak, prvi ćeš poginuti.

Ipak smo se videli posle nekoliko meseci, u porušenom, osramoćenom Beogradu. Đorđe je umakao prvog dana iz nemačkog zarobljenštva, a ja tek posle dva meseca iz mađarskog, u koji me je bacio izdajnički komandant. Kad sam banuo u njegovu sobu na šestom spratu sa saksijom pred vratima, — saksijom koju je njegova mati kao ugovoreni znak stavila da bi drugi znali je li opasno doći Đoki ili ne — morao je da savlada veliku ganutost, i zato je šaljivo rekao: — To je dobar vic. Ti si ostao živ.

Proveo je neko vreme u Beogradu do jula 1941 godine, krijući se ilegalno, očekujući vezu da ode u partizane. Porodica mu je bila takođe u progonu. Jedan brat koga sam poznavao kao administratora Umetnosti i kritike streljan je u Jajincima. Njegov zet Dušan Jerković koji je sa mnom bio jedno vreme u logoru na Banjici, oveden je u Norvešku u kojoj je izgubio život. Sestra mu je provela duže vremena internirana na Banjici, pa je prebačena u koncentracioni logor u Nemačku, tako da je čitav rat provela u koncentracionim logorima.

Poslednji nastavak Gligorićeve analize književnog dela i aktivnosti Jovana Popovića, »Književne novine« će objaviti u sledećem broju.

„Buduća pokoljenja kucaju na vrata života“

„Mi smo bezbrojne hiljade što svaki dan beznažno gamižu morima, ulicama, cestama i vape jedino za hleb.“

Jedine veze, jedine krvave radosti naše: prijavu podrumi u Čarigradu ili Fort-Arturu.“ („Proleter“ i, Ilja Grbić)

Ti sentimentalni ali i opori i tvrdokorni stihovi stoje na uvodnom mestu Knjige drugova — zbornika mladih jugoslovenskih pesnika — pripadnika takozvane socijalne lirike, knjige koja je trebalo da se pojavi u vreme mučnih i mračnih dana stare Jugoslavije, koja je bila, ta knjiga, i politički (i literarni) dokument o tom vremenu a nada-sve književno svedočanstvo o idejno naprednim mladim jugoslovenskim intelektualcima koji su od vladajućeg populismenog balkanskog režima bili proglašeni (a samim tim i ozloglašeni) kao „komunistički propagatori“, iako su oni, ti mladi pesnici, ne svi, tek kasnije postali komunisti. Oko te knjige bila se digla prilična prašina, uostalom, potpuno nepotrebno. Inicijatori izdavanja knjige bili su Jovan Popović i Novak Simić, a saradnici, između ostalih, i Hasan Kikić, Dušan Jerković, Miloje Čičić, Dobriša Cesarić, Husnija Čengić, Srećko Koso-vel, Desimir Blagojević, Đorđe Lopičić. Knjiga predstavlja ne baš srećan izbor pesnika i pesama, ali to, sada i ovdje, nije važno. Umetnička vrednost tih pesama nije na visokom nivou, ili je uopšte nema, ali i to, sada, ne treba pominjati. Jedina vrednost je, i najvažnija, rekao sam, dokumentarna. U uvodu „Pre svega“ urednici su napisali: „Ne treba da stvaramo ideologije, jer ideologija radničkih pokreta već je stvorena i jasna. Ne treba nam tumači, uostalom. Ne proklamujemo se ni za kakve vođe ni proroke. Verujemo da je ovo što dajemo „ipak“ umetnost.“. Te dve reči „ipak“ umetnost“ iskrene su ali ne i realne sasvim. Izabrani pesnici i pesme opevaju bezizlaznost i bedu proletarijata. Nada je jedini izlaz, to je njihova poruka. Stihom „Buduća pokoljenja kucaju na vrata života“ (simbolično za ovu knjigu) počinje jedna pesma Dusje Smirnov. Iako je ta pesma umetnički nevredna (već drugi stih je potpuno slab) — ovaj stih karakterističan je, preloman, osoben. Pesme ove knjige (ovih „socijalnih pesnika“) najviše opevaju glad i siromaštvo, tužne i izgubljene dane svih bednih, svih nemoćnih, svih golih. U pokojim pesmama nazire se neka očajnička vera, bezumno pomalo, gorka i stravična, a ponekad ponosita iako melanholična:

„Ne. Mi više klečat ne znamo, jer boga odavno nemamo mi, prokleta deca zemljina.“ (Hasan Kikić)

— to je, često, himna izgubljenih koji se ne daju, koji prete jer slu-te velika dela što pomalo gorko ali i mladostno i vrelo ilustruju patetični stihovi mladog i nesređenog patetičnog Miloja Čičića:

„Ej, lupaj u divlje talambase bune, Istok već gori od propeva I pesmom svojom seje požare.“

U pesmi Novaka Simića „Zastave pogaženih“, opširnoj i nesintetičnoj, koja opeva pomirenje — ono što je, ponekad, najviše u ljudskom saznanju — pomirenje sa sobom, sa sadašnjošću, sa svetom koji je takav, sa nesvesno izabranim pojmom „sudbina“ — to pomirenje onih koji hodaju stolicima

„sa kaputima olinjalim, tankim bez puceta, dok voda ulazi u cipele i prožima mržnja sveta“,

— pomirenje koje je postalo isto-vetno sa nadom i verom u budućnost, u sebe i svoj san, svoj ideal, svoju poruku (je li to?). „Očekujemo još jedino: Vreme će naše jednom ipak doći“. Tako peva Novak Simić, sumorno i umorno, godine 1928 u zemlji koja nije imala sebe, koja nije tražila sebe, koja nije znala šta hoće i koja je, najviše tada, bila primitivna evropska provincija negde na dalekom brdovitom Balkanu. Seljačka zemlja, sazdana od buna, od nasleđa koje je svoja osnovna obeležja sačuvala u pojmu — žed za slobodom, koje nije bilo. Ta seljačka zemlja, nerazvijena, mala, lomljena i nalomljena, i opet stamena nekako i opora, imala je svoje korene koji vode od seljaka — o čemu govori sentimentalna razvučena pesma Novaka Simića „Seljaci“, pesma koja može da se zapamti bar po stihovima:

„Nosili: vatre i magle, i miris prezrelih trava i miris snijega svežinu planinskih raščijanih sijena i proplanaka i strasnu krv, pijanke, noževe i tuče o prel, oj sijela, portali crkava i carske dveri. Mukanje volova, ržanje ždrijebaca, oglašivanje zvijerci. I visoki travnjaci, čudesni visoki travnjaci.“

Zemlja seljaka i radnika, koji su tek počinjali da bivaju radnička klasa (da shvataju to) — najveća sila istorije, ali tada, tih godina, ovdje, radnici još nisu bili svesni svoje velike uloge, još nisu videli izlaz iz teških dana o kojima piše Dušan Jerković u pesmi „Radnik u pristaništu“: „Za njega je život tazan, pun čadi, psovski i dima, za njega život je šlep, kog lada na pučinu vuče“. Iz tog vremena datiraju elegični i rafinovani stihovi Dobriše Cesarića „Mrtvačnica najbednijih“:

„U bijelo okrečenoj sobi stoje dva duga drvena stola; Svakoga dana nove im goste dovezu mrtvačka kola.“

Đorđe Lopičić pevao je: „Oprosti zemljo, majko, što te moja gola stopala tuku“ a Hamid Dizdar napisao simpatične stihove u slaboj pesmi „Pesma zidarskih radnika“:

„I naše želje ostaše u tuđim rukama Noću ne stvaramo, pa smo u mukama“

ostavili smo po komad svoje duše: Desimir Blagojević je u pesmi »Novembar« opevao intelektualno nespokojstvo liberarno nastrojenog građanina koji »ne zna šta će ni kamno će«, dok komšiska deca gladuju a zvezde su pobege daleko, »tako daleko«, pesnik se, nem, i pomiren sa svim, sa sobom razgovara: »Već čekaj. Smiri se. Ne pitaj neveselo sebe«. Tada je Jovan Popović vaj-pio: »Odahnu! Odahnu! samo jedan dan!«, a u poemi »Doziv izgubljenih putnika“

„Ja sam ostao ovdje sam i pružam ruke za vama, ja sam ostao ovdje raspet na svim raskršćima, i svuda, gde god ste, lebdim nad vama moja čudna daleka ljubav.“

I već tada, revolucionarno i naglašeno tendenciozno, Dušan Jerković pozivao je u pesmi »Radniku«: »Ti više ne smeš živeti ko rob. Nek vaskrsne davni san“

Knjiga drugova trebalo je da se pojavi početkom 1929 godine. Medutim, četvrtog februara 1929 starešina državnog tužništva u Velikoj Kikindi (gde je knjiga štampana) javlja Glavnom državnom tužiocu da »za sada zabranio sam svako rasturanje«. Almanah je zaplenjen. Uzalud je Jovan Popović pisao državnom tužiocu: »Knjiga drugova je knjiga pesama bez ikakvog političkog značaja... Ona je zapravo ANTOLOGIJA najdarovitijih mladih pesnika cele Jugoslavije«. U aktu koji je policija iz Kikinde uputila policiji za Bosnu i Hercegovinu — predmet: »Čengić Husnija i društva vršenja komunističke propagande« napominje se, između ostalog, kako se vidi jasno »da su svi (urednici i saradnici almanaha — prim. RV.) skupa radili na širenju komunističke propagande i u tu svrhu hteli izdati almanah najmlađih socijalnih ličičara odnosno KNJIGU DRUGOVA«. Iste godine, u avgustu, »Gradska policija Kapetanija grada V. Kikinda« piše: »Čast mi je izvestiti, da se kod ove policije nalazi u pritvoru Popović Jovan, star 24 godine...«, i tako dalje, i tako dalje. U zapisniku, na saslušanju, Jovan Popović izjavljuje da »ima nekoliko

mesta (u almanahu) koja bi se mogla inkriminisati u pravcu optužbe, jer je u nekim pesmama jedna ili druga reč koja bi se mogla tumačiti kao poziv na revoluciju ili kao neko sugeriranje komunističke ideje, pošto ako se dobro sećam ima negde reč revolucija i u jednoj slovenačkoj pesmi i govor, i o Lenjinu, ali ja mislim da i ove stvari ne potpadaju strogo u okvir Zakona o zaštiti Države...« Zapisnik sa saslušanja Husnije Čengića, Ivana Grahora, izveštaj državnog tužioca da se odredi istražni zatvor svih saradnika almanaha, zapis o glavnom javnom pretresu — sve to govori o jednom događaju koji je i značajan i interesantan. O jednoj knjizi koja je bila zaplenjena i koja je dugo čekala da se konačno pojavi.

Knjiga drugova ostaje kao dokumentarna ispovest o jednom vremenu, mutnom i uzburkanom, o mladim jugoslovenskim pesnicima koji su napredno orijentisani, pokušali da budu pravi svedoci jednog mukotrpnog stanja ali i vesnici novih vidika, koji su se slutili, više nazirali, možda predosećali. Ne kao literatura, već kao dokument, almanah Knjiga drugova jeste i svedok i optužba, i beznade i nada, i jedna svetla tačka na mutnom nebu iz vremena diktature kralja Aleksandara. I kao dokument, ta se knjiga prihvata i cen-

Rade VOJVODIĆ

SAVA SUMANOVIĆ: AUTOPORTRRET

Ratko Pavlović - Čičko kao pesnik

Zaista je teško naći tako snažnu i kompleksnu ličnost kao što je bio narodni heroj iz Toplice Ratko Pavlović zvan Čičko. Nedavno sam čuo kako je jedan njegov drug rekao: »Da je Čičko danas živ čovek bi bio u velikoj nedoumici da li da ga postavi za komandanta neke velike vojne jedinice, za profesora univerziteta ili da ga ostavi da bude narodni tribun i poslanik. Jer on je za sve ovo bio podjednako sposoban«

On je zaista u svojoj omanjoj, čak i kao slabakoj pojavi i u svojim blagim žuckastim očima sjedinjavao sve te, toliko različite sposobnosti. U Španiji i u Toplici komandovao je velikim vojnim jedinicama a uvek je toliko voleo knjigu da su mu drugovi sami pravili prozor na šatoru da bi mogao da čita po cele dane. I, u isto vreme, zbilja je bilo teško na jugu Srbije za vreme Narodnooslobodilačkog rata naći borca koji je bio u narodu popularniji od njega.

Samo se malo zna da je on bio još i — pesnik. Upravo imao je i pesničkih aspiracija koje nisu bile bezvredne, te bi Čičko sigurno dao većih rezultata i na ovome polju samo da mu jedan od mnogih kuržuša pred kojima se celoga života izlagao, nije tako rano, u tridesetogodišnji, prekratio život.

Odmah po završetku gimnazije, 1933 godine, u Leskovcu, štampao je zbirku stihova pod naslovom »Okovi bez okova«. Na ocenu tih pesama bio je veoma osetljiv kao da mu je, bar tada bilo stalo naročito da se afirmiše kao pesnik. Pa ipak za te njegove pesme kao da su najkobniji bili baš drugi, mnogo jači, kvaliteti njegove kompleksne ličnosti, koji su pesme uvek natkriljivali i ostavljali u zasenak, gotovo pravili nekako neobičnim, izlišnim. Zato su te pesme, mladićske, nedovršene, ostale zakrile, pa i zaboravljene, ma da to one ipak ne zaslužuju.

Prva pesma u toj zbirci, »Hiljadu mojih ja«, najbolje karakteriše pesnika Ratka Pavlovića u to bujno mladićsko vreme. Puna je previranja, lutanja, traženja. U njenim stihovima napinje se i grči jedna elementarna snaga koja traži oduška; jedna reč: bogata mladost koja traži izraz; jedan jak intelekt koji traži svoj put. On kaže: »Prosipam moja ja kroz rosu kroz oblake kroz ljubav... Slična je i pesma »Gde sam« koja je štampana u istoj zbirci. Naravno tu je nekoliko pesama posvećenih ljubljenoj ženi. U pesmi »Privide-nje« kaže:

Zalosno raznosi vetar jauk po noćnoj noći, svetiljke bacaju svetlost po ulicama pustim, Otud, iza skrivenog kuta, sa velovima gustim, stupaju žene. Dok ja u samoci, na izvaljenom kamenu ulice grad-ske, Čeznjivo osluškujem korake njine, a iz mojih grudi hoće da pline uzavrela krv... Medutim u tim pesmama se sve više javlja i socijalni momenat. Čičko već tada počinje da peva i o radnicima, o obespravljenim i nesrećenim ljudima. U jednoj od njih, »U fabrici«, on kaže:

»U noći bez zvukova, u čoporu gladnih vukova ljudi bolesni i bez kukova Samujul U danu tišine u fabrici punoj prašine sa porcijom prljave prašine danjuje«

Pesnik Janko Donović, inače Čičkov dobar drug još iz studentskih dana, rekao mi je o tim njegovim pesmama: »Ne može se reći da je sve pu-sto u njima. Naprotiv, ima i osećanja i lepih lirskih momenata. Medu-tim, da ih je ko drugi pisao, one bi izgledale daleko bolje. U ovom slučaju nadmašivale su ih druge daleko veće Ratkove sposobnosti. Tako se on nije ni afirmirao kao pesnik ma da je, očigledno, mnogo do toga držao, i mnogo do toga držao, i mnogo mu je bilo stalo da bude primljen kao pesnik. Sećam se, svaki dan mi je čitao po neku novu svoju pesmu. Ja slušam, gledam ga i mislim: »Eh,

Čelični redovi hrabrih boraca, Redovi boraca za slobodu. U istoj knjizi (pod pseudonimom S. Sanić) štampana je i ova pesma Ratka Pavlovića: Majko, Ti bi htela da se komad tvoga srca udalji od domašaja mitraljeza. Pitam te, majko: da li danas na svetu postoji i jedan kutak koji njima nije ugrožen? Budi ponosna, majko! U rovovima slobode kuca pored tvoga srca Još pola miliona srdaca drugih majki.

Isto je tako nežna i puna osećaja i druga njegova pesma iz Španije o pet posvećena majci te se tako i zove: »Pismo majci«. Majko, vidim te kako sedi sama i tužiš u dnu šljivaka. Misliš: ubili su ga negde, ko zna kod koga vrbaka. Španijal Gde je ta zemlja? Da prodam sve do kože da li bih za njega saznao? On je tako slabunjav i žut i rovi za njega nije. Neprijatelj je surov i ljut, a on ne ume da se krije. U pismu u kome je majci poslao tu pesmu iz Španije, Čičko kaže: »Sliku o ratu imao sam posve drugogačiji. Kad su počela da fijuču zrna, da padaju granate, da gadaju a-eroplani, sve to nije bilo tako strašno, tako strahovito kako se misli. Čini mi se još uvek da front izgleda daleko strašnije posmatran iz pozadine, nego iz njega samoga. To je apsurd, ali to je takvo.«

No on je na tome frontu, još u prvim danima borbe, ranjen, pa je čak i to ranjavanje opisao u pesmi: Plotuni pljušte. Prilazim maslini sve bliže. Uspravljam se umorno uz nju. Ali nešto tako teško, osetih na desnoj strani tela. Razumeo sam šta je: ah, ta ja sam ranjen... To je ujedno bila i poslednja njegova pesma. Tu je ranu doduše preboleo, pa je preživio i ceo taj rat na suncanim poljima Španije. No odmah po povratku iz toga rata počeo je jedan novi, isti takav, u svojoj zemlji. Narodnooslobodilački rat, koji nije preživio. U ovome ratu doduše nije pisao pesme ali je u njegovoj torbi uvek bio veliki dnevnik u kome je svakodnevno beležio i razrađivao i najst-nije operacije jedinica kojima je komandovao, svoja razmišljanja o on-dajšnjim velikim događajima i nihove ocene, ali, isto tako, i opise ljudi pa i prirode. I u tim opisima uvek je pomalo bilo od prizvuka njegovih pesama. Bilo da je toga dana vodena borba ili da se maršovalo, bio umoran gladan ili neispavan, Ratko Pavlović nikada nije propustio ni jedan dan da ne napiše stranicu u svome dnevniku, nikada ili da ne pročita odeljak iz koje knjige kojih je njegova torba uvek bila puna. Prelistavam sada ovu knjižicu i čitam te zaboravljene pesme, matu-rantske i mladačke, ali prožete ljubavlju prema radnome čoveku i prema mladom naraštaju. Tako sam osetio potrebu da ih saopštim, kako bi se, zahvaljujući njima, makar samo naslutio još jedan, dosada nedovolj-no poznati lik ovoga čoveka i borca.

Milivoje PEROVIĆ

SLAVOLJUB BOGOJEVIĆ: RASPECE

PISMO IZ LONDONA
»IZRAZ NACIONALNE DUŠE«

trava, a i nad Odom, takode.). Kada sumnjivo posmatrate pesme „Veliki ljubavnik“, „Čovek s motikom“, „Ja imam randevu sa smrću“ i „Čimborazo, Kotapaksi“ i „Išli su u bitku i padali“; kada pročitate pesme Ben Medoua, Helen Hoyt, Edit Viet, Ester Metjuzove i drugih; kada se uzalud potraži bar jedna pesma Roberta Lauela, Sterdž Mura, Henri Rida, Huarda Beikera i još nekih; kada se u odeljku *Lakih Stihova* nađe Jeitsova divna i tužna pesma „Tužbalica Džona Kinsela za g-dicu Meri Mur“, pošto se najzad progutaju sva preterana razmetanja Berkera, Manifolda, Meisfilda, Simonsa, Frokoša, Dervudove, Vilijeve, Tisdeila, Trisa i Džon Hol Viloka; kada se primeti koliko je slab Vilijamsov izbor Oda, Bridžesa, Harđija, Hausmena, Paunda, Mak Nisa, Grevsa, Murove i drugih — posle svega toga čitaocu se čini da će bez razmišljanja prokleti i Vilijamsa i njegov rad. Ali on to ne čini; Vilijams je ipak jedan od boljih u ekipi profesionalnih antologičara i njegova antologija ima dobrih osobina — veliki je broj pesama Hopkinsa, Jeitsa, Eliota, Dilena Tomasa, Oda, Teita, Frosta i drugih dobrih pesnika; osrednji, mada nedovoljan, izbor Empsona, Marien Murove, Elizabete Bišopove i Vilijam Karlos Vilijamsa i za antologije retko uzimane pesme, kao „Petlovi“, „Skirovi“, „Tužbalica Džona Kinsela“ i nekoliko drugih. (Knjiga je značajna i zato što sadrži uočljivo veći izbor Oskar Vilijamsovih pesama nego i jedna druga antologija. Ima devet njegovih pesama — a pet Harđijevih. Doista je velika hrabrost voleti svoju poeziju dvaputa više od Harđijeve.)

Vilijams je bio dovoljno mudar da uzme u obzir mnoge pesme koje su postale poznate među kritičarima i inteligentnim čitaocima, tako da uprkos masi loše poezije, koja je vuče nadole, njegova antologija daje utisak da je obuhvatila svu dobru poeziju napisanu poslednjih pedeset ili šezdeset godina. Vilijams zaista ima osećaj za dobru poeziju; knjigu kviri činjenica da oseća i lošu. On ima meko srce, mislim, mekše za svakog engleskog, engleski obrazovanog ili engleski nadahnutog pesnika koji tek izbija, te zato u njegovoj *Riznici boravi* jako harpa koje insistiraju da vam, uz uncu osećaja, utrape funtu svoje krvi.

Zahvalam sam Ričardu Eberhartu i Selden Rodmenu, sastavljačima antologije *RAT I PESNIK*, za dve zaista nove i zanimljive pesme. Jedna — „Voće rata je prosjačenje“ — falstafska je balada izvanrednog humora i duha; druga pesma je delo,

nažalost jedino, Danteovog prethodnika Nikola deli Albicija. Ko može zaboraviti crno-žuti dimom osušeni lik pobedene, izgledne i osramoćene voj-ske, koja „posrće od gladi na kostima sržnim, kao burad što se valja, tresu... oči im, kao u obešenih, ne gledaju kud treba“.

Inače *RAT I PESNIK* nije ništa naročito. Po koncepciji je veoma predmetna, ali se čini da je malo zakasnila. Njeni sastavljači su imali mnogo entuzijazma, dosta senzibiliteta i malo kriterijuma. Kada pročitate predgovor, primedbe napisane blebetavo i nasumice, i ratne pesme, koje su ponekad dobre, ponekad loše a ponekad uopšte nisu ratne, saznaćete dosta o emocijama i idealima sastavljača, ali nećete imati pojma da li je dan od njih može da razlikuje dobru pesmu od loše. Neki od njihovih sudova uopšte nisu normativni; jedino ih je potreba mogla prisiliti da izaberu slabe i mediokritetske pesme Semas O' Šila ili Don Gordona, Kenet Pečen ili Timoti Korse-lisa, Hari Brauna ili sličnih, a da izostave „1919“ i druge Jeitsove pesme o Irskoj revoluciji, „Vili Mek Intosa“ Ovenov „Položaj“, najbolje Melilove ratne pesme, Teitove pesme o mrtvima iz Gradskog rata i mnogo, mnogo drugih. Često su izabrani dobri pesnici ali loše pesme; dovoljno je reći da je Jeits predstavljen samo pesmom „Irski avijatičar predvodi svoju smrt“. Iz Biblije nije izabran ni 137 Psalm niti hor likujućeg čuđenja, koji počinje „Pakao se pokrenuo pod zemljom da te na putu tvom dočeka... Kako si sišao iz Raja, O Lucifere, sine jutra“. Ima i dobrih pesama u antologiji, ali suviše malo u odnosu na njenu veličinu.

Ali postoji u antologiji *RAT I PESNIK* jedna stvar koja će je nadživeti. U tekstu na koricama, posle proklinjanja političara, naučnika, žurnalista i „književnih plaćenika“, zbog njihovog učestvovanja u ratu, zaključuje se: „Samo pesnici, nadahnuti tradicijom humanizma koja ne poznaje barjere rase ili vere, opravdavaju poverenje.“

Ovo je sigurno najblagorodniji zaključak do koga se ikada moglo doći.

★ ★ ★

RENDAL DZEREL (Randall Jarrell) — pesnik, kritičar i profesor, rođen je u Nešvilu, Tensi, 1914 godine.

Ovaj komentar o američkim antologijama preveden je iz njegove prve knjige eseja i kritika *Poezija i Doba* (Poetry and the Age). Preveo s engleskog Aleksandar SPASIC.

ZA NAS PISCE koji većito tražimo, slatko je nešto odgonetnuti. A pošto je predmet mojega najnovijega otkrića jedna zbirka izvanredno čitljivih stihova (prava škola modernog engleskog jezika — i engleske psihe) saopštiću o tome. Z a g o n e t k a : na koji je tajanstveni način mogao pesnik Džon Bečeman (Betjeman) doživeti bestselerstvo (za jednog pesnika u Engleskoj basnoslovno je to postignuće, prodati 40.000 primeraka)?

Celi srednji stalež — ne samo njegova kulturno sterilna većina, nego i intelektualci — prigrlio ga je. Književni dodatak *Tajm* sa poklonio mu je jednu »glavnu« studiju na čitavoj jednoj strani. »Na neobičan i specifičan način«, veli taj list, »on je kadar da nas duboko uzbuđuje... svaki kritičar koji želi pročitati englesku poeziju 20-og veka mora njega uračunati.«

Istovremeno se ozbiljniji kritičari jasno trude da opravdaju svoj sud. Nije Bečeman samo pesnik jednog nostalgicno shvaćenog viktorianstva, objašnjava jedan drugi, »on je izraz nacionalne duše.« I možda preko volje izrekao istinu. Međutim, ova zvezda koja krasi severni nebeski svod nije se uopšte pojavio (meni se čini) u srpskom ili drugom jugoslovenskom prevodu. Jedan manjak tehnički razumljiv, jer bi bio davoljski težak posao, njega prevoditi. Ne zbog kakve esoterične maglovitosti Bečeman je sav na površini — nego što on opisuje Englesku kroz engleske srednjostaleške oči. Ono mizerno nagomilavanje ružnih redova sivih radničkih kasarni, ona dežmekasta predgrađa za gospodu, onaj stišnjeni formalizirani domaći život (stroji obred trepeze uz mučenički asketičizam kurnje) — on vam to sve peva, čas sa blagom ironijom, čas sa šeršernim izlivom plačljivosti:

Veselo u Ruzlijo gardenz
Crven stiže električni voz ...
... čitamo u jednoj pesmi, a u drugoj:
Je li sve pripretno u klozetu!
Okiti kremenadle papirnom čipkom,
Kad devojka bude dopunila
I uključila struju na cepanice
u kaminu ...

Da nisu možda baš ovakve »domaće« pesnice (većina kod Bečemana) ključ popularnosti ovog pesnika? Sun njam. Barem ne za intelektualce. Niti ne mogu verovati da je engleska kritika dala svoj blagoslov zbog toga što trećina od njegovih pesama opisuje anglikanske crkve (najčešće sa nostalgijom o karakterističnim crkvenim zvonima, koja se čuju u radiusu od deset kilometara, a kad odzvine »kampanoloz« čitavi niz permutacija, takozvani »bob mejdžor«, galame tri sata, da čovek poludi). Niti ne fale kritičari Bečemana što veđito protestuje protiv nadiranja najnaprednijih tekovina tehnike — on je okoreli pobornik za sve što je ne samo staro, nego i zastarelo. A da su ga hvalili zato što ponekada (ma da

retko) on izbije iz vrlo uzana kruga engleskih pejzaža i gradskih (ili pregradskih) vidika, nikako ni to ne primam, jer ti su njegovi istupi isključivo u jednom predmetu, i pisani su u jednom jedinom smislu: uprkos navodno hrišćanskoj veri, Bečeman je opsednut fizičkim strahom od smrti. (Kao što njegov urednik Lord Birkenhed veli u predgovoru zbirci, »tu imamo jednu duševnu nelagodnost protiv koje izgleda da mu njegova iskrena vera ne pruža nikakav zaštit.«) Jer kada Bečeman piše o smrti, ne samo što on nema nikakve filozofije, čak mu fali elegantnost izraza (kao što ima, naprimer, A. E. Hausman). Primerom neka služi sledeća pesma, koju (da bih ilustrovao duševnu prazinu ovog novog člana engleskog akropola.) prevodim doslovno:

Čelave već glave, zagnjilji zuba,
O brade nebrjane,
Ne uživam toliko u prohtevu
Koliko kada sam bio mlad.

Pijam te po haljini, dole.
Konjak mi ruku vodi do cilja,
Dok se ti odazivaš mojoj laski,
I možda isto i osećaš što ja.

Ali ja vidim na svoj način
Sliku ovog ponovnog susreta,
Slika pokazuje kako dva kostura
Jedan drugi steže.

Mračna duplja posmatraju prazno
Gde pre svetlahu ljubavne oči.
A u ustima što se otvaraju poljupcu
Fali jezik.

Držim se za tebe, jer gorim strahom
Kao i ti za mene.
Osećam, draga, koliko si slabušna,
I pitam se šta će biti —

Kroz osam dana? Kroz dvadeset
godina?
A zatim, kakve li smrti?
Dugačka li borba bez nade,
uz užasne bolove,
Ili bijući se hripavo za dah?

Predugo smo pustili da se tela
ovako drže.
Nemoguće nam je kriti gadljivost
Na sve misli porođene u nama
Ovom kasno-procvatom ljubavi.

Nijedan ozbiljan kritičar ne može odobriti ovakvu nisku vulgarnost. Zagonetka ovog uspeha (Bečeman fotografisan za novine u društvu Princeze Margaret) zaista je otporna. Još je otpornija kada dodamo tehnički aspekt. Ma da se on ponekad lati tradicionalnih petokrakih jamba, najčešće se Bečeman služi kraćim slikovanim stihovima, ali to sa daktilima i anapestima, to jest, sa metrikom narodnih »balada«, obično rezervisanom za efemernu poeziju (i zove se pejorativno »dogerel«). Ovakvi mu stihovi jasno trebaju da bi mogao upotrebiti svakodnevi jezik i pominjati mnogobrojna imena gra-

dova i pokrajina (skoro isključivo engleskih, čak ne britanskih — Bečeman ostaje fanatično inzularan).

Sve su ovo negativne crte, i tek posle trećeg, četvrtog, ako ne petog čitanja svanulo mi je zašto ga moji savremenici cene. Razumevanje došlo je, doduše, u dva etapa. Prvi, kada sam naišao na tehničko savršenstvo — upotrebu jedne neobične (ali zato potpuno tačne) reči — encaustic (glinena bojadisana ploča sa glazurom) u jednoj tipičnoj pesmi u kojoj blago imejvaja kasno-viktorianjsku obnovu jedne renesansne crkvice. Tiniti-tiniti-tin, zveketaju plitki stihovi, poput starinskih tramvajskih kola koja ovaj pisac obožava — kada, odjedanput, posle ovakvih stihova:

He gave the brass for burnishing,
He gave the thick red baize,
(jasan odjek anglikanskih himni) on iskupi svoju banalnost stihovima:
To pave the sweet transition
He gave th'encaustic tile.

I prva je moja misao bila da je možda ključ baš u ovakvom većtom iskorišćenju tradicionalnih crkvenih melodija, koje su toliko duboko usadene (moji su zemljaci majstori za indoktrinaciju omladine!) u skoro svakoj srednjostaleškoj duši (ima naravno i imunih, ali nas nije mnogo). I u ovom smislu počeo sam ponovo da prelistam Bečemana. I tek onda prešao drugi etap razumevanja: nije ovaj odjek crkvenih pesama neposredan, on mu dolazi drugostepeno, on je tu notu uzeo od jednog mnogo većeg prethodnika. U Bečemanu je Engleska pronašla jednu važnu zvezdu, koja je njoj bolno nedostajala, ali koja je prema računima morala postojati — planetu koja je naliječi ili zamenik te druge, poznate, ali sada mrtve, zvezde.

Jest, Bečeman nije ništa manje nego jednostavno naliječi, odnosno, produženje T. S. Eliota! Na nižem spratu. Dostupnijem. (Cisto fonetična podudarnost zapanjuje); jer pisateljski život Eliota deli se na dve faze, jednu (stvaralačku-liričnu) do Opustošene Zemlje a druga (tehnička-nesvaralačka) posle. Primišvi latinca Laforga sa bolesnom bostonskom ozbiljnošću, Eliot, prirodan pevač, naradio je svoje pesme (ali to divno!) sa čudnovatim serealističkim materijalom. Ali uskoro je uspeo potpuno da pokori svoj lepi drozdov glas svojoj puritanskoj savesti, da pređe u istinski opustošenu zemlju, gde sam stih, muzikalna jedinica svake poezije, nestaje za uvek u jednolikim pešćanim sprudovima, dok u duševnoj sferi kruže banalne misli u usko zatvorenom krugu neokatolicizma.

Zato izgleda da su se srednjostalešci automatski radovali kada su pronašli ovoga naslednika-obnovitelja. Jer iako mnogo manje briljantno, zato koliko slobodnije peva ovaj Londonac, koji je, kao pravi Kolkjevič, tradicionalno neopterećen moralnim obzirima, i pored toga nije obremenjen Eliotovim umom. Gde je Eliot pevao o Sviniju i o crkvi koja uživa dividende kao hipopotam u blatu, Bečeman peva o enkaustičnim pločama. On koncentriira svoju pažnju na nameštaj i na starske himne koje se pevaju (i na zvonu!) On svuda bira lako dosežan materijal. On skuplja ograničenu ali neoporavnu garnituru fetiša jednog dotrajalog patriotizma i džentlmenkim šapatom protestira protiv sugestije da je nestala za uvek ona koja je do njegovog rođenja još živela bogato (u njegovom staležu) od kolonijalnih renti.

I kada se ovaj novi pesnik laureat s vremena na vreme usudi da kompletira rad tog njegovog prethodnika koji je nas jednom čarobno potsetio da je već Webster bio „opsednut smrću, videći lubanju ispod kože“ Bečeman može jedino dati onaj prostakluk o »zakasnelom prohtevu ili da doista najvnom iskrenošću reči:

Ja putujem tapetiran, mekano, i sa grejanjem
Ali u srcu mi kameni uteg, i na taj način dao je izraz zloj slutnji njegovih vršnjaka, koji se tegobno snalaze danas u zemlji koja sama postaje polukolonija. Nije onda čudo što ga zavoleše od sveg srca. Zar nije on u pesmi Sekretarice opevao najfiniji elegiju o javnom životu tih izabranih čerki Albiona?

I iza tankih pregrada Sekretarice u kadama se kvase
I kroz plafonski prozor kroz koji i puha
Gledaju kako lete oblaci i dim —

Blago vama, jadicne neljubljene,
Davite svoju samoću u toj toploj vodi,
Preskoro se mora na tanak doručak,
Na trolejbus, na vetrometinu ulica,
ALEK BRAUN

LIKOVNA UMETNOST

Tragom renesansnog kipara

Kruno Prijatelj:
»Ivan Duknović«, Zagreb, 1958

U uglednoj ediciji Društva historičara umetnosti pre izvesnog vremena objavljena je studiozna monografija o velikom dalmatinskom renesansnom kiparu Ivanu Duknoviću. Autor ove studije, dr Kruno Prijatelj, poznat je kao pisac dela s područja historije umetnosti dalmatinskog baroka i renesanse. Ova poslednja Prijateljeva studija odlikuje se čistom naučnom akribijom, koja ne dopušta mnogo hipotetičnih sudova, čak ni onda kada obrađuje dosad veoma slabo istražena područja iz opusa ove ličnosti naše stare umetnosti.

SKULPTURA IVANA DUKNOVIĆA

čajne Duknovičeve radove rimskog perioda; tabernakul rimske crkve sv. Marka, gde je saradivao sa Minom da Fiesole, grobnicu kardinala Roverelle u rimskoj crkvi sv. Klementa, grobnicu kardinala Erolija od koje su se delovi sačuvali u Grottama vaticanskim, skulpturu sv. Ivana za trogirsku katedralu, te niz manjih radova. Tu Prijatelj dodiruje problem da li je Duknović bio i arhitekt. Oko 1480 god. Duknović je bio pozvan u Mađarsku, da radi za kralja Matiju Korvina koji je bio okružen brojnim renesansnim umetnicima i humanističkim književnicima. Sledeće poglavlje u knjizi obrađuje upravo taj Duknovičev mađarski opus, o kome autor monografije iznosi mnoga svoja lična zapažanja. Predzadnji deo ove studije obrađuje Duknovičevo delo od napuštanja Mađarske do smrti oko god. 1510. I taj je deo Duknovičeva opusa skopčan s mnogim zaključnim atributivnim pitanjima koje Prijatelj s uspehom rešava. U tom se poglavlju postavlja i hipoteza da je Duknović izradio i zagrebačku grobnicu biskupa Baratina. Poslednje poglavlje je najznačajnije, jer u njemu autor analizira likovni profil majstora. On ispituje, najprije, raznolike uplive koji se susreću u Duknovičevoj skulpturi, da bi kasnije prešao na detaljnu analizu specifičnih crta Duknovičevog rukopisa te, konačno, Duknovičevog ličnog kiparskog stila. U tome okviru Prijatelj posebno naglašava Duknovičev razvojni put od početaka, preko uspona, kulminacije i pada, naglašavajući naročito značaj i uticaj Duknovičeve skulpture na početke renesanse u Dalmaciji.

U svojoj monografiji Kruno Prijatelj je u celosti uspio da nam gotovo pet vekova udaljenom Duknovićevu ličnost prikaže jasnom i jedinstvenom, te da nam sa današnjeg estetskog i kritičkog aspekta prikaže njegovo delo, koje dosad nije sagledano ni celono onako kako je to zaslužilo.

Franja LENTIC

Branko MILJKOVIĆ
PET PESAMA

FRULA

Groznice nežne poremećenog cveta
Slutiš. Gle, bilju klanjaš se opet.
Tragom pianog juga i iščekog leta
Požuri, opevaj pre praznika svet.
Ponovi dan zbog nezahvalnog tela
Što suncu uzvrća senkom i pesmu kvati.
Vrati čoveku usamljenom pticu:
Pod praznim nebom plaču sokolari.
Dozovi utve s gora u predanje.
Sastavi čula pesmom da ne ventu
U noći tela. Nek bude sve manje
Vidljivog da ostvariš uspomenu.
Prazniš mi koleno i uzimaš srce
Žuri, krug opevaj, nesreću prevari
Smederevo otvori, ptici se dodvori
Pod praznim nebom plaču sokolari.

GOJKOVICA

I tako budućnost mračnoj nadi postala
Suzanj i taoc zlo životu verno.
Grizanj opeva kamenje što osta
U predelu koji raste lakoverno.
Jesi li živ stub grada ili mrtva
Beli bedem dojiš prevaru sve veću?
Prazno ime nade i prelepa žrtva
U zidu bez zvezda pravdedno se sreću.
Tela čišćeg od izgubljenih reči gori
Dan posle vremena koga se svi boje,
Noć niz Bojanu otiče u tvoje
Srce prodano nesigurnoj zori.
Trgovci časi što kupuju vatrom
Iz tvojih ruku istinito blago
Na tvome telu grad crtaju jatom
Zrtvenih ždralova umiljatom snagom.

BOLANI DOJCIN

Je li istinito ono što je stvarno
Ili samo vlada? Pobednici beže.
Prazan je praznik biće je utvarno
Dok dostojni šetnje kroz vrt mrtvi leže.
Sunce je bolest i slabost je strela
U snu odvojeni vodom dok se mrznu.
U visini vatre hladno je bež tela.

Ko pojede svoje srce taj se drznu
Da pesnik bude predelu bez pamćenja
Cvet nedovršen kad proleće već prođe.
Svet će spoznati onaj ko je menja.
Slabi su poznati da postanu voda.
Dozivaj pepeo bez straha jer nema
Pepela već samo plamen koji spava
U kamenu mutnom što potajno sprema
Izlazak sunca iznad mrtvih glava.

UTVA

Daj nesanicu grane s koje slete
Zvučno u dane poslednje i tužne
Zlatokrila koje ne mogu da se sete
Crne šume iza glavobolje ružne.
U tvrdu zemlju da l odlete šuplja
Od neba, prazna kao sve što traje?
Vatra koja te vidi biće skuplja
Od zlata koje sebe ne poznaje.
Osta samo ime: dosta da se rodi
Pesma u letu sjaj daleke zore.
Sanjam te dok pevaš u kamenjenoj vodi
Morem bez molitve pro neprelet gore.
Odlete tragom izdajničke sreće,
Od bleška srca rukom sklanjam lice.
Ne kuni vodu izgoreti neće,
Udahnuo te kamen krilatice.

ZOVA

Iz zove koja se sobom zabavlja
Predelom slepim poguban je poj.
Izdajstvo i bruka ko pesma se javlja;
Uspomena traje u nameri zloj.
Cveće nas ogovara; šuma se prikrada
Našoj nakaznoj samoći. Nema tajne.
Svirala se ruga. Rugoba i čežnja
Izjednaciše se pred kraj leta. Sjajne
Zablude vatre ništa ne savlada
Intrige sunca u plodovima glasnim.
Sirene biljne pustolove mame
I čine svet smešnim i opasnim.
Reči su izdajstvo; truljenje sunca vajnu
Slast ploda kukavičlukom označi.
Mulj i prgonstvo zvezde ko tajnu
Kazaše ponoru bezvratno pomračiti.

Epifata

ja sam sada jahač
ne znam za tvoju glad
i žed tvoju ne osećam
izgnanik sam iz tvoga ždrelo
tvoje me ždrelo sapelo
od moje lobanje do tvoga koraka
ispružila se duga senka
tvoje rominjanje me ispete
ispod obraza pepeo me guši
ne dosadaju mi svojim pepelom.
Mile KOVAČEVIĆ

KNJIŽEVNE NOVINE

BERTOLD BRECHT

Brechtova »Opera za tri groša«

U Jugoslovenskom dramskom pozorištu

stekne potpunu vlast nad gledaocem. Reditelj se zato posvetio stvaranju bristavog spektakla, bogatog ritmom, razigranom fantazijom, zgusnutim tragičnim emocijama, vedrom komikom, ironičnim jetkostima i lirskim sentimentom. No, upitajmo se: da li je taj dinamični spektakl bio podređen osnovnoj satiričnoj ideji Brechtova komada? Da bismo odgovorili na to pitanje moramo izvršiti detaljniju analizu rediteljeve koncepcije. Pođimo od scenografije.

Pozorišni teoretičari koji tvrde da Brecht zanemaruje scenografiju, tu tradicionalnu klopku pozorišta, zaboravljaju da njegovu režiju prvenstveno karakteriše napor da se ideja komada izrazi nizom sukcesivnih slika (što svakako podrazumeva i bogatu inscenaciju). Ali kako i ostali reditelji imaju sličnu težnju, izgleda da je daleko važnije pitanje: kakvim scenografskim detaljima Brecht potiče gledaocu maštu?

Odgovor će se nametnuti ako uporedimo Brechtovu scenografiju sa dva ekstremna metoda koji vladaju savremenim pozorištem. Naturalistička škola ostvaruje domaći ambijent verom reprodukcijom svih detalja scene; simbolisti, naprotiv, zahtevaju da scenografsko rešenje izrazi skrivenu suštinu enterijera. Brecht u načelu odbacuje oboje postupka i koristi samo nekoliko realnih detalja, nastojeći da publika shvati zašto je neke predmete upotrebio a neke opet izostavio. Ta principijelna razlika izazvana je drukčijim shvatanjem pozorišne umetnosti: Brecht ne usvaja mišljenje po kome pozorište pruža iluziju stvarnosti ili neke apstraktno suštine, već nastoji da publika prihvati uslovnu stvarnost pozornice kao deo realnog sveta. Dekor, dakle, ne potiče iluziju već neprestano naglašava uslovnost zbivanja. Naglasimo, da je u scenografiji Bojana Stupice postojala ta karakteristična meduakcija koja narušava iluziju stvarnosti: u tu svrhu služila je rotacija na otvorenoj sceni pri promeni mesta zbiljanja.

Ali kako Brecht veruje samo u materijalan svet i ne traga za nekom dubljom istinom, scenski predmeti su uzeti iz stvarnog života; fotografije sa prestatva Brechtovog pozorišta izazivaju žive asocijacije sa strogom tvrdom stvarnošću, koja gospodari na platnima holandskih majstora. Stupica je, međutim, scenske predmete često lišavao njihovih realnih obeležja (zidovi su, naprimera, predstavljali zavesama, a prozori i kuce crtežom) dok se u bojama i ritmu dekora slutilo nešto lepršavo i renesansno.

S druge strane, većinu glavnih ličnosti — Pečoma, gospodu Pečom, Brauna i grupu razbojnika — reditelj je zamislio kao karikature iz muzičkog vodvilja. U tumačenju Dejana Dubajića, Pečom je, naprimera, sveden do karikature stavljen u službu komičnog zapleta. Nameće se misao da je Brechtova oštra satira tražila realističnije likove, koji bi nas potaknuli da tragamo, po zaboravljenim iskustvu za tipovima, odnosima i situacijama koji su do juče sačinjavali naše društvo. U tako koncipiranom prestatvu spektakl je samo parodično slika nekoliko izvitoperenih sredina, čime je omeškana satira za tri groša. No u glumi Mire Stupice (Poli Pečom) i Jovana Milicevića (Mekit) bilo je manje karikaturnih izvitoperavanja, što je doprinelo jačem izbijanju satiričnih akcenta u scenama kojima dominiraju te dve ličnosti.

Vladimir STAMENKOVIĆ

Hofman i filosofija

Nastavak sa 4 strane

projekcije, ne zadržava se u svojoj osvetničkoj ekspanziji samo na ljubavniku kao na svome nosiocu. Ona se sveti čitavom ambijentu, ona prelazi granice jedinke, jer jedinka u životu, onom integralnom životu koji je zajednica sveg postojećeg, nije izolovana, upućena na samu sebe. Taj panteistički kontekst u kome se nalazi sve postojeće pojačava i umnožava osvetničku zlokobnost rdavo shvaćene, nesaznate ljubavne strasti. Neosmišljena čulnost, jer na to se svesno ili nesvesno svodi svaki nesaznati ljubavni žanos, uzima za svoju pozornicu čitav život kao splet slepih nemogućnosti u kome se uskovitlana, na samu sebe ograničena ljubavna strast može da zadovolji ni da smiri. Ta neproizvedljiva čulnost kao da je

tamno svesna da je bez više simbolične dimenzije osuđena na propast, te prepuštena samoj sebi izivljava se u besu samouništenja. Ona se prenosi u druga tela, objektivizira da bi samu sebe ljudozderski progurala. Otuda kod Hofmana vizije i snovi o raskomadanim telima, uništenjima na bojnopolju ili komadanjima lutki koje su iluzorno živi predmeti naših strasti i zaljubljenosti.

Površno shvaćena čulnost objektivno je osuđena na propast. Samim tim što je nezadovoljena, što ne može da se realizuje, ona je rdavo projektovana u spletu okolnosti koje je onemogućuju, čine smešnom, besmislenom, ciljem samoj sebi, a to znači osuđuju je na propast, jer čulnost može da opстане samo kao materijalna organizacija nekog simbola, duhovne potencije, višeg smisla, inače

IZDAJA DIVLJENJA I POŠTOVANJA

„Na kritiku ima, da točno kažem, pravo samo onaj koji se rodio za divljenje i poštovanje, a bio je u tome preveren i izdan.“
(K. F. Salda „Kritika kao patos i inspiracija“).

Zar je samo ličnost kritičara dostojna da se na nju primeni smisao Šaldinih reči o izdajstvu divljenja i poštovanja? Da li je pripovedač, da li je pesnik promašen od ove formule, tačnije, od ove poruke, o dramati kreativne ličnosti? U odnosu na onoga koji ima pravo da se suoči sa odlikom junačke kritičarske skepse, — pesnik je pošteđen samo donekle, ali, ipak, donekle: on ne sudi, on ne učestvuje sa strane, ali i vrlo intimno, u dramu drugih tuđih pesničkih sudbina. Za njih je vezan indirektnim vezama i više okrenut sebi i svojoj „slici sveta“. Kritičar je u direktnom kontaktu sa tuđim sudbinama, i po tome, naravno, uvek u stanju izvesnog „otuđenja“ od sebe. Kritičar ne proizvodi, bitno, za sebe ako, prethodno, nije proizvodio za druge. Složeni kompleks vidova kritičarske osećajnosti nije samo, nije uvek samo u stanju „otuđenja“, jednog zauvek datog, već se vidovi „otuđenja“ uvek usavršavaju postajući više ono što jesu, da bi sutra, više postali ono što moraju biti u krajnjoj konsekvenci etičnosti donošenja suda. Ali, suditi o delu, — to znači suditi o čoveku, suditi o čoveku — to znači suditi o predmetnosti i vrednosti njegovog učestvovanja u životu. Tu se, po ovim analogijama, umom ne mogu da razreše protivrečnosti, prividne i stvarne protivrečnosti kritike i njenih otpora, koji su, u izvesnom smislu, dijametralno suprotni dijalektičkom jedinstvu poezije i njenih otpora. Da li tražimo prapocetke drame i da li smo pokušali da izvučemo neke opštije zaključke?

Sa aspekta postojeće želje za traganjem za uzrocima izdaje o kojoj je ovde reč, — možda nije pogrešna pretpostavka da je slobodan izbor kritičarske ličnosti, uslovljen i drugim komponentama (stalni rad, određen, dakle, visok stepen opšte obrazovanosti, plemenita želja za klasifikacijom vrednosti) u pravcu kritičarske aktivnosti, ustvari, nije ništa drugo do saznanje udesa rada na kritici, udesa koji ima svoj koren u saznanju vidova nepravednog obezvređivanja određene angažovanosti ili životnog stava ličnosti koja je posedovala predilekcije za kritičarsku aktivnost. Rodena u dramu sukoba želja i strasti, želja da vrednosti dobiu svoje prave potvrde, u nepravednoj svakašnji sitnog praktičizma kao i u umetnosti, — ličnost kritičara nalazi se pod belegom toga da jednom, definitivno i tragično, nije bila shvaćena i opravdana kada je afirmisala smisao neke svoje želje; ta ličnost nije bila mažena udobnostima koje život nudi i gorčina svakog jada zamenila je divljenje i poštovanje bistro mladalačkog entuzijazma. Zato je junački skepsa tu zamenila vernost, a mudra, duboka indiferentnost prema sitnim strastima, svaku vehementnu pobunu, naravno, u vremenu onoga što možemo da označimo kao preludij za kritičarsku delatnost. Intimna drama kritičarske ličnosti, na području ocenjivanja vrednosti, — dobila je (i dobija) vid borbe za istinama o delu drugih, tuđih ljudi, sa kojima se, u procesu ocenjivanja, kritičar identifikuje ili ne može da identifikuje, pri svome pokušaju da u svet pisca prođe kao što se oštri

Zoran GLUŠEVIĆ

Jedan uslov i jedna obaveza kritike

vijak kompresorske bušilice zariva u mermer.

Preludij za rođenje kritičara, — jeste izdaja onoga što je, kao ličnost, zaslužio: divljenje i poštovanje. I moć njegove skepse, — tražaje i obnavljače se, u traganju za istinom pravih mera vrednosti. Tamo gde nam se učini da je ličnost kritičara „puna sebe“, narcisoidno zaljubljena u svoju nepogrešivost, tamo gde nema elemenata skepse i sumnje, one stalno obnavljajuće, kartezijanske sumnje, — značemo da je upravo na delu takve ličnosti najviše pukotina koje su vešto kamufilirane patetikom teza o „svome stavu“ i bujnom rečitosti, rečitosti koja, ipak, neminovno, izdaje i mora da izdaje prividnu harmoničnost misli a suštinsku disonantnost ideja, svakako. Tu nalazimo,

kritičar goni tuđe mišlove — mišlove svoga doba. Oni, koji ga javno grde, obično potajno najviše od njega uzimaju i najviše od njega dobivaju.“
(K. F. Salda „Kritika kao patos i inspiracija“).

Istinska apoteza jedne kritike nije ništa drugo do izražavanje uverenja da je ta kritika bila konkretna rad u vremenu i za vreme.

To znači: vrednosti u svome vremenu — prava će kritika proceniti u procesu pobijanja, rušenja i destrukcije imaginarnih vrednosti, a svaka kritička destrukcija nije ništa drugo do afirmacija u isti mah, novih vrednosti. Jer bitka koju bje kritičar u ime istine, — bitka je za napredak nove emocije, nove sadržine umetničke osećajnosti. Zato je ova bitka vid progresivne misli koja ispušnja jezgro sadržaja kritičke destrukcije, te samo prividno suprotne strane iskazivanja vrednosti nove pesničke inspiracije. Zadatak takve kritike jeste da osluškuje, u svome vremenu, vremenom porečne oblike umetničke izražajnosti. I svaki spoljni, takozvani formalni anahronizam, a on je u vezi sa anahronizmom misli; čak i kao prividno avangardistički — postaje predmet onoga što prava kritika u vremenu neće ignorisati, prelazeći preko njega, već će ga tumačiti kao vid nazatka pesničke emocije.

Kritičar mora za potvrdu sebe da traga za stepenovima napretka emocije i da svoj zadatak, prvenstveno, shvati kao potenciranje emocije svoga vremena. Ako stalno čini distinkcije vidova napretka emocije između vremenskih razdoblja, uopšte i, posebno, u delu jednog pisca, — kritičar će moći da se potvrdi kao stvaralac koji je svoju reč učinio uslovljenu svojim najličnijim transformiranjem vrednosti koje su analizirane u sintezi suda. To transformisanje biće, naravno, u znaku saznanja da su velika umetnička dela u prošlim vremenima bila, ustvari, bez obzira na to koliko su iza kritičarevog vremena, velika upravo sa razloga što su predstavljala, u vremenu u kome su stvarana, napredak emocije (Betrovova sonata „Apassionata“, Rembo: „Pijani brod“, Roden: „Građani Kalea“, delo Jeronima Boša, ceo opus Fjodora Dostojevskog, pesničko delo Hajnriha fon Klajsta, Goja: „Kapričosi“, Kajatovi filmovi, Litvakova: „Odluka pred zorom“...).

Jedan od suštinskih zahteva pre-

KSAVER SRANTIŠEK SALDA

naravno, samo kompetentnog policajca — ali ne i sudiju kome verujemo — poučile su nas, pored osnovne pouke: životne prakse, i mudre reči Virdžinije Vulf. A gde nalazimo kompetentnog policajca — tu izostaje divljenje i poštovanje, ali ne u vidu izdaje...

RAD ZA VREME

„Svoje stvaranje ne daje u službu svojega zatvorenog dijela, nego u službu vremena i njegovih mogućnosti koje se radaju: svojim bolom i svojim trpljenjem, srčobom i žaljenjem, ljubavlju i mržnjom, svim ovim skupocjenim snagama, kojima drugi stvaraoci, pjesnici i umjetnici krane svoje djelo,

SAVREMENA PROZA

Vladimir LIČINA

Pijavica

Jato je s mukom krčilo put kroz pomahinitali vetar. Klin za klinom je udarao u zakovana vrata juga i rasut, dugo lutao po mraku, punom britkih ledenih biceva. Cele noći je Edi Rendić napeto vrebao njihove uzbuđene, radosne i plašljive krike, lepet teških krila i fijuk ustrujenih tela. U njemu se sve više budio lovac, ali ne na nemoćno ptičje, izbezumljeno u novembarskoj tami, nego na nepoznato, vazda slabalnijvo i neizvesno. Na ljudsko. U svitanje je znao da će i sam poći u lov, jer taj opori, svrabljivi zvuk putovanja mamiu ga je kao svirala.

Ustao je, obukao se, krećući se u zagušljivoj tami kao omadijan, i još bos, stojeći na hladnom, sluzavom betonu, počeo se brižati. Kroz uske, u gornjem delu lučno izvedene prozore, silovito je nadiralo belo praskozorje. Nije ga ni pogledao. Ptičje jato je i dalje putovalo, bolno u želji da se dokopa juga pre mrazeva, jednako još napadačko i ratoborno, oduševljeno a već lomno od napora. Bilo mu je kao da ukleto jato uzleće iz njega, sa dna ustreptalog kvrtokoa; odjednom se oseti usamljen i napušten, kao goluzdravi ptič čija krila još nisu sazrela za let.

Pod tupim brijačem škripala je dlaka njegovog lica kao da je kašikom strugao po zardalom govodzenom loncu. „Edi“, — tiho protisnu kroz ukočene usne — „shvati druge da bi mogao sebe. Oni koji ostaju moraju biti zlobni prema putnicima“. S mukom je obuzdao jauk koji mu je ogrebao grlo. Još jedno jato je prtilo putanju kroz smetove nabujalih oblaka, stalno se dozivajući, vabeći i dogovarajući. Jato bez stražara. Brijač je uporno zapinjao, spuštao se i penjao, ledeno svetlucajući u čipkasto izvezenom jutru. Uskovitlano inje odjednom prsnu do prozora i belo se rascveta na staklima: pucanj je sputio nečija krila i telo je gnjunulo na zavejanu ulicu. „Edi“, — reče sa suzama u očima, dok je brijač tonuo sve dublje u gusti, penušavi vrtlog razmeksale dlake. Čelik rumeno zablista kao da je bio zapaljen. Preplašeno jato je odmicalo sve dalje, gonjeno vetrom i stravom, bez kompasa nad nepoznatom zemljom. „Edi, ne zaboravi: razumeti je jednako oprostiti. Budi čovek i kad nisi prema tebi ljudi“. Noge su ga zebile. Poskoči nekoliko puta trudeći se da ih zagreje i mršteeći se od bola, doda još malo sapunice na bleđi podbradak.

Nije bio lep. Ali iz čitavog njegovog tela, iz svakog mišića pod košuljom, izbijala je neka čudna snaga, žudna nečeg i vazda željna, koju su žene volele. Ne sve. I ne uvek. On je pripadao samo obeleženima i potisnutima iz društva, uskom krugu

ma kritički jeste da se ličnost kritičara posveti proučavanju pulsova vremena, što znači: napretku emocije. To je u direktnoj konsekvenci vid obaveze stalnog proučavanja napretka izražajnih mogućnosti, uz skeptičnu rezervisanost da postoje i da atmosfera jednog književnog vavsta truju, između ostalog, prividno avangardistički oblici umetničkog izražajnosti.

Raditi za svoje vreme i biti, u vremenu, ne „neverni Toma“ već analitičar koji je prijemčiv za sve oblike duhovnog ispovedanja, i u isti mah, biti na putu kreacije nove inspiracije, — to znači, za kritičara, emancipovanje svoje ličnosti od apriorizma, tog najštetnijeg oblika smetnje radanju oslobodilačke kritičke misli. Pre svega zato što se fantom apriorizma uvek pojavljuje, „ruku pod ruku“, sa idejom o potrebi stvaranja i održavanja mitova; tako i književno u vremenu — ne dopušta kritičaru iluziju o mitu, iluziju makar i sa svim intimnu, nepisanu ili javno izrečenu kao ocenu. Takva, anti-izufionistička nastojanja, kao izraz pravnog kritičarskog stvaranja otkrivaju vrednosti u vremenu, i mišna ništa drugo do najkonkretniji vidovi rada za vreme, oblici junačkog, često i anonimnog žrtvovanja za humanizaciju ljudske svesti u vremenu. Iskupljivati tu oštrinu suda svojom unutrašnjom dramom, to znači sebe učiniti mirnim pred činjenicom da i najučinjiviji napad na kritičara nije drugo do „druga strana“ potkradanja njegovih ideja, potkradanja kome se dobrovoljno kritičar izložio, ne da bi se montirala jedna paradoksalna situacija, već da bi se istini vremena i nepretku emocije predano služilo. To je zadatak kritičara u našem vremenu, tim više odgovoran, zato što složenost vremenene emocije svakim trenom više, danas više nego juče, sutra više nego danas, postaje, kao složenost emocije, — polje na kome buja, često samo prividno bizarna, antinomija misli, osećanja i svetova modernog čoveka. Raditi za vreme, to znači, između ostalog, savladati i prevladati antinomije savremenog življenja i čoveka. To znači: antidogmatiski, bez kanona, ali ne i bez stvarnog životnog stava i pouzdanih etičkih merila, oduzeti se svim „crno-belim“ klasifikacijama vidova umetničke izražajnosti, — posvećujući se slavi kritičarskog rada za vreme, to znači: za život, dakle, možda, dati se i jednoj ne manje slavnoj zabudbi, koja treba da postane antiteza svakoj zabudbi, verovatno...

Branko PEIĆ

onih gde su nedostaci predstavljali vrlinu. Van te međe nije mogao opstati i zbog toga i nije pokušavao da preraste sebe. Za uzvrat pak, jer nije tražio milostinju, tom svetu je davao svoju muškost, za novac telo. Živeo je kao ptica, danas ovde a sutra neznao gde, prodajući ljubav i prisustvo nevoljenima i usamljenima. Time je tokom godine pribavljao hleb i krov ipak slobodan i nesputan kao divlji konj. Posao sam po sebi nije bio odviše častan, ali bez pogovora časniji, kako je smatrao, od krađe i grabeža.

Ulica se već budila, ali sa oblačnog neba dopiralo je još uvek silovito brujanje nebrotjenih krila, slično šustanju lišca na vetru. Putovanje se nije ni za trenutak zaustavljalo, uprkos sve češćih pucnjeva. Mrtve u klinu zamenjivali su živi, jer se jug morao osvajati krvlju kao i svaka nova zemlja.

— Edi! — prasnio iz tame. — Zašto si ustao tako rano? Kuda ćeš?
Strese se. Brijač se ukoči na pola puta, neodlučan. Nije voleo objašnjenja, prebacivanja i suze na rastanku i ne jednom je zavideo onima koji su mogli da pođu po cigarete i da se više ne vrate. On to nije.

— Možemo li da ne govorimo o tome? Ili da ga odgodimo? Recimo za sutra?

Brada mu je bila crvena i vlažnosajna, pokrivena sitnim, jedva vidljivim graškama krvi. Podbočivi jezikom obraz, pažljivo skide brijačem sapunice sa ispušene gljive.

— Šta da odgodimo za sutra? Otkud znaš šta hoću?

— Znam. To je uvek ista čak i kad ne želiš... Dakle, šta si odlučila? Hoćemo li odgoditi, ili, još bolje, prečutati? Ionako nema smisla.

Odahnulo je. Uspeo je da rekne sve što je morao, a da ni jednom nije podigao glas. „Bar na kraju ne biti pseto“ — težio se. — „To je od svega najvažnije“. Ali ga je i dalje mučio neobjašnjiv stid, kao da se u njemu budio drugi čovek. Silom ga gurnu iza vrata.

— Zlato, moram to... Možda nećeš razumeti...

— Razumela sam dobro — prekide ga hitro. —

Ti ćeš otići danas. Kao i sve pijavice kad se nasite krvi... Video si ih, zar ne? Dok su gladne čvrsto se drže uz kožu, a posle otpadnu kao kraste.

Novo jato je prodiralo na jug. Verovatno je i hitniji izgubilo pravac, jer je dugo kružilo nad gradom, nemirno pišteći. On dođe do prozora i zagleda se u nisko, snežno nebo, ali ne vide ništa do belo praminjanje pahulja. Ptice su morale biti vi-

DA LI JE NUŠIĆ U MLADOSTI BIO SOCIJALISTA?

Mi danas malo znamo o mladom Nušiću. Naročito nam je ostao malo poznat onaj period Nušićeve mladosti (on je tada još uvek Alkibijad Nuša!) kada se formirao njegov karakter i izgrađivao pogled na svet. A baš tih godina desila su se u Nušićevom životu nekoliko značajnih događaja sa kojima se ispoljila njegova naprednost i revolucionarnost. I, što je najvažnije, ti događaji (koji su dosad ostali skoro nepoznati) prikazuju nam Nušića u drukčijem svetlu i ukazuju nam na prave izvore onog demokratski nastrojenog Nušića kojega nisu mogle da otupe ni duge godine ni povremene slabosti njegovog kasnijeg života.

Danas ne možemo tačno znati kako je i pod čijim neposrednim uticajem mladi Nušić postao burben i beskompromisan. Po njegovom poreklu, društvenoj sredini u kojoj je odrastao i njegovim prvim književnim radovima nije se mogao očekivati organizator dačkih demonstracija i pesnik buntovnih pesama. Otac Nušićev, Cincarin i trgovac, vaspitavao je svoju decu u patrijarhalnom i religioznom duhu i mladom Alku bio je namenio trgovački poziv. (Zbog toga je Nušić segrtovao u detinjstvu i učio realke).

Nušić je postao „novi čovek“ i sledbenik socijalističkih ideja Svetozara Markovića u višim razredima realke. Tada su gotovo svi srednjoškolski i studenti (čak i bogoslovi!) listom pristupili kao redovi u redove socijalista. Svojim borbenim nastupima i aktivnom delatnošću Nuša se brzo istakao. Na sastancima literarne družine „Nada“ i preko omladinskih listova i časopisa on poručuje omladini da treba „koračati smelo“, a kralju Milanu „u lice“ kreše što „babe slave, prezire junake“. Štaviše, saraduje i pomaže radnička društva i organizacije.

Prve svoje revolucionarne istupe Nušić je ispoljio na demonstracijama u Narodnom pozorištu („najvećim dačkim demonstracijama u XIX veku“) protiv antisocijalističkog i reakcionarnog pozorišnog komada „Rabagas“. Uprava „Kraljevskog“ narodnog pozorišta u Beogradu, na čelu s poznatim režimskim upravnikom Miloradom P. Šapčaninom (koji nije smeo nešto kasnije da prikaže ni Nušićevog „Narodnog poslanika“), stavila je bila na repertoar ovu „šaljivu igru“ francuskog pisca Sardua s namerom da se ismeje opozicija i socijalizam. Štaviše, prema pisanju Ceničeve

„Borbe“, komad je bio prerađen i prilagođen našim prilikama. Na premijeri ovog komada publika, koju su uglavnom sačinjavali učenici, priredila je demonstracije koje su se završile sukobom i borbom (i u pozorištu i pred pozorišnom zgradom) između policije i đaka. Nušić učestvuje, po svemu sudeći, i u organizaciji ovih demonstracija. Njega udara sabljom jedan žandarm po ruci (ostao mu je ožiljak čitavog života!), na saslušanjima „provaljuju“ ga učenici Prve beogradske gimnazije a direktor Realke ga dvaput saslušava. On dobija nekoliko dana školskog zatvora, trojku iz vladanja, a umesto izbacivanja iz škole (pošto je već bio kraj školske godine) njemu ne dozvoljavaju upis na Veliku školu.

Posle ovog prvog „borbenog krštenja“ Nušić je stalno u društvu naprednih omladinaca, naročito (zajedno s Vojislavom Ilićem) u društvu Koste Arsenijevića, tipografa i socijalističkog pesnika. Tada Nušić postaje saradnik radničkih udruženja, a naročito Družine tipografskih radnika za uzajamno potpomaganje u bolesti i smrti. Kada je 18 februara 1884 godine ova družina priredila „selo sa igrankom“, u čijem je programu učestvovala i pevačka družina „Radnik“, Nušić zajedno sa još nekim svojim drugovima (D. Dragutinovićem i P. Kečićem) učestvuje u izvođenju programa.

Svoj napredni stav Nušić je pokazao i na sastancima studentskog društva „Pobratimstvo“. Kao što

je poznato, baš preko ovog student skog društva najviše su se širile socijalističke ideje. Tome je doprinelo naročito to što su u upravi „Pobratimstva“ najčešće sedeli socijalisti. Tako i u vreme Nušićevog studiranja u rukovodstvu „Pobratimstva“ nalazili su se Jaša M. Prodanović i Živojin Balugđić, tada takode socijalisti. Iako nije biran u upravu, Nušić je na sastancima veoma aktivan. Istovremeno kada Jovan Cvijić čita svoj prevod s engleskog „Vaspitna vrednost jestastvenice“ od Hekslija, a Jaša Prodanović (iako student Prirodnomatemičkog oteka) svoj rad „Naši noviji pripovedači“, Nušić najavljuje čitanje svog „Narodnog poslanika“. Na javnom skupu „Pobratimstva“, održanom 7 marta 1887 godine (pogrešno se uzima kod nas da je Nušić završio Veliku školu 1886 godine), on istupa s „pripovetkom iz našeg društva“ „La partie remise“, koja je, nažalost, izgubljena i po kojoj bi se još bolje mogao videti njegov napredan stav.

Koliko je Nušić bio aktivan i kako je ugledno mesto zauzimao među naprednim omladinama onog vremena, možemo najbolje videti po njegovom učesću u radu „Ujedinjene omladine“. Posle Srpsko-bugarskog rata mnogi omladinci (među kojima i Branislav Nušić i Vojislav Ilić), nezadovoljni Milanovom spoljnom i unutarnjom politikom i ne želeći da idu pod „skriptar i krst“ Društva „Sv. Save“, osnovali su radikalno-socijalističko društvo „Ujedinjena omladina“, čiji statut tadašnji ministar prosvete Mil. Kujundžić nije htio da odobri sve dok ga nije izneo pred ministarsku sednicu. Krajem 1887 godine „Ujedinjena omladina“ je pokrenula i časopis „za nauku, književnost i društvena pitanja“, „Omladina“ u čijem je prvom broju objavljen prevod Engelsovog dela „Poreklo porodice...“.

Među inicijatorima za osnivanje „Ujedinjene omladine“ nalazio se i Nušić. Zbog toga je izabran za delovodu društva. Čak i kada je maja 1887 godine održana redovna godišnja skupština „Ujedinjene omladine“, Nušić je, iako već stavljen pod sud, ponovo izabran za delovodu. Nažalost, o radu ove tada veoma popularne omladinske organizacije mi danas veoma malo znamo.

Sa tako naprednim i istaknutim omladinom, kao što je tada bio Nušić, režim kralja Milana je morao da se obračuna. Tome slobodumnom mladiću koji je imao smelosti i drskosti da napadne i samog kralja, trebalo je dati dobru lekciju, tj. trebalo ga je, kako mu je kasnije rekao kralj Milan, „na početku rada udariti po čelu“. I nije trebalo tražiti naročite razloge i povode. Nušić ih je pružio sam.

Krajem aprila 1887 godine umro je u Beogradu proslavljeni „Junak sa Neškova Visa“ — major Marko Katanić. Spasavajući u Srpsko-bugarskom ratu zastavu svoga puka Katanić bude teško ranjen i zarobljen. Prema takvom junaku nije mogao ni neprijatelj da se ophada sa nepoštovanjem i nipoštaštavanjem: bugarski knez Aleksandar Batembegovski, prema saopštenju Svestislava Stankovića, skinuo je sa svojih grudi odlikovanje za hrabrost i prikačio ga Kataniću. Kada je posle rata od zadobijenih rana Katanić umro, na njegovoj sahrani nije bilo nijednog višeg oficira i generala, a vojska i vojna muzika vratili su se s pola puta. Na dva dana ranije umrla je jedna baba čija je sva zasluga bila u tome što je rodila dvorskog generala Dragutina Franasovića, ljubimca kralja Milana. Na njenju pratnju bili su, prema izveštaju jednog beogradskog lista, „valjda svi generali, mnogo oficira i mora biti svi ministri“. „I još neko“ — lično kralj Milan. Dva lista, u opoziciji prema Milanovom režimu, donela su noticu o ovom nemilom događaju, a Nušić je reagovao pesmom „Smrt dva raba“ koja mu je donela dva meseca, pa dve godine roblje.

U svojoj mladosti Nušić je, čak i bio u redovima socijalističke inteligencije i blizak radničkoj klasi. I kasnije, iako je imao političke padove i činio ustupke Obrenovičevom režimu, iako će čitav svoj život provesti u buržoaskoj sredini i opisivati uglavnom građansku klasu, Nušić je bio blizak radnicima i pomagao radnička društva, naročito kulturno-umetničko društvo „Abrašević“. Njima je davao svoja dela na izvođenje „ne pretendujući ni na kakvu autorsku tantijemu“. I zato ne možemo ne verovati Nušićevim „vaterenim i iskrenim uverenjima“ Miloradu Beloviću, saradniku „Radničkih novina“, da se on zaista osećao kao revolucionar prema društvu i sredini u kojoj se stalno kretao“.

Dragoljub VLATKOVIĆ

BRANISLAV NUŠIĆ (DESNO) S NEPOZNATIM DRUGOM

soko gore, pod samim zvezdama. „Razumela je, to bolje“ — pomisli vraćajući se pred ogledalo. „Time će mnoge svinjarije biti uštedene... Gospode, kako je sve ovde odvratno i prljavo! Moram se što pre izgubiti. Udaviću se inače... Na kraju krajeva bio sam dosta i dao sam dosta. Bez prevare. I ove novce se ne samo kupuje nego i prodaje... I ove krpe! Svud neke krpe. Očito, zadržao sam se previše. Moj greh!“ Njihovi odnosi dostigli su već onu tačku kada jedna strana počne smatrati da je za svoj novac kupila ne samo njegovo telo nego i njegovu slobodu. I bezobzirno pokušava da ga okuje među četiri zida, nudeći mu u zamenu dosadu sigurnosti i spokoja. Uzalud, međutim. On nije bio iz tog jata. Čim bi to osetio, dizao je sidro iz mulja i polazio, poput nemirnog ptičja, u nov predeo. „Kažu da sam pljačkaš“ — bunilo se nešto u njemu. — „Svi to kažu na kraju, ali ništa lažnije od toga. Ja sam samo večno zeleni bršljan. Pripijam se uz zid, jer sam ne mogu da stojim uspravno, ali mu zato dajem mladost bez koje bi bio zao i ružan... Pljačkaš! Kakva zabluda! Ako zid neće bršljan, može li mu se on nametnuti?“ Brijač se munjevito sjuri niz glatki podbradak, iskričavo svetlucajući.

— Danas ti je gadno, ali sutra već potražičeš novog Edija. Ja se, vidiš, ne bunim protiv toga. I drugi moraju da žive, ovako. Privlačno je i ne zamara... To bezvratno moraš učiniti i dobro je da to učiniš što pre. Time ćeš uštedeti mnoge gorke časove... Taj Edi se možda neće libiti da sa drveta skinu i poslednji list, ali ja to ne mogu. Nisam rođene pod takvom zvezdom. Mokrim dlanom je ovlaš obrisao meko, najezeno lice. Niz podbradak mu naglo skliznu mlad prljavozelene sapunice. — Slažeš se?

Ona je nepomično sedela u krevetu, bunovnih očiju i neuredne kose. Nemirno ptičje joj je prekinulo san, a njegovo uzbuđenje sprečavalo ju je da ga nastavi. Tresla se, hladna od neobjašnjive strave, u noći punoj mokrog fljkanja i brzorekne kazivanja. Slutila je blisku smrt. Videla je vlastitu sahranu, umorno kljuse upregnutu u mrtvačka kola i plitku raku oburvanih zidova. Kriknula je. Zvala ga je u pomoć. Ali se on nije okrenuo niti je zapitao šta joj je, mađa je pušio cigaretu za cigaretom. Ostavljena je! Zaboravljena. Prezrena. Gutajući jecaj, skupila se u kvrgu, moleći bar san, bar njega, da bude milostiv. Ali u mukloj tišini, samo je belo paperje kapalo po prozorima i učestano žuborilo krilatlo meso. Niko joj se nije odazvao.

U svitanje je još bila budna. I jednako strašno sama. Čula ga je kako ustaje i traži u mraku razbacanu odecu, koračajući kao mesečar. Pozvala ga je. Zatim drugi put, treći put, četvrti put, sve tiše, molećivije. Uzalud. Ostao je i nadalje slep i gluv, vođen nekuda nečim što je gorelo u njemu kao požar. Pokrila je glavu i jecala, zvala ga je i jecala, krijući se od vatre koja je varničeći palacala. Prekasno je bilo pobeći. I nije se imalo kamo pobeći. Još manje se znalo kako se ukloniti i spasiti, zaskočena u tišini bez glasa. „Ne misliš li me... Ne misliš li me... Ne, je li?“ Cvičela je. Tiho, plašljivo,

nemoćno: — „Edi, Edi“. — Nije imala nikakvih iluzija u trajnost te veze, ali kad je shvatila da će ipak otići, odjednom se uplašila rastanka. Pred njom, na pragu poznog doba, kao jedina izvesnost bila je usamljenost. „Edi“ — ponavljala je poput automata. — „Edi, Edi, Edi“. Drugo nije znala. Samo: — „Edi, Edi, Edi“. Samo: — „Edi, Edi, Edi“. Crio joj se od strave stislo i kroz usku cevčicu šikljao je njen glas, prigušen, izmenjen, stravično skičav.

— Čuješ li ptice? — pitao je. — Kriče. — Čujem — potvrdi puna nade, srećna što ju je napokon primetio. — Putuju cele noći. Nisam mogla spavati.

— Ni ja. Zvale su me. — Tebe? Ne budi lud. Ptice ne zovu ljude. — Ali za noćas nisam ni bio čovek. Bio sam poslednji goluzdravi ptić, zaostao iza jata... Zar to nisi osetila?

Onda ju je ponovo zaboravio. Koračao je, umivao se, brijač, ali nju više nije video. Plamen mu je spalio oči i sluh, a ona se pitala zašto danas a ne sutra ili nikad. Ili nikad, najbolje. Ali ko je to mogao znati. Zla boljka je noćas putovala krvotokom tame a za njom, sitnim koracima, staračka nemoć i smrt.

— Zlato. Česalj proseče gusti šiprag njegove kose i načini brazdu kao ralo u ledini.

— Mi ćemo se opet vidati, zlato moje. Na ulici ili kod tebe, svejedno. Nikad ne mogu da zaboravim šta si učinila za mene. — Česalj je orao upregnut rukom duž glave. — Časti mi, bila si divna.

— O, hvala ti! — reče ona bezvoljno. — Možeš to okačiti mačku za rep.

Pride joj i zagrlj je. „Edi, kuda ćeš?“ — ponovi jedno. Bila je utučena, usamljena, izgubljena. Stisla se uz njega kao loza uz drvo. „Kuda ćeš?“ Ruka mu je oprezno klizila niz njena čokasta, oglodana ramena. Pod naježenim dlanom jednako je tekla odvratna reka presahlog mesa. On naglo povuče ruku.

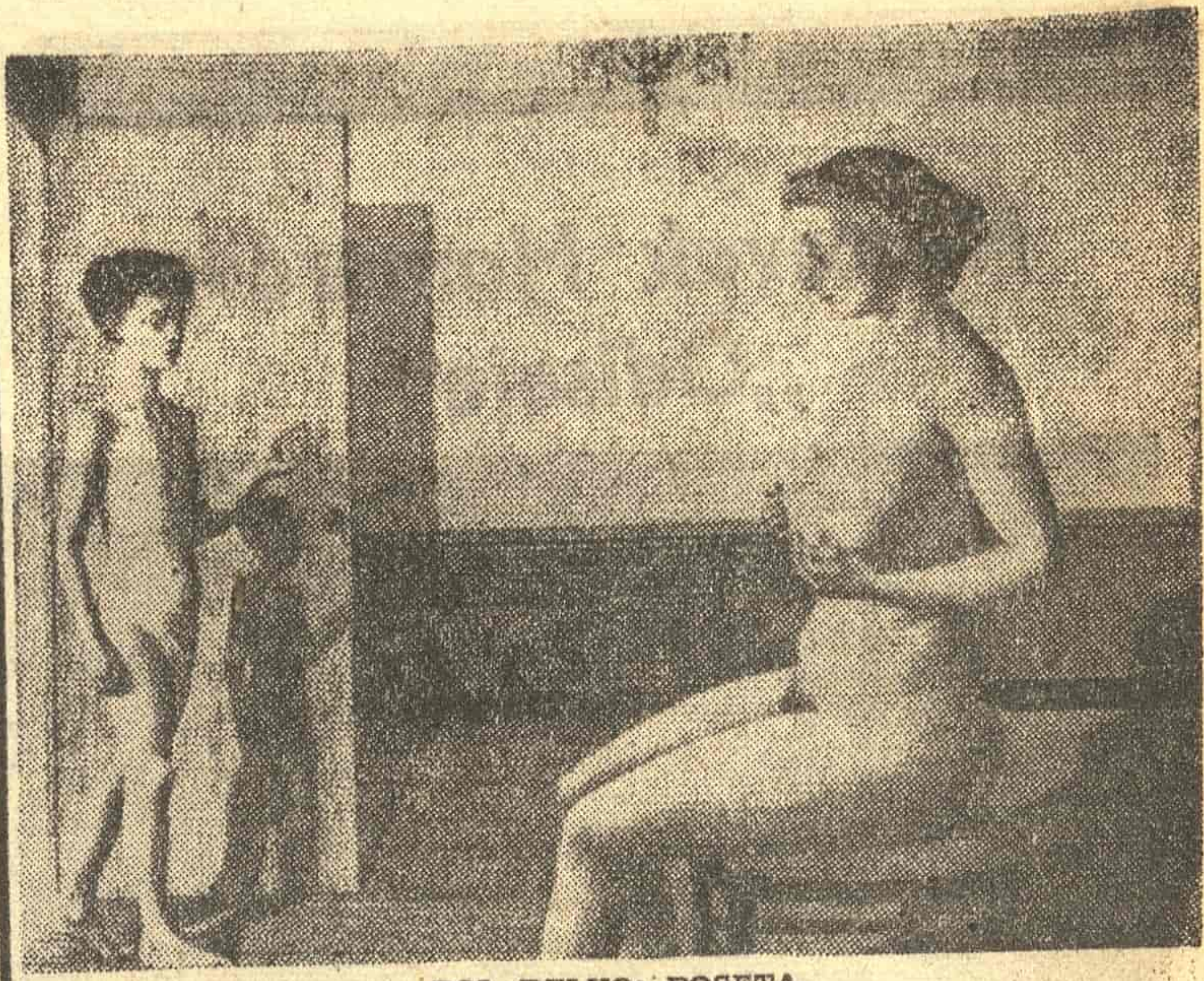
— Budi pametna, zlato — ponovi bedno. — I zabavljaj se što više.

Dlan ga je pekao kao da je nagoreo. Nesvesno ga prinese licu: učinilo mu se da miriše na zagoretinu. Zgaden, dohvati kofer i skoči u susret veselom ptičju.

— Edi! — kriknu ona. — Ne ostavljaj me, Edi... Ne ostavljaj me, Edi... Strah me je.

Ali je on već trčao niz drvene stepenice na ulicu. Ulica je bila skamenjena u ledenom vihoru. Srce mu je uzbuđeno kucalo. „Morao si tako“ — tešio je on sebe. — „Nisi rođen za kucnog roba, otuda nesporazum između tebe i sveta“. Ruke su mu uzalud tražile pregršt topline u tankim džepovima.

Dan je bio tmuran, pritisnut oblacnim nebom. Sneg je u gustim pahuljama pokrivao zavejani pločnik. Visoko gore, možda pod samim zvezdama, uznemireno jato je krčilo put. Slušajući mu leporaki govor i pun grozničave nade, on bodro zakorača u veliko, varljivo nikuda.

POL DELVO: POSETA

Negde u tvojim venama šeta jesen i hladna šuma

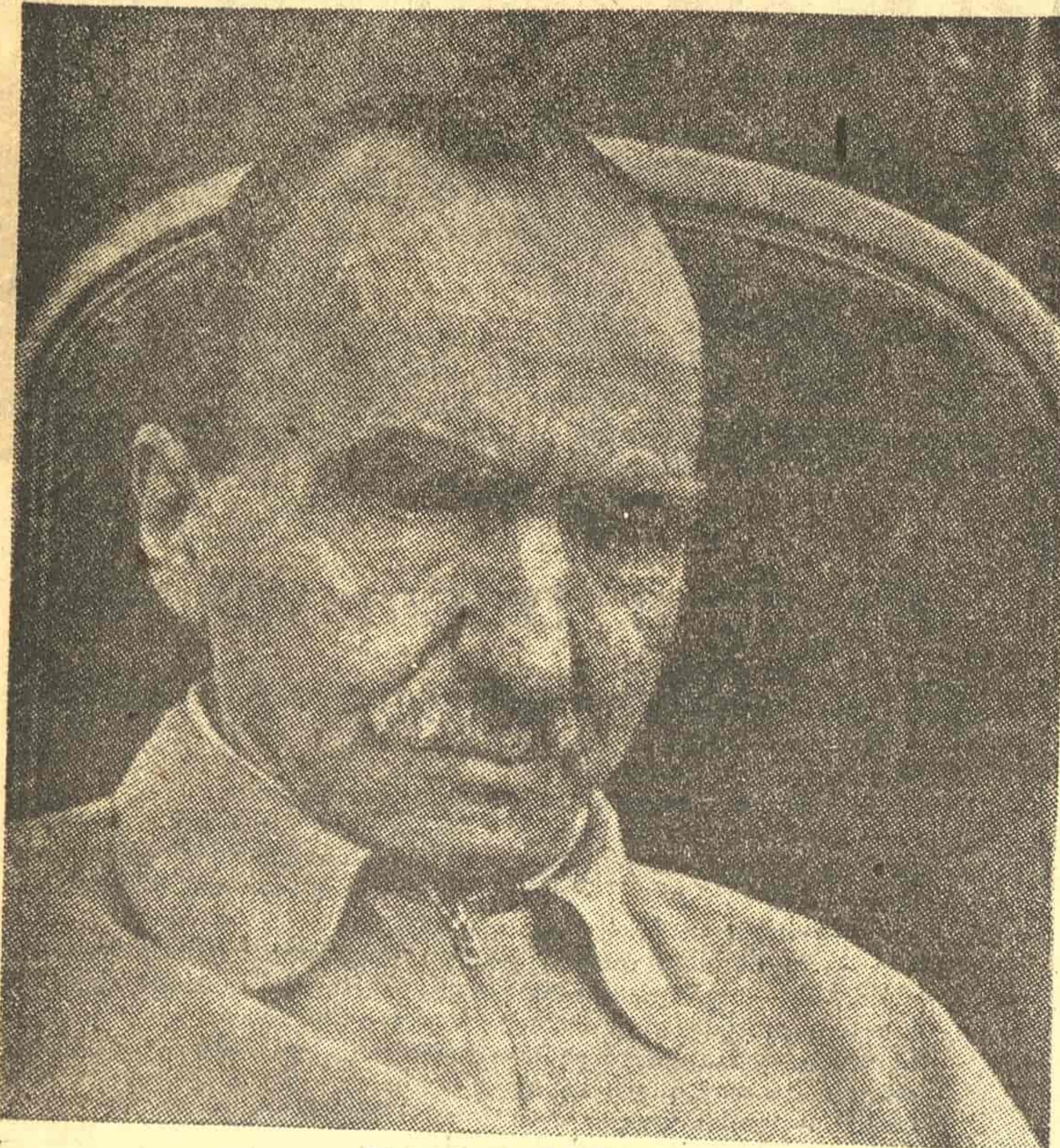
Noć. Ulica od neispeglane prisutnosti oštri zube, zube sa precima i sa kućnim zvonom obešenim tišini o vratu. Noć — nebo od somota ili pesma mrtvih u kneževini cveta, noć — vrt koji sebe ljubi i u ljubljenu glasno dotiče zvezde, noć — pesma ili jabuka zrela u rukama, noć — u dvorištu sećanja postaju usamljene harfistkinje, a pogled — gubernanta što preslišava istoriju sa tudih lica i u tom preslišavanju otuđuje drvce od vetra. O grade — maglo što se naseljavaš u dubini čela, omča si za moj osmeh za moju ponoć za ružu za pticu. Negde u tvojim venama šeta jesen i hladna šuma, jesen nacičkana južno od moga glasa. Mora se ići negde — koso od mene sumrak se skamenio u platan i ruka koja nije ruka već lug za molitve i zvezde, najednom se preda bregu koji je prikovan za sebe. O noći, o grade — uvo il ševo, ševo il uspomeno koja sebi praviš sprovod, verglajući napeve jednog brižnog — zbogom. Zbogom steno palate, zbogom hladno čudo proterano godini do u samu glavu, zbogom pesmo — ženko sa dojkama koje prave graju, i u toj graji sanja ljljane: ljljane! skaču iz vrta u pozdrav. O ulico — ptičo ledenog brega, ulico kamena oazo sa neonom preko tužnog čela, tuda si mi noćas tuda: umorne oči izgovor su za tvoje prazne reči, a mrtva usta kojima je ime natrag — natrag od sveta veselog, zamonašila su nam srću, ako je sreća polje, ako je polje verna postojbina ždralovala! O grade — orlušino stara: u tvome nju beton i čelik stasa, pa ne znaš šta je krošnja breze ni avgust ni cvrčanje buba, ne znaš šta je vetar šta boja šta osmeh, šta je duša detinja što ruča pogledom predele. Smrknuta si noćas ulico: tvoja čula mesingana žive u senci cveta, a ja — jeseni vetar muževno se inatim tvojim opakim neverstvima i iz tvojih mahuna istresam korake sumorom zastrene. Zeljan zraka kao ruka pozne ruže, kao ruža nevidljive uspavanke, hteo bih o tvoje prozore da okačim promukli glas tetreba, hteo bih svoju tugu da trampim za sunčanu sobu malog cveta čije tercine okončaju baladu o životu i vežu čvor godina — razdrešuju čvor zavičajnog proplanka. O grade — sanko lukavog doba kuda to prospajaš larve i zapretani pozdrav časova kome noćas predaješ? Noćas si mi strana — sećanja nisu posrebrjena, a proleće što je doseglo do tvojih uzburkanih stopa, sada je postalo kamenolom il lice sa mrkim pegama. Ulico — antilopo što trčiš kroz nove spoznaje, nećeš moći proleće u oko da sjaviš: tvoje su oči sklopljene i ne mogu da sade u srce ni jutro ni pesmu Ulico — tvoja ruka podrtava kao liska, a tvoje isuviše mutan potret učini da budem posve skrnušen i da ne sanjam zvonjavu dana što mudro silazi sa onog onamo drveta. Zarko DUROVIĆ

Pesma sa mora

Ona koja je u srcu vlat i vlatanje
Ona koja je u grlu sapat i šaputanje
Ona tako mala no ipak velika
Siroka luka prepuna brodova i sunca
Ona o kojoj ja više nemam pojma gde je
Da li je na moru među galebovima
Ili je pod cvetnim kostima severa
Ona puna šuma još punija sredozemlja
Zlatni oblak oh ljubavi sa zvezda
Ona nećujna ona za ruže nevidljiva
Uvek primećana pred zalazak bola
Uvek spremna na bitke i ljubakanja
Uvek boje visokog drvca
Ona neka ne rovati sada po mojoj glavi
Sunce podeljeno na biljke i ptice
Neće joj pripasti neće joj pripasti
Ja gorjem zamenjen ludilo predan
Neću je čekati neću je čekati
Dete koje nije dete jutro koje nije jutro
Neće je nasmejati neće je nasmejati
O noći u daljini o drvo na mesečini
Neka nju bog neka nju glas umrlih
Na ljubičasto strani meseca i groba
Položi na brdo gde će mirno da gori
Na polje koje se nikada neće otvoriti
Na malo nerodeno jezero van bašte
Neka ona pomešana sa stadom anđela
Beskrajno voli predele zaspalog gorja zauvek
Neka to jedno stado bude stanovnik cveća
Reka neka bude zvezdani put u visine
Na kome i vazduh čuva biljnost praznine
Zbog nje ja sam bio zatvoren u pećine
Poput malih rakova goreo pod kamenjem
Bio ulica propeto more kamila na pašu
Zbog nje mene su nosila stabla u svom odjeku
Preko hiljadu polja gladne krave u vimenima
Ona to zna
Ona je tada živela na moru blizu grada
Medu maslinama koje su je volele
Medu pomorancima bez kojih nije mogla
Bila je sestra hiljadu mornara sveta
Kada bi se uputila na more i pesak
Kroz stenje čije su je litice beskrajno volele
Sirene su najavljivale njen dolazak
I mornari su pevali najlepše pesme
Ona se njima zavlčila pod rebra
Bila im leglo i ustajalo psowka i laž
Ja to znam
Pa zato neka ona na ljubičasto strani meseca i groba
Živi pretvorena u anđela koji će mirno da gori
Ili jednostavno
Neka nestane zauvek pod morem i mornarima.
Dragan KOLUNDŽIĆ

Nastavak Homerove „Odiseje“

NIKOS KAZANCAKIS

Besmrtno delo klasične grčke književnosti »Odiseja«, dobila je sada, posle dvadeset i više vekova, svoj nastavak. Grčki književnik Nikos Kazancakis napisao je nastavak Homerovog speva, jer je smatrao da spev nije dovršen i da lualica, kao što je bio itački kralj, nije mogla da se skrasi na jednom mestu posle svega onog što je doživelo. Nastavak »Odiseje« počinje tačno tamo gde se završava Homerov spev i vodi kralja Odiseja u nove pustolovine kroz 33 hiljade stihova napisanih na odličnom novogrčkom jeziku.

***

Sabrana pisma Van Goga

Besrečna ličnost slikara Van Goga je već više puta bila predmet literarne obrade. Ali prava slika života i ličnosti Van Goga dobija se ne iz romansiranih biografija i tuđih sećanja nego iz njegovih pisama, koja su ovih dana potpuno sređena i izdata. Pisma Van Goga su u ovom izdanju sređena hronološki i tačno opisuju postepeni razvoj slikara kao umetnika i kao nesrećnog i neshvaćenog čoveka.

*

Novo delo Džems Džonsa

Pisac dela »Odvadje do večnosti« i »Neko dolazi trčecić«, Džems Džons, u svom novom romanu »Pištolj«, vraća se svojim starim ratnim temama. Svojom veštom tehnikom slikanja grubih aspekata života u ratnom vohoru, Džons plastično dočarava doživljaje američkih vojnika na tropskim ostrvima beskrajnog Pacifika. U ambijentu plave pučine i zelenih obala odigrava se krvava drama ljudi, koji se bore protiv neprijatelja, protiv sebe i između sebe. I ovde Džonsove junake obuzima osećaj besmisla u praznine života, koji svoje naličje tako otvoreno pokazuje u sevanju bajoneta i fujuku kuršuma.

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Redakcioni odbor:

Miloš I. Banić, Bora Čosić, Slavko Janevski, dr. Mihailo Marković, Slavko Mihalić, Peda Milosavljević, Branko Miljković, Tanasije Mladenović, Mladen Oljača, Vladimir Petrić, Duza Radović, Izet Sarajlić, Vladimir Stamenković.

Urednici:

CEDOMIR MINDEROVIC
PREDRAG PALAVESTRA

Direktor:

TANASIJE MLADENOVIC
Izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 21-000, tek. račun: 101-707-1-208
List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600, tri godišnja Din. 300. za inostranstvo dvostruko.

Rukopisi se ne vraćaju.

Tehničko-umetnička oprema: DRAGOMIR DIMITRIJEVIC
Odgovorni urednik: CEDOMIR MINDEROVIC
Stampa »GLAS«, Beograd, Vrljkovićevo 8

Božo BULATOVIĆ

TRULINA

Udno Podbišća u Taru, kao komit u seosku kuću, upada Bjelojevička rijeka. Tada je sve dotle brzokroka planinska vodojaža, ledena i zasakana, ogonjala vrbama oko kojih se pletu brđanske priče o viljenjacima, bijelim vampirima i zduhačkim sastajalištima. Odatle — ona je još ledenija, usukanija i luda: niz vrbake ka Dobrilovini motaju se sva čuda koja je davo sačinio u besposlici da življenje na zemlji učini zanimljivijim i — opasnijim. Tara i Bjelojevička rijeka udaraju tu jedna u drugu, budu se, tek u čitavih sto koraka zasebno, bok uz bok, ne mješajući vode. Negdje oko Ambaričkog Krša, stiješnjene i napadnute od iskonske stijene, sprijateljene nevoljom, one se mješaju i sestrime i sa tog mjesta su jedno i zajedno.

Nešto kao i te dvije nesestrime i posestrime, tek, čas zasebno, čas združeno, komitski snovi i java. Spavanja tu nema. Cak ni rakija nije u stanju da spusti komitu u duboku jamu snježanicu gdje se san zapretao ispod bijelih naslaga vremena koje zovu snježanicima. Rakija samo zamuti te dvije komitske rijeke da im se vode razlikuju i poslije uvora.

Maruša je manja rijeka, Istosava široki tok na kome nema gaza. Maruša je Bjelojevička, Istosava je Tara. Maruša je iz Bjelojevića, iako rodom sa Mateševa, ona je udovica, domaćin joj je poginuo na Razvršju u bici koja je spasavala srpsku braću, u razbojištu što je topilo snijeg na medaš-kamenima dviju godina. Petnaesta je nestala u smetovima i usovima, ali je dodala krvavi i ognjeni mač šesnaestoj. Tu je Marušin domaćin ostao sve do proljeća, pa su ga kasnije, kradom, prenijeli na Prskovo i tamo mu podigli tvrdozidu kuću od kamena i busena. Dijete koje se rodilo poslije očeva zgbenija, Maruša je odvela u Mateševu i predala majci. Ostala je u Bjelojevićima kod svekra, poslije starija, i počela da vojsiti na seoske momke ne bi li oni, zaneseni krvlju i mladošću, zaboravili švapsku uru. Svi su izgledi da je vojsvila na njih tek da stekne slavu ženskog ratnika koji je sem hrabrosti naoružan i opasnim oružjem: ljepotom. A tada je krenula ka tvrđavi koju je željela da osvoji. Gojko je bio lijep momak, ne najljepši ni u svom zaseoku, ali se Maruši činilo da su ga vile jedna u drugo posijale.

Istosava je tekla mimo Gojka i ranije, djevočje iz susjednog sela svak poznaje, nije ga zvala u svoje vode, niti je on to ikad zaželio. Kad se udala za Punišu i od cure koja je svačija i ničija postala njegova snaha, pritaženo svidanje dobilo je znamenje one ljubavi koja je poznata pod imenom svojatanja. Braće nije imala, pa je u Gojku mogla naći nadoknadu za neophodnu i ženama tako dragu kletvu. Gojko i Puniša nijesu nikoga sestrom zvali, te je za mladeg brata snaha mogla biti i sestra i snaha. Tada, na početku šesnaeste (i ove priče), ona i nije bila drugo do to dvoje, zakičeno smirenim i uvenulim mirisanjem dunje, dunje koja znači kućni mir. Tada, kad se nova godina probudila i prošetala u opancima od trave, u haljini od mladog bukovog lista, počeo je izdig u planinu — čekan duže nego ranije, jer je švapska komanda određivala dan za izlazak. Maruša i Istosava krenule su zajedno — udovica bez crne povezače za domaćinom, nevjesta ubrađena do donje usne u crnu krpnu za stricem.

Gojko ih je vidio kad su pošle i čudio se otkud se nade tu Maruša kad nije ni rod ni pomozbog. Svekrva je ubrala snahi zovinu granu da se zakloni od sunca, snaha je pod pojasom imala veliku novost za kuću Ljeuposavića. Gojko je spremio kljuse da natovari tadake bez kojih se u planini ne može.

Još na mostu — pričala mu je Istosava — vidjelo se ko je Maruša. Vodila ju je ispod ruke, ali nehajno i zaneseno. Ne ide ona sa saputnikom, ona putuje sa vjetrovima, sa njima razgovara, od njih prima poruke i preko njih šalje svoje, nekud, u nepoznato. Istosava gleda samo put, a Marušino oko šestari na sve strane. Njeno je sve pod nebom — i trava, i sunce, i čovjek radi nije nekud mili, umanjen prvim vrućinama: Istosavino je mirno, sad uveliko, tužno, ucrnjelo od bremena, Marušino je varnica koju ne gase ni decembarški snjegopadi, ni tuđa vojska, ni kućna pogibija.

»Da mi je nijesi ni za tren ispustila, Marušo, no stalno pored nje, sve sa lijeve njene strane«, šaputala je udovici Velika prije nego su krenuli, »da ništa ne vidi oko puta, znaš li, žena kad je samdruga

ne smije vidjeti mrtva čovjeka — može dijete da se isteti ili njoj nešto da bude«.

Ali već na mostu, Maruša ostavi nejestinju ruku. Isuviše se krte grane prihvatila, mogu vojnici da pomisle kako je ona slab ljetorastak. Ispravila se, najahala prsima na drvenu ogradu mostine, gledala u vodu. Istosava savila glavu — brvna iscrvotočena, most neće dugo, odnijet će vode na ramenima. »Njoj je život skinuo sve oglave i uzde«, pogleda mislila je dok je čekala, »nju je život pustio u sampas, pa može da čini što joj ludo srce ište«. I bilo joj je pomalo krivo što Maruša ima toliko staza u životu, a ona je zakovana za jedan krevet i natrunjena sudbinom da mora donositi nove živote. Bilo joj je milo što će tuđi vojnici vidjeti da i u brdima ima žena, lijepih i slobodnih, jer ju je do svih korijena uvrijedila priča »svjetskih« ljudi kako su žene po daljinama i tuđim vilajetima andeli, a brđanke runjave mečke.

Maruša se pokrenula, ispravila se opet, poledala s visoka stražu. Rugala se vojničkoj obavezi da stariješinu gleda u prolazu iskrivljena brukom. Istosava je gazila kroz trnje, skoro hramala, iako su mostine bile uglučane tabenjem.

Rasukano predivo seoskog puta opet se savi u jedan nogostup, zatim poče da lunja psećim korakom kroz teško i debelo zelenilo planine. Pripeke su kuvala na proplancima lonac zemlje, jara se dizala kao zastor sve do oblaka, a u prodolini i osojima tinjala je vloga, i ptica se otud glaskala pokislim cvrkutanjem. Smrdi zmijska pečurka, miriše bukova kora, na zenice pada paučina i u dušu ulazi sivilo sa grobljanskih ograda.

Maruša zaboravila Velikine riječi, ide s desne strane, priča o svemu i svačemu, preskače u razgovoru iz sela u selo, iz kuće u kuću. Da bi ispunila obećanje, Maruša upozori Istosavu da ne gleda ulijevo.

»Tamo ima još nepokopanih, a samdruga žena ne smije to da vidi, može dijete da se isteti. Gledaj put, ne okreći se, a ja ću ti pričati ponešto«.

I poče. O tome kako se ulada, kako je njen Dušan bio putar kod Mateševa, a ona čuvala ovcu. Prvo se posvadali — ovcu pobalježile novu cestu, momak se naljutio, onda je zagledao i osmjehnulo se. O tome kako joj se svida Gojko, samo — on nije za nju, makar i ne bila udovica. O tome kako su nesrećnika (Dušana) sahranili potajno, a njoj ne dali da ide na Bojnu Njivu, pa ga nije mrtva ni vidjela i čini joj se da je živ.

»Stoga mnogi misle da ga ne žalim«, i poče da plače, ali nekako brzo, a suze joj sitne dinduve.

Osjećao se smrad. Prvo kao pečurka, zatim jači i trajniji. U navratima je nestajao, tek da sljedeći juriš bude težl. Vukao se između stabala, gust kao smola, ljepljiv, od njega se u grlu hvatala kuglica gadenja, kao lješnik tvrda.

»Ovdje su Svabe najviše ginule, jurišale od Lepenca, a naši dočekivali iz šančeva. Sad su prekrivene tankom zemljom, čekaju i za njih naredbu da ih sahrane u zajedničko groblje. Moj crnjo je poginuo eno tamo« — ona široko pokaza planinu.

Pričanje poče da tke sa vrućinom pretopao pokrivač. Maruša ga je sve više navlačila na Istosavinu glavu, nevjesta je osjećala da je obliva znoj i činilo joj se da su joj i ruke zavezali da se ne oslobodi. »Odebljaću od ovoga još više, a sigurno će se i pjege raširiti«, pomisli, ugleda na putu isturenu bukovu žilu i preskoči je u strahu da ne nagazi na zmiju.

»Bio se naduo, bože sahrani. Bio je deblji od tebe«.

»Ko?«

»Moj crnjo. Pričaju još o tome po Bjelojevićima«.

Vri zemlja od sunca, kuva se, jara udara u oblake, truli čovjek na njoj i šalje smrad kao opomenu živima, truli, truli, jedna žila se opet ispriječi na putu, možda je zmijska, možda je samdurga zmijska, »ovdje su ležali naši iz sela — eno se još vidi trula trava gdje su ležali«, nevjesta deblja, ali ne da rodi novi život, već da satruli sa tim zametkom, da zasmrđi planinom, da se neka nova nevjesta ukriva od tog smrada i plaši za dijete, jer može da se isteti.

Istosava baci pogled ulijevo i vidje između bukava nešto crno, debelo, dugo koliko čovjek, prilieglo uz samu zemlju kao da je ničice palo. To crno (bila je već sklonila pogled, naglo, da su je oči zaboljele) ugaženo je po sredini i curi iz njega gusta sukrvica. Put poletje odozdo pravo ka njenim spuštenim prsima i ka licu, udari je, ali bezbolno kao u snu.

Maruša je dugo češljala i brisala prašinu sa njene debele rače, podignute naprijed do koljena.

»Ono, jade, nije bio mrtvi nego truli balvan«, reče joj kad izmakoše, uz je podruku, steže, i skoro ponese ka planini.

(Odlomak)

LIKOVNA UMETNOST

Izložba zbirke Urfater

Velika izložba Urfaterove kolekcije donela nam je uglavnom i u većini nadrealističke slike svetskih majstora ovoga pravca. Interesantno je da baš zbog specifičnog razvoja nadrealizma u našem slikarstvu, predstavljaju ova izložba za našu publiku, a naročito za mlade slikare, jedan sasvim izuzetan doživljaj. Više nego samo prijatnost onima koji imaju afiniteta za ovaj likovni pravac, donela je ova izložba nadrealista neka neophodna obaveštenja, a i možda pouku...

U jugoslovenskoj likovnoj umetnosti zaista su do rata bile sporadične i kratkotrajne pojave nadrealizma. Ako se ne zadržimo na slučajnim pokušajima pojedinih umetnika — ustvari plodovima uticaja daleko intenzivnijeg književnog pokreta ili odblescima francuskih uticaja, mnogo više nego intencionalne potrebe — mogli bismo, ne čineći istorijsku pogrešku, da nadrealističko slikarstvo kod nas, u periodu od ovog rata, svedomo na delove opusa petorice umetnika: Noje Zivanovića, Kregara, Maleša, Juneka i Milene Pavlović-Barili, od kojih se delo poslednje dvoje razvijalo daleko od naše sredine.

Međutim, suprotno ovom periodu, posle rata se javlja ne mali broj mladih umetnika koji mada nemaju uzora na svome tlu i ne vezuju se za načela ortodoksnog nadrealizma iz ranijih godina, razvijaju svoju likovnu misao slobodno, ali nadahnuti atmosferom koja je svakako plod ovoga pravca. Oni se ili zadržavaju na prelazu u kome se doživljaj stvarnosti utapa u irealnu podneblja sna, ili svojim vizijama žele da atmosferu sna produže sredstvima koja pripadaju apstrakciji. Dovoljno je pomenuti samo nekoliko imena — Staničić, Suštarčić sa čitavim krugom ljubljanskih mladih, značajna grupa Pedinih slika, zatim jedna faza Marija Maskarelija, Vanište, Zorana Petrovića, Dušana Ristića... — kao dokaz da rezultati nisu izostali. Ovo interesovanje za varijacije nadrealističkih raspoloženja prisutno je i na delima najmlađih. Tako, mada u manjini, nadrealizam ipak danas pretstavlja jednu od aktualnih pojava u strujama naše savremene umetnosti.

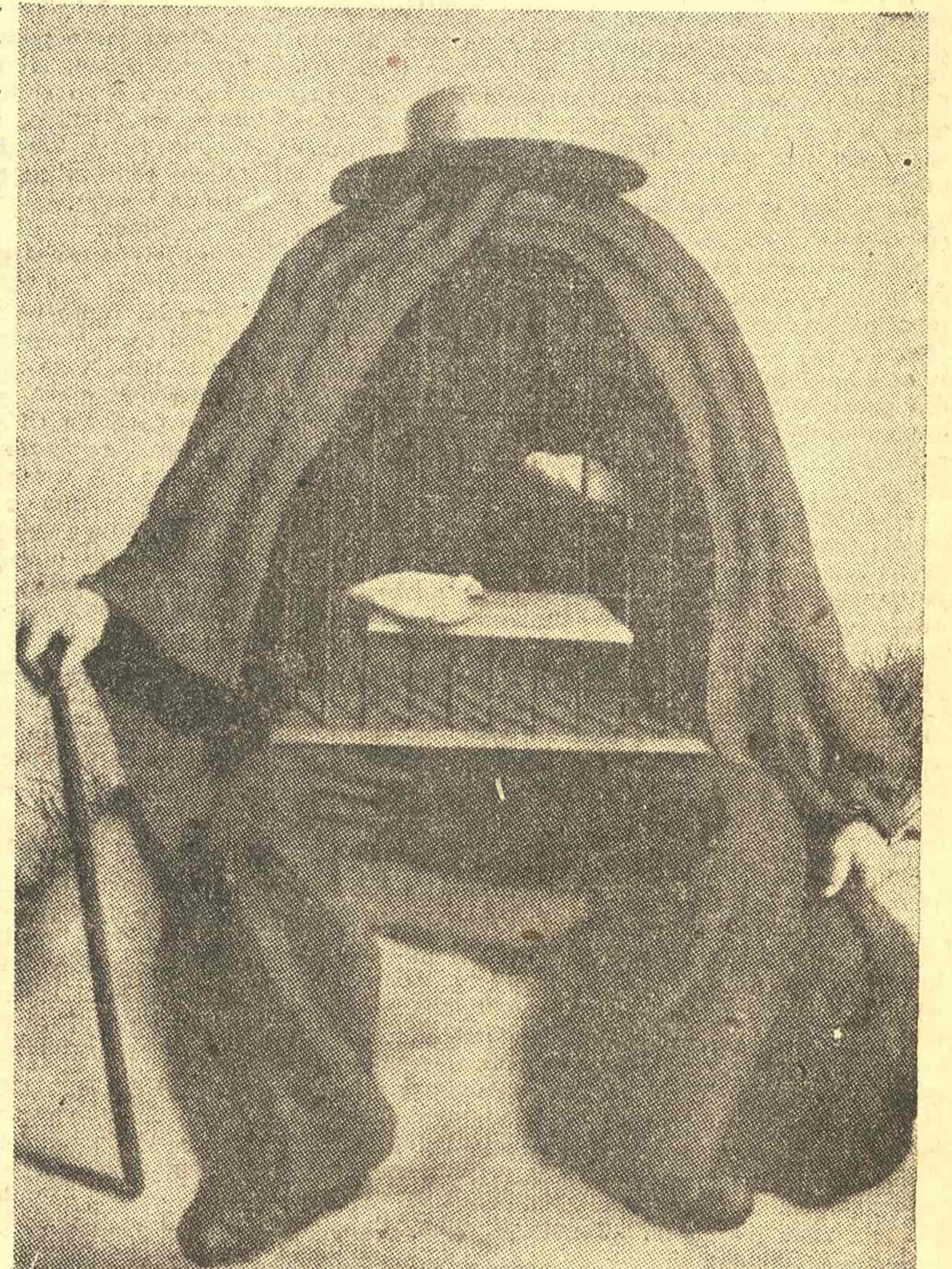
Izložba obuhvata 35 autora sa 89 eksponata. U ovom sklopu treba naročito istaći dela autora koji su gradili svetsku modernu, kao Kandinski, Kle, Maks Ernst, De Kiriko, Miro. Značajna istorijsko umetnička vrednost ove kolekcije naročito je u tome što ona obuhvata i prave samostalne izložbe sa brojnim delima retrospektivnog karaktera Maks Ernsta, Paul Klea, Huan Miroa i Rene Magrita, sa kojima se uglavnom mogu obuhvatiti karakteristike opusa ove četvorice umetnika.

Pored poznatih dela koja se reprodukuju takoreći po svim istorijama modernog slikarstva, kolekcija sadrži i prave retkosti. Takav je jedan Kleov lavirung iz 1913, iz vremena pre umetnikovog putovanja u Tunis, odnosno pre početka Kleovog kolorizma, kao i izvanredan akvarel »Pecač« iz godine u kojoj Kle iznosi svoje umetničko credo u »Pedagoškoj beležnici« (1924). Takvi su i Ernstovi dadaistički i prvi nadrealistički radovi iz godina do 1925, odnosno do afirmacije nadrealizma. Takođe je pravi kuriozitet i Miroova »Crnačka igračka« iz 1921, iz vremena kada se Miro samostalnom izložbom prvi put predstavio pariskoj publici. Specifičan značaj ima i slika »Dan i noć tela« Salvador Dalia koja je iz poslednje godine njegovog »čistog« nadrealizma. Posle 1936 slikar je pao pod jak uticaj renesanse. Retkost predstavlja i slika iz 1916 »Legend« od Man Reja jer pripada njegovoj najranijoj fazi i vremenu kada je u Njujorku osnivao dadaistički pokret kao preteču nadrealizma. Posebnu vrednost imaju: slika Kandinskog, mala Volsova »Bez naslova« i dva izvanredna platna Iv Tangia, ne samo zbog svog kvaliteta nego i zbog činjenice da se radovi ovih umrlih majstora gotovo ne mogu više nabaviti.

Treba svakako istaći visok kriterijum sa kojim je svako pojedino platno odabrano, tako da reprezentuje i svog autora i pretstavlja značajan element u sklopu pravca kojemu pripada. To je neosporno dokaz

naročito pouzdanog sluha za zvuk slike, što čini najlepšu odliku onih koji su sklapali ovu značajnu kolekciju.

Dr Katarina AMBROZIĆ

RENE MARGIT: TERAPEUT (II)

A. KOSTIĆ